

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Dějiny křesťanského umění

Jana Sedláčková

**ARCHITEKTURA HAVÍŘOVA V OBDOBÍ
SOCIALISTICKÉHO REALISMU**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Eva Novotná

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne...

Podpis:

Děkuji Mgr. Evě Novotné za pomoc a cenné rady při vedení této diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Petře Kaniové z Národního památkového ústavu za ochotu a půjčení kopií z nepřístupných materiálů.

Obsah

---

1. Úvod.....	4
2. Zhodnocení literatury	6
3. Politický a kulturní vývoj Československa v poválečné době	9
4. Pojem – socialistický realismus	19
5. Socialistický realismus ve výtvarném umění	25
6. Socialistický realismu v architektuře	29
7. Socialistický realismus v České architektuře	33
8. Ostravský region - z periferie na výsluní.....	40
9. Havířov	44
9.1. Vznik	44
9.2. Urbanismus.....	55
9.3. Architektura.....	69
9.3.1. Učiliště Pavko Korčagin (dnes Magistrát města Havířova)- obr. č. 14	75
9.3.2. Základní škola(dnes Na Nábřeží) - obr. č. 15 -17.....	76
9.3.3. Kombinované kino Radost – obr. č. 18 - 19	77
9.4. Výtvarné působení	81
9.5. Současné pohledy.....	85
10. Závěr	87
11. Obrazová příloha	91
12. Seznam vyobrazení.....	116
13. Seznam použité literatury a pramenů	118
14. Resumé	122
15. Short annotation.....	123

1. Úvod

Hornické město Havířov nevzniklo právě ve šťastné době. Přesto v porovnání s urbanistickou praxí 20. století je, z pohledu vývoje města a kvality života obyvatelstva, dnes ceněno více než rozvolněný urbanismus, který se u nás uplatnil především ve výstavbě panelákových sídlišť. Období 50. let bylo bezpochyby jedním z nejtěžších dob pro svobodné umělecké tvůrce, avšak je třeba vzniklé památky studovat objektivně a bez předsudků.

Téma práce - Architektura Havířova v období socialistického realismu jsem si vybrala, protože jsem se chtěla dozvědět více o městě, ve kterém jsem vyrostla. Další motivací byl častý odsuzující názor na urbanismus a architekturu Havířova, a proto jsem si chtěla vytvořit vlastní názor na základě studia dostupných materiálů.

Pro pochopení pozadí vzniku města Havířova je důležitá znalost politické situace a kultury v ČSR po druhé světové válce, stejně jako dějinný vývoj na Ostravsku, jehož rozsáhlá naleziště uhlí přilákala pozornost politické reprezentace. Proto je cílem práce zařadit zrod Havířova do politického a kulturního kontextu.

Dalším důležitým úkolem je snaha o objasnění nedostatečně vysvětleného pojmu a metody socialistického realismu. Právě jedinečným příkladem této metody je jádro Havířova. Vzhledem k tomu, že tato nová metoda byla pro architekty povinná, byli nuceni se inspirovat zejména sovětskými teoriemi a realizacemi, které byly prezentovány v soudobých časopisech, proto bude třeba je porovnat s Havířovským projektem.

Neméně důležitým cílem je prostudovat dostupné materiály a shrnout historii vzniku a výstavby Havířova, protože právě v průběhu výstavby docházelo k několika obrátům uměleckých názorů, které jsou patrné na architektuře Havířova.

Významným rysem měst vzniklých pod taktovkou socialistického realismu je jeho typický urbanismus charakteristický blokovou zástavbou, siluetou a velkým akcentem na zeleň. Tento urbanistický směr, kterým se vydali architekti Sovětského svazu, byl odlišný proti soudobým urbanistickým teoriím západní Evropy. Ve své práci si kladu otázky... Jak vznikl socialisticko-realistický urbanismus? Byl to zcela nový experiment, nebo vycházel z nějakého staršího konceptu? Co ho ovlivnilo? Urbanismus je důležitým faktorem při vzniku

nových měst a podstatně ovlivňuje vnímání prostředí obyvateli, a proto bych se mu ráda podrobněji věnovala a pokusila se odpovědět na předchozí otázky.

Samozřejmě dalším důležitým rysem nového města je architektura a výtvarné umění, jež byly vytvářeny jako syntéza, čímž vznikl tzv. Gesamtkunstwerk na ideologickém základu. Tato syntéza, jež měla vytvářet jednotný charakter města, byla vyzdvižována dobovými funkcionáři i stranickými architekty. Na první pohled je část Havířova, vzniklá v 50. letech, jednotná, ale při bližším zkoumání jsou patrné rozdíly. Pro porozumění těchto rozdílů bude důležitým dílčím úkolem určit podíl stavoprojektů a snad i architektů, vzhledem k tomu, že se na Havířově podílely stavoprojekty z různých koutů republiky.

Pochopitelně úspěšnost projektu nově vzniklého města Havířova nejlépe ohodnotí jeho obyvatelé, a proto bych ráda vytvořila dotazník, jehož cílem bude současný pohled obyvatel na Havířov, jako město vzniklé na principech socialistického realismu.

Hlavním záměrem práce je s pomocí dostupných materiálů vytvořit jednu z prvních hlubších umělecko-historických prací zaměřenou na havířovskou sovětu a tím prohloubit badání o metodě socialistického realismu u nás. Tato metoda stála dlouhou dobu na okraji zájmu badatelů, a proto se zde nabízí velký prostor pro další výzkum. Metoda socialistického realismu je sice krátkou, ale svébytnou součástí dějin umění 20. století a je třeba ji takto vnímat a objektivně prohlubovat její znalost.

2. Zhodnocení literatury

Během posledních 20. let došlo k přirozenému probuzení zájmu o umění socialistického realismu. Většinou se jedná o souhrnné články nebo publikace vysvětlující vývoj výtvarného umění nebo architektury. Součástí těchto prací je program metody socialistického realismu nebo jeho formální znaky. Vzniklé práce jsou vesměs velmi obecné. Chybí hlubší rozbor konkrétní památky, což může být způsobeno nepřístupností pramenného materiálu.

V souvislosti se sorelou v Havířově byla vydána jediná publikace a to katalog příspěvků ke konferenci, která byla pořádána ku příležitosti rekonstrukce a znovuotevření kombinovaného kina Radost v roce 2007. Je zde pohled na sorelu z různých stran, ale bližšího rozboru o socialisticko-realistické architektury v Havířově se zde nedočkáme.

Jak jsem již řekla, neexistence hlubšího zkoumání může být způsobena nezpracovanými prameny v archivech nebo jejich nepřístupností. V souvislosti s Havířovem stejně jako s Novou Ostravou je nedostatek informací způsobený nezpracováním materiálu Odboru výstavby KNV v Ostravě stejně jako Stavoprojektu Ostrava, které se nacházejí v Zemském archívu v Opavě. Naštěstí část fondu v kopiích se nachází v Národním památkovém ústavu v Opavě.

Ostravské sorele se již dlouhodobě věnuje Martin Strakoš, který napsal k tomuto tématu několik odborných článků např. ve *Stavbě*, kde se zabývá především Novou Ostravou, ale částečně se věnuje i Havířovu.

Také nedošlo k „uspokojivému“ zhodnocení a srovnání českého a sovětského umění nebo popřípadě s jinými zeměmi východního bloku a jejich vzájemného ovlivňování.

Pro pochopení dobové situace v české architektuře ve 40. a 50. letech bylo nutné prozkoumat architektonická periodika vydaná na našem území, *Architektura ČSR* (v roce 1966 přejmenována na *Architekturu ČSSR*) a *Sovětská architektura* (vydávána pouze pět let), která jednoznačně ovlivnila české architekty, neboť to byly po roce 1948 jediné spojnice se světem, i když pouze jen s tím východním. Odbornost a kvalita tvůrčí práce, ale byla často zastřena ideologií, oslavou politických vůdců, povinnými politickými prohlášeními a

samozřejmě vytvořením jediného „správného“ estetického názoru, inspirovaného Sovětským svazem a spřátelenými lidovými republikami.

Důležitým zdrojem o vzniku havířovské socialistické architektury jsou také články v periodikách v padesátých i pozdějších letech, jak v odborném tisku (např. *Architektura ČSR*) od přímých účastníků projektů, tak i v regionálních časopisech (*Těšínsko*), které referují o vývoji výstavby.

Dalším významným zdrojem jsou samozřejmě prameny v Zemském archivu v Opavě zejména z fondu KNV Ostrava I., protože Havířov byl do roku 1960 součástí ostravského okresu a od roku 1960 spadal pod okres Karviná. Proto jsou prameny částečně uloženy ve Státním okresním archivu v Karviné a částečně v Zemském archivu v Opavě.

O historii a stavebním vývoji je možné se dozvědět z místních kronik. Počátky města jsou zaznamenány v kronice města Šumbarku, protože kronika města Havířova byla psaná až od roku 1956.

Od svého odmítnutí na konci 50. let až do konce 80. let se sorela objevovala spíše jen v různých přehledech o umění nebo v architektuře např: Josef Pechy - *Československá architektura 1945-1977*, Josef Pechar, Petr Ulrich - *Programy české architektury* nebo Felix Haas – *Architektura 20. století atd.*

První zmínky o architektuře 50. let v porevoluční době se objevují ve článku Rostislava Šváchy – Ohniska znovuzrození, v katalogu výstavy *Česká architektura 1956-1963*. V článku se autor ale soustředí na architekturu po roce 1956. Tedy po zavrnutí stalinského historismu, eklekticismu, klasicismu a návratu k předválečnému vývoji moderní architektury přizpůsobené k šetření nákladů.

Další byla výstava *Česká architektura 1945-1995* v Galerii Jaroslava Frágnera. První větší zájem o stavby „stalinistické éry“ v českém prostředí se objevuje až v roce 2002 a to v souvislosti s mezinárodním seminářem pořádaným Státním památkovým ústavem v Ostravě 18. a 19. září 2002. K semináři byl vydán sborník příspěvků nazvaný *Poválečná totalitní architektura a otázky její památkové ochrany* a vystoupilo zde mnoho předních osobností zabývajících se architekturou 20. století.

Nebylo náhodou, že seminář pořádal Státní památkový ústav v Ostravě, jelikož Ostrava, která byla minulým režimem, coby město horníku a hutníku, vyzdvihována a v jejímž sousedství vznikala v 50. letech ojedinělá satelitní sídliště Poruba a Havířov. K pořádání

konference vedla památkový ústav nutnost, jak už napovídá název sborníku, nalezení přístupu památkové péče k problematice tvorby 50. let 20. století.

Ve stejném roce se konala výstava Československý socialistický realismus 1948-1958, uspořádaná Galeríí Rudolfinum a Vysokou školou uměleckoprůmyslovou. Doprovodný program k výstavě vytvořily dva přednáškové cykly zabývající se nejen socialistickým realismem, ale zahrnovaly spíše totalitní režimy obecně. Diskuze, která se odehrála v souvislosti s výstavou, byla zveřejněna v *Architektu 2/2003*, nám ukazuje problematiku vnímání socialistického realismu u nás.

Ze všech těchto výstav vycházeli průběžně články v periodikách *Architekt*, *Stavba* nebo *Umění*.

Důležité k prostudování tématu jsou také knihy o Havířově, vydané městem. Jedná se o regionální publikace sloužící k poučení obyvatelům a propagaci města. Knihy okrajově líčí historii města, ale spíše se soustředí na současnost, na složení obyvatel, atraktivnost prostředí, památky, kulturní akce, ekonomickou stabilitu atd. Zde opět můžeme sledovat, jak se město idejí 50. let začlenilo do požadavků současného člověka.

3. Politický a kulturní vývoj Československa v poválečné době

II. světová válka od základů změnila politickou mapu Evropy. Agresoři, kteří válku vyvolali a prohráli, způsobili, že na politickou scénu vstoupil Sovětský svaz a stal se největší evropskou mocností, s rozhodujícím vlivem ve východní a střední Evropě. Mocenskou pozici ztratila Francie i Velké Británie a do hlavní opozice SSSR se postavily Spojené státy.

Nejvýraznější událostí se stalo postupné dělení Evropy na Východ a Západ. Uprostřed Evropy vznikala hranice dvou seskupení, které se nejdříve utvářely jako dvě sféry vlivu a postupně, v letech 1945-1948, se změnily ve dva světové bloky. Sovětský svaz využíval své přítomnosti vojska k prosazování komunistické moci.¹ Moskva považovala sféru svého vlivu a jeho přeměny v blok za své legitimní právo za vítězství ve II. světové válce. Tím zanikla střední Evropa jako geopolitický útvar.

Do válkou pohnuté Evropy se Československo vracelo jako poslední osvobozená země a oproti jiným zemím se vyznačovalo jistou vnitropolitickou stabilitou.² Už v druhé polovině roku přibývaly státy, se kterými ČSR uzavíralo obchodní dohody.³ Bezprostředně po válce bylo Československo v Evropě považováno za konsolidovaný demokratický stát. V letech 1946-47 ale zaznívají první kritiky související s postupem vůči německé a maďarské menšině. O dobrém postavení ČSR svědčí návrh Jana Masaryka na funkci generálního tajemníka OSN, u jehož vzniku ČSR stála.⁴

Dlouhou dobu po válce se protahovaly různé územní spory se sousedními státy a problémy byly také s přítomností Rudé Armády. Armáda obsadila řadu závodů, odvážela z nich různé stroje, obsazovala banky a jiné peněžní ústavy, svévolně zabírala byty i osobní věci a vše považovala za svou válečnou kořist. Přesto většina lidí oslavovala Rudou Armádu jako osvoboditele od nacistické okupace. Spojenectví ČSR a SSSR, vzniklé už během války, respektovaly všechny politické strany. Hlavním motivem této orientace spíše doleva v poválečné době byly zkušenosti z Mnichova, z války a přesvědčení, že zárukou existence ČSR je Sovětský svaz.⁵

---

¹ KAPLAN 2004, 11

² KAPLAN 2004, 13

³ KAPLAN 2004, 14

⁴ KAPLAN 2004, 15

⁵ KAPLAN 2004, 303-305

Po válce vedla republiku tzv. Národní fronta, kde byly seskupené významnější strany a první parlamentní volby byly určeny na 26. 5. 1946.⁶ Volby poprvé vyhráli komunisté s asi 38% volebních hlasů, dále národní socialisté 18 %, lidovci 16 %, demokraté 14 %, sociální demokraté a Strana práce 13 %, Strana Slobody 1 %.⁷ Výsledky voleb ukazují spíše levicovou náladu obyvatelstva.

Komunistická kulturní politika se stala v období těsně po válce nástrojem vnitřní politiky Komunistické strany Československa. V období, kdy ještě nebyla definitivně rozhodnuta otázka moci, byla kultura jedním z hlavních prostředků, který by mohl dopomoci k mocenskému převratu.⁸ Jedním z hlavních momentů komunistické kulturní politiky byla snaha přesvědčit národ o tom, že její politika tvoří kontinuum s národními dějinami, že ideály komunismu jsou pouze vyústěním a nikoliv převrácením národního osudu. Především proto zdůrazňovala význam národních tradic, vyzdvihovala slovanství, husitství a ideály obrození. Hlásila se dokonce k Masarykovi a Benešovi a vyzvedávala na svůj prapor i hodnoty moderní české a slovenské kultury. Pod svým programem shromáždila většinu významných kulturních tvůrců a tím vším neponechala svým protivníkům takřka nic, čím by mohli budovat odlišný ideologický program. O tom, že nevytvářela pevnou strukturu kulturní politiky, svědčí, že po převzetí moci byla ideologie kontinuity odhozena a označena za buržoazní ideologii.⁹

Základním prvkem komunistické ideologie ČSR v letech 1945-48 byla manipulace pomocí tradičních kulturních hodnot, jak je představovaly myšlenky slovanství, husitství a národního obrození. Nejdůležitější byly myšlenky týkající se slovanství, které se svou mlhavostí a iracionálností nabízely ke zneužití.¹⁰ Oživení slovanství mohlo jednoduše navázat na prosovětskou Benešovu politiku z doby předválečné a poválečné.¹¹ Nacionalistická linie kulturní politiky komunistů měla dva cíle. Prvním bylo přesvědčit obyvatelstvo ČSR, že komunistická strana se stala legitimním dědicem a pokračovatelem národně-obrozeneckých tradic. Dalším cílem bylo sladit kulturu a politiku ČSR s politikou sovětskou, tak jak se vytvářela na konci třicátých let a za války.¹²

---

⁶ KAPLAN 1991a, 30

⁷ KAPLAN 1991a, 48

⁸ KUSÁK 1998, 143

⁹ KUSÁK 1998, 145

¹⁰ KUSÁK 1998, 147

¹¹ KUSÁK 1998, 148

¹² KUSÁK 1998, 156

Vznikají nové teorie umění: „ Chalupecký vidí východisko v budování nové kultury. Nositelem této nové kultury se má stát nový člověk; z toho, co o něm Chalupecký vypovídá, vysvítá, že jde o plebejský typ člověka s kolektivistickými a egalitářskými rysy. Tento člověk nebude kultivovat své výjimečnosti, nýbrž bude nalézat sebe v pospolitosti a stejnosti s ostatními. Je pozoruhodné, jak Chalupecký nachází pak jeden z prvních znaků této kultury v její utilitárnosti a jak se vřazuje svým způsobem do obrozeneckého cyklu české kultury. Touto utilitárností, leckde velmi vulgární, se také přiřazuje k dogmatickému typu marxistické kulturní politiky.... Umělecké dílo se má stát něčím užitečným v životě a užitečným se stane, když nebude autonomní estetickou oblastí, ale součástí lidského, obyčejného světa. Takto nově pojaté umění bude moci vystoupiti s nárokem na obecnou srozumitelnost. Tato nová užitečnost je ovšem výrazem nových potřeb a nových hodnot, které přinesou s sebou osvobozené zástupy, osvobozený lid. A ve jménu těchto hodnot je třeba odmítnout staré pojetí kultury jako něčeho vnějšího, jako souboru spotřebních statků, jako věci, a je třeba přijmout nové pojetí: kultury jako procesu, jako toho, co je... v lidech, co lidé dělají a co se s lidmi děje.“¹³ V podstatě to znamená zaujmout negativní postoj k celé dosavadní lidské kultuře. Pro období v letech 1945-1948 bylo charakteristické zmocnit se kultury jako nástroje pro prosazování svých politických cílů.

Na podzim 1946 podal K. Gottwald, předseda KSČ, zprávu o rozhovoru se Stalinem, který vyhlásil specifickou cestu k socialismu v zemích lidových demokracií, bez prosazování sovětského systému.¹⁴ ČSR v roce 1947 na nátlak Moskvy odmítla Marshallův plán a čím dál více se izolovala od Západu. Poté Moskva označila americký imperialismus za hlavního nepřítele „míru a demokracie“, začala se připravovat na třetí světovou válku, kterou podle ní připravují angloameričtí imperialisté a reagovala přeměnou své sféry vlivu v přísně organizovaný blok.¹⁵

Během prvních 2 měsíců roku 1948 se v ČSR čím dál víc stupňovalo politické napětí. Krize lidově demokratického režimu vyústila v únoru v demisi několika ministrů.¹⁶ Na Stalinův popud se Gottwald rozhodl využít demisi ministrů k nastolení mocenského monopolu

---

¹³ KUSÁK 1998, 168-169

¹⁴ KAPLAN 1991a, 70

¹⁵ KAPLAN 1991a, 74

¹⁶ KAPLAN, 1991a, 146

komunistů.¹⁷ Strany ztratily demisi výhody a funkcionáři stran museli přihlížet, jak komunisté nastolují svou absolutní moc a jak vůči nim vykonávají nátlak a první vlnu perzekucí.¹⁸

Po únoru 1948 začalo nové zakladatelské období režimu - budování základů socialismu.¹⁹ Nastaly rozsáhlé změny odporující jak tradicím, tak potřebám obyvatelstva, které se dotkly všech skupin společnosti. Moskva se nezbavila podezírání USA z úmyslu připravit ji o velmocenské postavení v Evropě, proto věnovala v letech 1948-1950 velkou pozornost výstavbě svého mocenského bloku, rozvoji strojírenství nejen pro vyzbrojení, jež přímo souvisí s rozhodnutím vlády investovat na Ostravsku.²⁰

Úplná podřízenost Československa zahraničně-politickým zájmům Moskvy podporovala šíření ideologie sovětského socialismu.²¹ Nedlouho po převratu v únoru 1948 se stává jedinou možnou uměleckou metodou socialistický realismus rezolutně implikovaný ze SSSR, jenž je dodnes základem nového města Havířov vzniklého především pro horníky a dělníky ostravských hutí.

Bezprostředně po únoru začaly politické perzekuce – propouštění, zbavování funkcí, přeřazování na méně kvalifikovaná místa, zákaz přijímat děti „nepohodlných“ na studia, 65 796 občanům bylo odebráno volební právo, probíhaly politické procesy atd. Pomalu se početně zvětšovala skupina občanů vystrašených, nejistých, mlčících a umlčených.²² Mocenské zákroky a represe, uplatňované jako hlavní způsob udržení stability režimu, se staly typickými rysy oficiální politiky, jež měly rozporný účinek. Na jedné straně rozšiřovaly, na druhé straně podkopávaly opory moci a přispívaly k její izolaci ve společnosti.²³

Po převzetí moci v únoru 1948 můžeme hovořit o pokusu proměnit kulturu v nástroj pro převýchovu obyvatelstva. Komunistická strana si uvědomovala, že aby mohla být její vláda stabilní a trvalá, bylo zapotřebí proměnit vědomí mas. Bylo třeba dát kultuře novou strukturu, nasytit ji komunistickou ideologií a zároveň ji přibližovat kultuře sovětské. Proto bylo potřeba, aby kultura byla zbavena své imanence, svých dynamických a kontinuitních faktorů, svých etických a estetických kvalit a vlastností živoucího organismu.

---

¹⁷ KAPLAN 1991a, 150

¹⁸ KAPLAN 1991a, 151

¹⁹ KAPLAN 1991b, 1

²⁰ KAPLAN 1991b, 2

²¹ KAPLAN 1991b, 8

²² KAPLAN 1991b, 11

²³ KAPLAN 1991b, 16

Komunistická strana nedokázala stále ovlivňovat kulturu bezprostředně a imperativně a musela ve své další existenci používat rozsáhlý aparát. KSČ snila o úplném propojení kultury s kolektivním životem. Aby zachránila základní myšlenky, musela se spokojit se „socialistickým“ provozem, s okázalou, ale prázdnou manifestací a s byrokratickými výkazy o kulturní aktivitě.²⁴

Komunistický režim využíval k prosazení svých cílů primitivní metodu cukru a biče. Kulturní pracovníci byli lákáni ke spolupráci materiálními výhodami, ale zároveň se od nich vyžadovalo, aby ze dne na den proměnili svou tvorbu a osvojili si jiný způsob myšlení.²⁵ Místo kontinuity s vývojem české a slovenské kultury jim byla nabízena pouze kontinuita s kulturou sovětskou, ale jen tou, jejímž propagátorem byl Ždanov.²⁶ Zdeněk Nejedlý v jednom ze svých projevů řekl, že věda a umění musí být opřeny o určitou ideologii, která souhlasí s potřebami naší doby. Nesmí být brána jako něco vedlejšího, ale musí být samotný základ veškeré tvorby. Kulturní práce např. učencova není jen jeho soukromou věcí. Dále podle Nejedlého muselo umění změnit poměr ke skutečnosti, muselo skutečnost akceptovat a nikoliv se jí vzdalovat.²⁷

Kultura má pomoci vytvořit heroickou morálku nového člověka a má posílit jeho pracovní schopnost. Má ho vyprovázet do boje a ideově vyzbrojovat. V tomto novém pojetí morálky to znamenalo redukci a eliminaci mnoha základních antropologických funkcí člověka: především jeho smyslové a citové funkce. Svým způsobem to byla dematerializace a zneskutečnění člověka. Byl to pokus o jeho zduchovnění. Duch, který po této redukci zbyl, byl bojovný duch fanatismu.²⁸

Umělec se měl stát produkujícím dělníkem, a proto bylo třeba, aby se zbavil stavovských předsudků, aby pracoval podle plánu a žil jako kterýkoli jiný občan nové společnosti. Jedině z této jeho socializace mohou vyrůst nová socialistická díla.²⁹

Na IX. sjezdu KSČ měl výstižný referát Václav Kopecký. V referátu zaznělo, že socialistický realismus nechce „neumění“ a nechce nějaké nižší umění, ale chce umění jako lidstvu daný a vedle vědy vysoce intelektuální způsob zobrazování skutečnosti. Nejen skutečnosti přírody, života a dějů, ale také vyjádření jevů smyslových a citových. Dle

---

²⁴KUŠÁK 1998, 229-230

²⁵KUŠÁK 1998, 261

²⁶KUŠÁK 1998, 262

²⁷KUŠÁK 1998, 265

²⁸KUŠÁK 1998, 269

²⁹KUŠÁK 1998, 281

Kopeckého socialistický realismus chce umění vyšší, krásnější, pravdivější. Socialistický realismus nechce nějakou plochost, šed' a bezduchou předmětnost, ale chce pohyb, barvitost a chce skutečnost objektu, vnímanou duchem, vyjádřenou ideově, emocionálně umocněnou fantazii a řízenou poznáním vývojových zákonů. Socialistický realismus nechce nějakou bezforemnost, nýbrž chce jasné formy a pevné tvary.³⁰

Výtvarné umění se ocitlo po komunistickém převratu zcela bez ochrany a bylo vydáno na pospas nejfanatičtějším zastáncům socialistického realismu sovětského typu. Došlo k rychlému rozvratu hodnot.³¹ Malíři se měli soustředit na zobrazování člověka v jeho vztahu k nové době. Doporučovalo se zobrazovat člověka uprostřed práce a pracovní patos, krajinářství pouze za předpokladu, že v něm bude vyzdviženo a zobecněno všechno to nové, co lid vytváří. Jako novou hodnotu vyzdvihovali epičnost a dramatickosti obrazu.³²

Doporučováno bylo, dát se inspirovat filmovými díly, používat při kompozici divadelních metod a nebát se fotografického naturalismu. Dále se důraz kladl na monumentálnost. Nešlo jen o velikosti plátna, ale především o velkorysost a smělost kompozice. Myslelo se tím rozšíření počtu figur na obraze a jejich dramatické zkomponování, podložení díla jasnou realistickou kresbou. Umělec musel přerušit kontakt s novodobým francouzským uměním a inspirovat se musel zejména malíři a sochaři 19. století.³³

Tyto názory vedly k obhajobě např. díla Václava Brožíka a naopak odsouzení A. Slavíčka, E. Filly a jiných. Až teprve koncem padesátých let, v souvislosti s výstavou EXPO 58, došlo k výměně kulturních hodnot.³⁴

Oficiální politika kultury před EXPEM 58 usilovala o rozmach, o výrazné zlidovění kultury, rozšiřování sítě kulturních institucí a zároveň se snažila využít kultury a umělecké tvorby k obhajobě a propagaci režimu a jeho politiky, degradovat ji na pouhý nástroj státní propagace a ornament režimu. Jak sám Kopecký konstatoval v listopadu 1948. Režim k tomu měl všechny možnosti, neboť měl ve své moci tiskárny, papír i nakladatelství a dále je k tomu nutno připočítat také všechna ministerstva, film, kina, divadla, galerie a knihovny - zkrátka všechno.³⁵

---

³⁰ KUSÁK 1998, 291

³¹ KUSÁK 1998, 333

³² KUSÁK 1998, 335

³³ KUSÁK 1998, 336

³⁴ KUSÁK 1998, 376

³⁵ KAPLAN 1991b, 54

Mocenský monopol se orientoval na propagování marxismu a leninismu jako jediné možné ideologie a socialistického realismu jako jediné metody umělecké tvorby.³⁶ Všechny ostatní názory byly zakázány. Tři články v mechanismu řízení zajišťovaly záměry oficiální politiky – stranický, státní a svazový. 20. 9. 1948 ustavilo předsednictvo ÚV KSČ svou kulturní radu, která projednávala všechny otázky kultury a ideologie, včetně personálních záležitostí. Jako výkonný orgán bylo vytvořeno kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ, které mělo pro každou oblast kulturní činnosti odbor a referenta. V krajích fungovaly kulturní komise a oddělení a na okresech tajemníci. Kulturní rada a komise rozhodovaly o dění ve všech oblastech kulturního života.

V roce 1950 byla rada zrušena a její funkci převzal stranický aparát, jenž si ponechal kontrolu běžné činnosti kulturních institucí. Státní instituce, ministerstva kultury a informací, kulturní odbory a síť kulturních institucí převáděly stranické směrnice a rozhodnutí do úředních nařízení a pokynů. Dřívější volná sdružení tvůrčí inteligence různých uměleckých směrů a názorů zanikla. Místo nich vznikaly na pokyn moci pevně organizované monopolní svazy, které se jednoznačně hlásily k socialistickému realismu. Jejich zrození předcházely rozsáhlé čistky mezi umělci a perzekuce umělců s odlišnými názory. Nové svazy nakonec soustředily pouze 1/3 členů bývalých spolků. Na svazy dohlížela kulturní rada a další komunistické orgány, které schvalovaly jejich činnost.³⁷

Pěstovaná nedůvěra komunistických funkcionářů ke „staré či buržoazní inteligenci“ vedla k rozsáhlým politickým čistkám, během nichž bylo tisíce odborníků, úředníků, pedagogů vyhnáno ze svého zaměstnání a mnoho bylo přesídleno do odlehlých obcí. Následoval zákaz publikování a pořádání výstav mnoha umělců např. - J. Seifert, F. Halas, F. Hrubín, J. Zahradníček, E. Filla, K. Teige, T. G. Masaryk a jiní.³⁸ Hrozivé poměry a dusná atmosféra v kultuře dospěly tak daleko, že někteří tvůrci jejich tíhu neunesly a pokusili se o sebevraždu.³⁹

Mimořádně významnou roli v zakládacím období socialismu hráli sovětští poradci. Působili v mnoha centrálních institucích a jejich hlavním úkolem bylo zavádět sovětskou praxi. Vztah podřízenosti sovětským poradcům dosáhla takového stupně, který omezoval

---

³⁶ KAPLAN 1991b, 1

³⁷ KAPLAN 1991b, 55-56

³⁸ KAPLAN 1991b, 77

³⁹ KAPLAN 1991b, 78

pravomoci, autoritu a suverenitu československých funkcionářů a orgánů a ochromoval iniciativu a aktivitu vlastních institucí,⁴⁰

Z důvodů jednostranných vazeb na země RVHP a rozsáhlé militarizace celého bloku byla vytvořena z Československa strojírenská velmoc a z Ostravska, díky nalezišti černého uhlí, jedno z center těžkého průmyslu v celém bloku. Vzestup strojírenské výroby vyžadoval růst těžby uhlí, rud, hutní výroby a množství elektrické energie. Rudný průmysl prožíval v roce 1950 velký rozmach. Počet zaměstnanců se zvýšil o 40% a v hutích v období od 1949-53 stoupl počet dělníků o polovinu.⁴¹

Velké investice a příliv pracovních sil na Ostravsko dal vzniknout projektu výstavby tzv. Nové Ostravy, která měla zajistit převážně pro dělníky a horníky, tedy pro oporu komunistického režimu, nový lepší domov. Koncepce strojírenské velmoci se uskutečňovala na úkor všech hospodářských odvětví a finančních zdrojů.⁴²

Počáteční období komunistického režimu vyústilo v 50. letech v Československu v hospodářskou a společenskou krizi. Krize propukla v celém Východním bloku v roce 1953 a největší nepokoje proběhly v Polsku a Maďarsku. Náznaky krize se objevovaly už v roce 1952, ale až po Stalinově smrti bylo možné provést hlubší změny.

Po konzultaci se sovětskými poradci se Gottwald rozhodl o měnovou reformu, která sice byla pozdržena Gottwaldovou smrtí, ale nakonec byla uskutečněna k 1. 6. 1953. Reforma spočívala ve výměně peněz: 300 Kčs na osobu poměru 1:5 a ostatní 1:50. Mzdy, platy a penze se přepočítávaly 1:5 a stejně tak i sociální přídavky. Cílem bylo podnítit zájem zaměstnanců o výrobu, zastavit inflaci, rázně zredukovat oběživo, které dvakrát přesahovalo reálnou potřebu, a přivést příjmy obyvatel do souladu s trhem a s omezenou nabídkou spotřebního zboží.⁴³

Reforma vyvolala mnoho stávek, během prvních pěti dnů reformy stávkovalo na 129 závodů, a demonstrací, kdy největší demonstraci iniciovali dělníci Škodových závodů Plzni. Právě nejostřejší odpor byl v závodech těžkého průmyslu, které vedení komunistů považovalo za pevnou oporu své moci. Likvidaci úspor lidé pociťovali jako krádež všech svých těžce vydělaných peněz a jako špatnou odměnu za dosavadní pracovní oběti.⁴⁴ Ve

---

⁴⁰ KAPLAN 1991b, 62-63

⁴¹ KAPLAN 1991b, 106

⁴² KAPLAN 1991b, 107

⁴³ KAPLAN 1992, 4

⁴⁴ KAPLAN 1992, 6

společnosti vyvolala reforma znatelný růst nedůvěry ve vedení státu a jeho ekonomickou a hospodářskou politiku.

Vstup NSR do Severoatlantického paktu koncem roku 1954 podnítil modernizaci výzbroje armád sovětského bloku; přípravu pro vývoj atomových zbraní a zrod Varšavské smlouvy.⁴⁵

Velkou ranou pro vedení KSČ v Československu, které slepě následovalo SSSR, byl XX. sjezd KSSS v roce 1956.⁴⁶ Po pomalém uklidňování situace společnosti po měnové reformě přišel Chrusčov s tajným referátem (O kultu osobnosti a jeho důsledcích) o kritice kultu osobnosti a zločinech J. V. Stalina. Jeho obsah způsobil v neklidné straně nejdříve šok, ale jeho účinek měl mnohem hlubší a delší charakter. Vyhrotil několik let narůstající ideologickou rozkolísanost v krizi ideologie.⁴⁷ To vyvolalo nestabilitu ve všech zemích sovětského bloku, padaly zábrany a pomalu se šířila kritika komunistického vedení.

Politického uvolňování na jaře v roce 1956 využili dlouho utlačované skupiny k zesílení aktivity – například katoličtí duchovní, šířila se diskuze na vysokých školách a politicky nejvýznamnějším byla kritika na sjezdu spisovatelů.⁴⁸

Krise v letech 1953-1957 byla krizí celého sovětského bloku. Nejdramatičtější události se odehrály ve středoevropském křídle. V Polsku se krize vyvinula v celonárodní hnutí a v Maďarsku v povstání. Vznikla jedinečná příležitost sdružit státy táhnoucí se od Polska přes Maďarsko až k Jugoslávii a vytvořit větší autonomii, méně závislou na vedení komunistické strany v SSSR. Rušivým prvkem však bylo Československo, které téměř slepě následovalo vůdce SSSR a odmítalo větší autonomii a demokratizaci.⁴⁹

Po potlačení a uklidnění poměrů Moskva představěla mechanismus uplatňování svého velmocenského postavení tak, že umožnila ostatním zemím v rámci „ kolektivních orgánů“ vyjádřit svá stanoviska. Ovšem nikdy proti politice SSSR, ale pouze vůči ostatním partnerům.⁵⁰ Přibývaly další problémy způsobující rozklad komunistické moci, které začaly být viditelnější na počátku 60. let. Sílilo úsilí o úpravy současné podoby režimu a období pozvolné liberalizace.⁵¹

---

⁴⁵ KAPLAN 1992, 23

⁴⁶ KAPLAN 1992, 37

⁴⁷ KAPLAN 1992, 40

⁴⁸ KAPLAN 1992, 45- 48

⁴⁹ KAPLAN 1992, 80

⁵⁰ KAPLAN 1992, 82

⁵¹ KAPLAN 1992, 84

Druhá vlna kritiky Stalina a jeho politiky se objevila také na XXII. sjezdu KSSS roku 1961 a následně se ve všech zemích bloku rozvinulo tažení proti dogmatismu.⁵² Došlo k postupnému slábnutí autority Sovětského svazu a otevírání se Československa západu, které vyústilo v Pražské jaro v roce 1968.

---

⁵² KAPLAN 1992, 87

4. Pojem – socialistický realismus

Co je socialistický realismus? Nejasné vymezení tohoto pojmu vytvořilo od doby svého vzniku až do současnosti mnoho sporných otázek. Výstižnou ukázkou nejasné charakteristiky metody socialistického realismu v architektuře představuje článek architekta Jiřího Gočára (v letech 1959-69 předseda Svazu architektů ČSR) z roku 1953: *„Za úspěchy současné sovětské architektury, její popularizaci mezi sovětskými národy i pokrokovými lidmi celého světa jsou navždy spjaty se jménem soudruha Stalina,... Methoda socialistického realismu vychází z poznání, že umění v minulosti bylo aktivní společenskou silou a stanoví, že jí tudíž musí být i dnes. Aby se umění touto silou mohlo stát, musí být realistické, musí pravdivě zobrazovat život jako boj protikladů, jako boj nového pokrokového, rodícího se, se starým, zpátečnickým a odumírajícím. Musí přitom být stranické, to jest, musí se stát na stanovisku pokroku, opírat se o vědecký světový názor, nesmí se nechat ovlivňovat starým myšlením a předsudky.“*⁵³ Dle Jiřího Gočára vede metoda socialistického realismu umělce ke zkoumání uměleckých děl minulosti, a aby se učili na všem, co je v minulosti cenné. Důraz je kladen také na specifičnost umělecké tvorby jednotlivých národů. Metoda socialistického realismu byla osvětlena nejdříve v literatuře. Stalin se zúčastnil řady diskuzí s předními sovětskými spisovateli.⁵⁴ Je zde několikrát vyzdvižen podíl Stalina na vzniku socialistického realismu. *„Byl to opět s. Stalin, který architektům osobně pomohl v prohlášení hlavních ideových problémů v diskuzích, které se konaly během soutěže na palác Sovětů a při vytyčení směrnic pro výstavbu... metoda socialistického realismu vyžaduje od architektury, aby byla optimistická a radostná. Aby zobrazovala sílu nového řádu. Aby byla výrazem péče o člověka. Aby počítala nejen s jeho rostoucími potřebami hmotnými, ale i rostoucími potřebami kulturními.“*⁵⁵ A opět velice abstraktní rada pro tvorbu v duchu socialistického realismu: *„Ve shodě s poučkou, že proletářská kultura má použít všeho co vytvořily minulé epochy, metoda socialistického realismu vede architektky k převzetí a používání klasického odkazu však nesmí být vykládáno jako překážka novátorství, ale naopak jako jeho pomocník, jako*

---

⁵³ GOČÁR 1953, 58- 60

⁵⁴ GOČÁR 1953, 61

⁵⁵ GOČÁR 1953, 62

soustava měřítek, jimiž lze ověřovat správnost nových cest.“⁵⁶ Článek ukazuje povinné nadšení pro novou metodu a pro zásluhy soudruha Stalina. Tato stať představuje určitou formu propagandy a prezentuje oficiální pohled na socialistický realismus ve 40. a 50. letech minulého století.

Směrodatné je používání pojmu metoda. Socialistický realismus byl chápán jako syntéza vědy a ideovosti: „*Velmi hluboké vědecké propracování rozvojových cest kultury sovětské společnosti a nového socialistického rozvoje národností, provedené Stalinem, rozevřelo před kulturou a uměním nevídané obzory.... Boj za socialistický realismus - včetně architektury - je hlavním jádrem sovětské estetiky jako vědy...*“⁵⁷ Užití pojmu sloh v souvislosti se socialistickým realismem bylo dle současníků nedostačující, protože metoda socialistického realismu je bohatší, širší a obsažnější. Tato metoda vyzbrojuje architekty hlubokým poznáním potřeb socialistické společnosti a tím odhaluje nevyčerpatelné možnosti pro novátorské umění a jeho postup vpřed.⁵⁸

Nové informace o vzniku a vývoji přináší definice socialistického realismu z Malé československé encyklopedie, kde autor zasazuje počátky socialistického realismu do 2. pol. 19. století v souvislosti s proletářskou literaturou. „*Socialistický realismus..., tvůrčí metoda vyjadřující social. pojetí světa a člověka a zobrazující život z hlediska ideálů socialismu a komunismu. Historický je vznik s.r. podmíněn nástupem děl. třídy, epochou social. revolucí, vytvořením a rozvojem social. spol. zřízení a budováním kom. společnosti; teoreticky je s.r. podmíněn vznikem a rozvojem marxismu. S.r. znamená úsilí o vytvoření literatury a umění nového typu. Jeho počátky sahají do 2. pol. 19. st., kdy vzniká rev. proletářská literatura ve Velké Británii a Německu... Koncem 19. a zač. 20. století se intenzivně rozvíjela proletářská liter. v Rusku, Polsku, Bulharsku, Československu a dalších zemích. Jako um. metoda se s.r. zformoval v Rusku počátkem 20. st. zejm v tvorbě M. Gorkého... Sám termín s.r. vznikl 1932 v SSSR a nahradil dřívější, méně vhodná označení. Vztah s.r. ke skutečnosti je určován leninskou teorií odrazu: umění vychází ze skutečnosti, avšak není jejím pasivním odrazem, nýbrž jako nová realita svého druhu na tuto skutečnost - především na společnost a společenské vědomí - aktivně působí. Předmětem s.r. je ve skrze humanistická, realizuje um. prostředky revolučně human. ideje, ztvrzuje lidské bytí jako aktivitu a tvorbu, jejím smyslem*

---

⁵⁶ GOČÁR 1953, 62-63

⁵⁷ CAPENKO 1950, 11-12

⁵⁸ CAPENKO 1950, 15

je rozvoj všech nejlepších sil a schopností člověka. Za nejdůležitější znaky s.r. se považují jeho stranickost, pravdivost, lidovost a typizace."⁵⁹ Text je vyjmut z Malé československé encyklopedie z let 1984-88. Mezi prvními dvěma definicemi je mezera asi 40 let a mezník Chrusčovova odsouzení v polovině 50. let. Oproti první zde chybí nadšení a zasvěcení, ale stále je to v zásadě kladný výklad minulosti.

Dotvářející pohled na výklad metody socialistického realismu vytváří literatura vzniklá po pádu komunismu. Pojem dosud těžko uchopitelný nově vysvětluje encyklopedie *Dictionary of Art*. Dle této knihy byl termín poprvé použit 25. 5. 1932 v sovětském periodiku *Literaturnaya Gazeta*. Následovaly různé diskuze a polemiky. V roce 1934 byla metoda proklamována pro všechna media. Umění bylo degradováno pro potřeby a diktát strany. Klíčové poznatky definoval A. Ždanov. Umělci se měli stát inženýry lidských duší. Důraz byl kladen na národní kořeny. Nové je, že autoři v článku vidí pokračování socialistického realismu po Stalinově smrti v Číně, kde byl adoptován při sbližování v 50. letech společně s kultem osobnosti a kde pokračoval až do Mao Ce-tungově smrti v roce 1976. Dále tato metoda inspiroval Vietnam a Severní Koreu.

Dle tohoto článku teoretici socialistického realismu hledali vzory v práci realistů 19. století znázorňující nemoci společnosti. Teoretici vytvářeli především abstraktní definice jistého druhu politického vědomí. Hlavní pojmy, které tvořily základ teorie, byly národnost, třída, strana, ideovost a typičnost.⁶⁰

Tuto definici můžeme považovat za nejobjektivnější s dostatečným časovým odstupem a bez vedlejších vlivů. Ukazuje také problém vytyčení hranic socialistickému realismu, který je zde spojován s Čínou nebo Severní Koreou. Je možné, také vzhledem k formálním znakům spojit socialistický realismus se všemi totalitními režimy vzniklými ve 20. století v Euroasii (např. s nacistickým Německem).

Hlavním propagátorem a obhájcem socialistického realismu v Sovětském svazu byl Andrej Alexandrovič Ždanov. Dle Ždanova vyvodil tvůrčí metodu socialistického realismu Josef Vissarionovič Stalin z tvorby sovětských umělců tzv. inženýrů lidských duší.⁶¹ V textu „*O nejpokrokovější literatuře světa*“ z roku 1934 píše, že socialisticko-realisticá tvorba se vyznačuje: 1. Optimismem, který vyrůstá ze služby vítězné pokrokové třídě pracujících; 2.

---

⁵⁹ ŘÍMAN 1987, 728

⁶⁰ TURNER 1996, 917-919

⁶¹ PĚTIŠKOVÁ 2005, 342

Zobrazením skutečnosti v jejím revolučním vývoji, ne pouze popisným realismem; 3. Ideovým přetvořením pravdivé a historické skutečnosti tak, aby mohla působit výchovně; 4. Třídním a tendenčním charakterem; 5. Revoluční tematikou; 6. zobrazením hrdiny a socialistické budoucnosti, jejíž vize vychází z dlouhodobých hospodářských a politických plánů; 7. Použití libovolného historického žánru, slohu, formy a metody tvorby; 8. Kvalitou a mistrovstvím děl, za které umělec aktivně bojuje; 9. Pokud se dostaví neúspěch, je to jen odraz opozdilosti kulturní sféry za ekonomickým děním.⁶²

Ždanov dále píše: „*V naší zemi jsou hlavními hrdiny lit. díla aktivní budovatele nového života: dělníci, dělnice, kolchozníci, inženýři a pionýři. Naše literatura je prodchnuta entusiasmem a hrdinstvím. Je optimistická, v podstatě je to literatura třídy na vzestupu-jediné pokrokové a průkopnické třídy.*

Soudruh Stalin nazval naše spisovatele inženýry lidských duší. To znamená, předně znát život, abyste jej dovedli pravdivě zobrazit v uměleckých dílech, ne jej zobrazovat scholasticky, mrtvě, pouze objekt reality, nýbrž zobrazit skutečnost v jejím revolučním vývoji.“⁶³

Dále Ždanov dokazuje citací Leninovy stati z roku 1905, že literatura nemůže být nestrannická a že musí být důležitou součástí společné věci proletariátu: „*Nelze žít ve společnosti a být při tom nezávislý na společnosti svoboda buržoasního spisovatele, umělce, herečky je jen zastřena závislost (nebo pokrytecky zamaskována) závislost na peněžním žoku, úplatku, vydržování.*“⁶⁴

Následujícím prohlášením dává prostor ke kritice, sebekritice, obvinění a udavačství: „*Soudruh Stalin nás učí, že jestliže chceme udržet kádry, učit a vychovávat se, nesmíme se bát kohokoliv urazit, nesmíme se bát zásadní, odvážné, otevřené a objektivní kritiky. Bez kritiky každá organizace, a tedy i literární, může propadnout hnilobě.*“⁶⁵

Ždanovovy články o literatuře se staly závazné pro všechny druhy umění. Nejasné vymezení této metody vycházelo ze skladby různých pojmů, vyjmutých z umělecko-historické a politické oblasti.⁶⁶

---

⁶² PĚTIŠKOVÁ 2005, 342

⁶³ ŽDANOV 1950, 18

⁶⁴ ŽDANOV 1950, 47

⁶⁵ ŽDANOV 1950, 52

⁶⁶ PĚTIŠKOVÁ 2002, 8

Rozpaky nad nedostatečným vysvětlením pojmu metody socialistického realismu už v době svého vzniku nejlépe vystihl literární historik prof. Václav Černý, který ve svých Pamětech napsal, že by se poklonil po pás, v úctě by poklekl před tím, kdo by mu přesně vysvětlil, co to je, ten socialistický realismus.⁶⁷ V dobových záznamech se několikrát objevuje situace, kdy jeden z posluchačů vystoupí s dotazem, co přesně ten socialistický realismus je. Pokud některý z lídrů projeví snahu, ujistí dotazovaného, že se nemá čeho bát a že má poctivě zobrazovat pravdu a správnou metodu musí najít ve vlastním svědomí umělce. Umělce, který žije s lidem a chce zobrazit jeho epochální úspěchy.⁶⁸

Užití samotného pojmu socialistický realismus pro všechny oblasti kultury je problematické. Vždyť každá architektura je realismem, proto použití termínu realismus pro charakteristiku architektury není dostatečně představitelný. Přesto musel být používán současníky pro všechny druhy umění.

Christian Borngräber navrhnul ve své studii o sovětské architektuře nový termín *Academic architecture* (přibližné odpovídající pojmu *Beaux-Arts architecture* používaný v západních zemích). Pojem akademismus je vhodně použitý pro Sovětský svaz, kde zastával silnou pozici, ale problematičtější bylo jeho užití pro celý východní blok. Andrei Siniavsky použil ve své knize *On Socialist Realism*, publikované v New Yorku v roce 1960, *Socialist Classicism*. Ačkoliv Siniavsky měl na mysli literaturu, je pojem také vhodný pro užití v architektuře. Při srovnání vztahu architektonické formy a politické rétoriky, která výrazně ovlivnila vzhled architektury, není možné použít jiný než oficiální, současníky používaný pojem socialistický realismus.⁶⁹

V Česku se také vžil pojem sorela. Původně se jednalo o slangový výraz stvořený jako zkratka ze slov *socialistický realismus*.⁷⁰ Dle Radomíry Sedlákové složil tento pojem Josef Havlíček z počátečních slabik slov socialistický realismus, doplněný o první slabiku příjmení tehdy významného teoretika Z. Lakomého.⁷¹ Byl používán převážně architekty a výtvarníky a měl v sobě silný náboj negativního hodnocení. Postupem času se pojem sorela stal běžně užívaným označením v mediích nebo i vědeckých kruzích.⁷² Do širšího povědomí laické veřejnosti se pojem sorela dostává především v 60. - 70. letech, kdy bylo potřeba takovýto

---

⁶⁷ PETIŠKOVA 2002, 11

⁶⁸ PETIŠKOVA 2002, 25

⁶⁹ AMAN 1992, 5

⁷⁰ SEDLECKÝ 2007, 16

⁷¹ SEDLÁKOVÁ 1994, 11

⁷² SEDLECKÝ 2007, 16

čitelný styl definovat.⁷³ Architekt Fránek v článku *Sorela v Havířově- Odkaz minulosti a obraz současnosti* ukazuje zajímavou invenci: „Představme si, že by se podařilo realizovat tyto rozsáhlé městské útvary před válkou... Měli bychom zde kapitalisticky realismus? Baroko či Gotika je, stejně jako veškerá architektura, také realismem, avšak s ohledem na dějinnou situaci - realismem feudalistickým. Definuji takto nově výraz *Sorela* spíš odkazem na italský překlad tohoto slova, tedy *sorela* (respektive *sorella*) jako sestra. Tedy mladší sestra té starší – renesance, protože dominance renesančních prvků v architektuře i urbanismu je zvláště v centrální části města zjevná.“ Tento pojem je ryze český a v jiných bývalých zemí východního bloku nesrozumitelný.⁷⁴

---

⁷³ FRÁNEK 2007, 10

⁷⁴ SEDLÁKOVÁ 1994, 11

5. Socialistický realismus ve výtvarném umění

V sovětském centrálně řízeném umění byla význačná monumentální tvorba uchvácená nadšením a vírou v lepší socialistickou budoucnost. Pro sovětský socialistický realismus může být charakteristické propagační zjednodušení zobrazovací metody ve prospěch srozumitelnosti nejširšímu publiku a ve prospěch výchovné a propagační funkce umění.⁷⁵ Hodnota uměleckého díla byla posunuta do polohy realistického zobrazení ideového tématu a byla oceňována především jeho čitelnost. Na prvním místě byla snaha vyjít vstříc ideovým požadavkům. Umělecký talent přestal být směrodatný a přednost dostal snaživý průměr.⁷⁶

Socialistický realismus stvořil idealizovaný obraz budoucí společnosti, v němž vystupoval čestný dělník jako hrdinný bojovník v třídním zápase, jako tvůrce vyspělého průmyslu a žena jako jeho rovnoprávný druh.⁷⁷ Sovětský socialistický realismus, vykonávající agitační úlohu a uctívající Stalina jako nejvyššího boha, formálně čerpal z bohaté tradice ruské realistické tvorby 19. století.

Ve výtvarném umění byla jistá hierarchie tématu zobrazení. Nejvýznamnější byly portréty vůdců, následovaly historické malby (buď z doby předrevoluční nebo byla zobrazována nějaká současná scéna), dále žánrové obrazy a krajiny (scény z každodenního života pracujících, často s nějakým ideologickým kontextem).⁷⁸

Hlavním propagátorem a obhájcem socialistického realismu v Sovětském Svazu, jak jsme již řekli, byl Andrej Alexandrovič Ždanov.

V Československu po Vítězném únoru 1948 přichází silný tlak na kanonizaci a sovětizaci české kultury. Hlavním zdrojem stalinistické české teorie výtvarného umění se staly rozšířené texty Andreje Alexandroviče Ždanova, autoritativního interpreta Stalinových myšlenek o umění. Za závazné je vyhlásil ministr informací Václav Kopecký na IX. sjezdu KSČ v roce 1949.⁷⁹

---

⁷⁵ PETIŠKOVA 2002, 7

⁷⁶ HALÍK 2007, 28

⁷⁷ PETIŠKOVA 2002, 7

⁷⁸ AMAN 1992, 206

⁷⁹ PĚTIŠKOVÁ 2005, 342

Ždanovy zásady sovětské metody, formulované na příkladu sovětské architektury, mechanicky opakovaly texty autorů z okruhu časopisu *Výtvarné umění*, vydávaného od roku 1950. Umělci se mohli inspirovat především reálnými vizuálními vzory sovětské oficiální tvorby. Ty totiž poskytovaly, na rozdíl od teoretických textů, jasnou představu o tom, jak má oficiální socialisticko-realistické umění skutečně vypadat.⁸⁰

Nejistotu, ale podtrhával nedostatek reprodukcí a informací o současném sovětském umění. Nepřesné a rozporuplné vysvětlení metody socialistického realismu se stalo mocenským nástrojem manipulace s uměleckou obcí. Představitelé oficiální kultury se po celá 50. léta ze strachu před cenzurou dožadovali přesnějších instrukcí o tom, jak má výtvarné umění přesně vypadat.⁸¹ Ideologický model se podařilo vytvořit nejlépe autorům: Aleně Čermákové, Janu Čumpelíkovi, V. Junkovi, J. Horníkovi, J. Malejovskému, R. Wiesnorovi, V. Tittelbachovi atd.

V popředí zájmu oficiální teorie výtvarného umění stála monumentální tvorba, vytvářená v jednotě s architekturou.⁸² Byla považována za adekvátní formu pro zobrazení velkých myšlenek socialismu, za žánr, ve kterém se utvářejí nové slohové zásady. Velký společenský význam monumentální tvorby byl dán důvěrou ve výchovné účinky obrazu a znaku umístěného ve veřejných prostorech a v možnosti skutečného zlidovění kultury.⁸³

Při vytváření monumentální děl se kladl důraz na výběr materiálu. Pro svou barevnou stálost, výrazný dekorativní efekt a oblibu v Sovětském svazu se dávala přednost technice mozaiky.⁸⁴

Další velký rozvoj v 50. letech zaznamenala technika sgrafita, využívaná na výzdobu interiérů i exteriéru veřejných budov, sídlišť a nádraží v celé republice.⁸⁵ Tato technika se výrazně zapsala do charakteru nového města Havířova.

Nejvýznamnější složkou monumentální malby byl obsah. Oblíbená byla historická malba, z oslavovaných dějin, oslava vůdců, portréty, obrazy průmyslu, modernizace a oslava každodenního života dělnické třídy. Významná byla také malba krajin, jejíž úkol spočíval v zachycení historicky významných míst, přírodních scénérií s patrným zásahem lidské ruky nebo fází velkých staveb socialismu, které měnily ráz krajiny.

---

⁸⁰ PĚTIŠKOVÁ 2005, 343

⁸¹ PĚTIŠKOVÁ 2005, 343

⁸² PĚTIŠKOVÁ 2005, 346

⁸³ PĚTIŠKOVÁ 2005, 346

⁸⁴ PĚTIŠKOVÁ 2005, 350

⁸⁵ PĚTIŠKOVÁ 2005, 351

Monumentální malby vznikaly především jako součásti úkolových akcí nebo soutěží inspirovaných Svazem československých výtvarných umělců. Významnou součástí monumentální tvorby byla tvorba děl pro masové slavnosti, které se konaly u příležitosti různých svátků, k propagaci významných jednání KSČ, pětiletých plánů nebo sportovních událostí.⁸⁶

Dalším podstatným oborem byla portrétní tvorba. Důraz se kladl na podobiznu zdůrazňující svým ústředním zájmem konkrétního současného člověka a jeho zachycení při veřejné činnosti nebo v soukromí. Oficiální portrét měl ukazovat nový, nepovýšený a lidský vztah významné osobnosti ke společnosti.⁸⁷

Podobizny byly děleny do dvou ikonografických typů: dynamického, romantického, s revolučním patosem ve výrazu tváře, který se podařilo naplnit především Janu Laudovi v bustě V. I. Lenina (1946), a klidnějšího, lidského, zobrazujícího tutéž osobnost v okamžiku soustředění v soukromí.

K obvyklým sochařským a malířským námětům patřily žánrové podobizny dětí a mládeže, buď ustálenou formou z 30. let 20. století nebo symbolicky ve snaze zobrazovat šťastnou socialistickou přítomnost a budoucnost. Dále vznikaly portréty dělníků - hrdinů socialistické práce. Významná byla tzv. tematická malba, zj. malba figurální, zobrazující důležitý děj z historie národa nebo v procesu budování socialismu. Takovým formálním vzorem se stal Mikoláš Aleš a malíři generace národního divadla. Malíři chtěli překonat předválečný sklon k formalismu a potlačit svobodu umělce ve prospěch uspokojení společenské poptávky.⁸⁸

Československá tematická malba se zobrazovala jen v několika kompozičních typech, které lze rozdělit do několika skupin: 1. Srocní lidu na volném prostranství (dějiny dělnického hnutí, KSČ, setkání s komunistickým vůdcem, oslavy 1. Máje, vítání Rudé armády); 2. Schůze v uzavřené místnosti (dějiny KSČ, slavnostní uvítání významné osobnosti, přijímání do KSČ, ČSM, JZD); 3. Dělník při práci (hrdina socialistické práce v dolech, na stavbě, adorace práce); 4. Srocní dělnictva před továrnou, na stavbě, na poli; 5. Dramatická figurální kompozice ve vesnickém interiéru (protifašistický odboj, zatýkání partyzánů); 6. Bitevní scenerie (významné bitvy Rudé Armády a Československé lidové armády,

---

⁸⁶ Pětišková 2005, 352

⁸⁷ Pětišková 2005, 357

⁸⁸ Pětišková 2005, 357

v historických kostýmech selské bouře, rok 1948, husitské války); 7. Práce na poli (především zdůrazňování mechanizace); 8. Krajina (rodiště významné osobnosti, stavba socialismu, významné místo české historie); 9. jednání 2 postav (státníků, inženýrů atd.); 10. Hrající si děti (dětství významné osobnosti, dětství jako symbol štěstí a úspěchu socialismus); 11. Sportovní výjevy (spartakiáda atd.)⁸⁹

V Havířově byl důraz kladen na dvě významné skupiny. Za prvé to byla oslava práce ve formě zobrazování usmívajících se dělníků při práci. Důvod byl nasnadě, město vzniklé z důvodu příchodu nových pracovních míst na Ostravsku, jako město vybudované zj. pro dělníky a horníky. Druhou významnou monumentalizací v Havířově je dětství, jako symbol budoucnosti. Věkový průměr byl v 60. letech 23let. Příchod mladých lidí a mladých rodin do nových bytů vytvořil baby boom v Havířově, což dodnes ovlivňuje složení obyvatelstva v Havířově značným podílem obyvatel vysokého věku.⁹⁰

První celostátní konference umělců, konající se ve dnech 29. - 31. 3. 1950 v Praze, formulovala akční plán: 1. Prosazovat socialistický realismus; 2. Potírat formalismus a naturalismus; 3. Orientovat se na výchovu mládeže, pionýrských hnutí, kulturní patronáty.

V září téhož roku se konalo zasedání Ústředního výboru Svazu československých výtvarných umělců v Bratislavě, kde byl program zkonkrétněn: 1. Zabezpečit stipendia a ateliéry pro volné umělce; 2. Prosadit požadavek vyčlenit z každého rozpočtu plánované stavby 2% prostředků na její výzdobu; 3. 2% nákladů na výzdobu z rozpočtu staveb se měla týkat i plánů lidové správy v obcích; 4. Vypracovat honorářové tabulky a soutěžní řád.⁹¹

Výtvarné umění se stalo významným a stranou preferovaným prostředkem pro výchovu obyvatelstva. V Havířově stejně jako v jiných realizacích té doby došlo ke spojení architektury s výtvarným uměním a byla tím vytvořena komplexní syntéza umění tzv. Gesamtkunstwerk pro převýchovu a ohromení obyvatelstva. Pro stranu se výstavba Ostravska stala dobře využitou reklamou, která byla součástí prvního pětiletého plánu a často byla oslavována v dobovém tisku.

---

⁸⁹ PĚTIŠKOVÁ 2005, 359

⁹⁰ <http://www.mvcr.cz/clanek/havirov-sluzby-socialni-pece-pro-senior-y-a-potencial-jejich-rozvoje.aspx>

⁹¹ PĚTIŠKOVÁ 2005, 361

6. Socialistický realismu v architektuře

Vedle ruského konstruktivismu, který obdivovali architekti z celého světa, byl v SSSR ve 20. letech 2. proud tzv. tradicionalistické architektury, reprezentovaný Ivanem Fominem a jeho návrhy na Palác Arcos zahraničních a obchodních organizací (1924).⁹² Po dlouhou dobu to vypadalo, že strana podporuje spíše modernismus.⁹³

Na počátku roku 1932 se to postupně změnilo. Za nový počátek vlády akademismu lze považovat vítězný návrh na Palác Sovětů od Borise Iofana.⁹⁴ Vítězství této stavby nereferovalo jen o výhře tradiční architektury, ale Palác Sovětů byla také nejvýznamnější budova celého politického systému. Tato vysoká budova především symbolizovala vedoucí úlohu strany.⁹⁵ Brzy se jedinou přijatelnou linií v SSSR stal čistý akademismus, reprezentovaný zejm. Fominovým klasicismem a Zholtovského renesancí.⁹⁶

Proč došlo k tak rychlé změně klimatu v Sovětském svazu? Modernismus potřeboval nové technologie, používal velké množství skla, ocele a betonu a na to byli třeba odborníci, kterých nebyl v Sovětském svazu dostatek. Klasicistní budovy vypadaly exkluzivněji, jejich stavba byla jednodušší a přizpůsobila se lépe současným technologiím. Experimentální moderní architektura byla špatně zakořeněna mezi obyčejnými lidmi i politickými vůdci diktátorských režimů.⁹⁷ Mezi hlavní vyzdvihovatele modernistické architektury patřila především radikální inteligence nejen v Rusku, ale i jinde ve světě (u nás např. K. Teige nebo J. Krejcar).

Dalším určujícím faktorem socialistického realismu v architektuře bylo vyjádření ideologickými znaky a symboly odvozováním z vybraných historických příkladů. To se zdálo po staletí jako výraz národního a lidového ducha, tvořivých sil lidu, a proto muselo být zakotveno v myslích lidu jako trvalý symbol jeho historické identity. Z historických příkladů a moderních stavebních technik měl být vytvořen nový sloh, používaný byl pojem metoda. Režimu však ve skutečnosti šlo o monumentální, reprezentativní scénu, kterou nemohla

---

⁹² °AMAN 1992, 51

⁹³ °AMAN 1992, 52

⁹⁴ °AMAN 1992, 53

⁹⁵ °AMAN 1992, 76

⁹⁶ °AMAN 1992, 53

⁹⁷ °AMAN 1992, 54

poskytnout konstruktivistická nebo funkcionalistická architektura. A takovýto typ představovala především palácová a chrámová architektura feudální epochy. V tom později spočíval rozkol českého moderního hnutí s tímto „nejpokrokovějším“ historismem.⁹⁸

Socialistický realismus se upínal k historii, ale ne pro styl, nýbrž pro názorné motivy, jejichž význam měl být povýšen k novému užití. Na jedné straně byla snaha o národní formu paradoxní. Během 19. a 20. století bylo úsilí o národní formu spojeno s vlnou politického a kulturního nacionalismu, ale teď doporučení přicházela ze Sovětského svazu.⁹⁹

Forma následuje funkci, to bylo nejdůležitější heslo architektury modernismu. V socialistickém realismu tomu odpovídalo heslo - architektura musí být socialistická svým obsahem národní svou formou, jak Stalin sám poznamenal. Koncepty byly sice dosažitelné v odborných časopisech v Sovětském svazu, ale rozcházely se v ornamentu, arch. detailu, fasádě, ulici, náměstí, bloku, městu jako uměleckou entitou.¹⁰⁰

Definice socialistického realismu určila, že forma musí být národní. Idea národní formy je starý problém, vybroušený již v 19. století, kdy se v Německu, Francii a Anglii znovuobjevují např. stavby v gotickém slohu, který byl považován za národní, a byly stavěny i budovy v neorenesanci, baroku atd.¹⁰¹ Problém byl, že šest lidových demokracií mělo různé historické pozadí, které různě působilo v průběhu času na vznik jiných národních tradic.

V poválečné obnově vznikaly v pozdějších lidových demokraciích přirozeně stavby v tradicionalistickém stylu, ale jen v omezeném množství. Rozhodující úlohu hrál modernismus, který byl podporován odbornými časopisy - Tér és forma (Maďarsko), Architektura ČSR (Československo) a Architektura (Polsko).¹⁰²

V roce 1949 byl modernismus v zemích východního bloku odsouzen jako „kosmopolitní“. Užití tohoto výrazu bylo nebezpečné, neboť hraničilo se označením trockijista nebo titoista a to mělo blízko ke zradě. Velký vliv na vnímání umění měl Andrej Ždanov a jeho kampaň proti vlivu západních kultur.

Všechny stavební aktivity byly zahrnuty do pětiletého plánu a ovládal je zcela státní aparát. Státní plánovací kanceláře byly rozsáhlé úřady se stovkami zaměstnanců a

---

⁹⁸ HALÍK 2007, 28

⁹⁹ ° AMAN 1992, 116

¹⁰⁰ ° AMAN 1992, 50

¹⁰¹ ° AMAN 1992, 95

¹⁰² ° AMAN 1992, 15

konzultantů seskupené pod jednou střechou. Někteří z nich pracovali na regionální úrovni, jiní se specializovali na nemocnice, továrny a armádní budovy.¹⁰³

Zkušenosti z příkladu Sovětského svazu byly podpořeny na všech liniích. Architektonické časopisy z Británie, Francie nebo Skandinávie se staly nedosažitelné. Architektura západních zemí byla záměrně ponižována odsouzením Le Corbusiera nebo hrůzostrašnými obrazy velkých měst USA.¹⁰⁴ Nejjodanější byly Bulharsko, následovala DDR, Rumunsko a Polsko, Česko a Maďarsko bylo nejméně podřízené.¹⁰⁵

Stavební produkce byla důležitá a to nejen z praktického hlediska, ale také ideologického. Dříve se pracující chodili domů jen najíst a vyspat. Nyní měli více volna a volný čas trávili především ve svých domovech, ale také kulturních a sportovních centrech. V této souvislosti se řešila otázka, stejně jako před válkou, jaký by měl být standard.¹⁰⁶

Velice důležité z politického hlediska byly kulturní paláce, kulturní domy, kluby a červené koutky. Součástí kulturních domů byly čtenářské místnosti, jesle a školky, které umožnily ženám chodit do práce. Vyzdvihovala se také nová role sportu, takže vznikala nová sportoviště a rekreační vybavení pro odpočinek zasloužilých pracovníků. Nejméně byly podporované nemocnice a pečovatelské domy a služby, protože socialistický člověk byl statný, zdravý člověk na vrcholu svého života, proto tyto stavební typy nebyly příliš oblíbené.¹⁰⁷ Pro politické vůdce byly stavěny také tribuny a ve městech bylo důležité najít nebo vytvořit vhodná místa pro masová shromáždění, vojenské přehlídky, pochody na 1. Máje a jiné státní svátky, kde se politický systém mohl zakrýt problémy různými ceremoniemi.¹⁰⁸

Symbolem architektury Socialistického realismu byly výškové budovy, které ztělesňovaly obrovskou sílu vzrůstu sovětské společnosti.¹⁰⁹

Při zamýšlení se nad tvorbou socialistického realismu se nám nabízí samotné srovnání s diktátorskými režimy 20. století v Evropě. Společným jmenovatelem se stal návrat k historismu a vytváření divadelních kompozic k ohromení lidí. Změna nastala v podstatě

---

¹⁰³° AMAN 1992, 26

¹⁰⁴° AMAN 1992, 62

¹⁰⁵° AMAN 1992, 68

¹⁰⁶° AMAN 1992, 82

¹⁰⁷° AMAN 1992, 87

¹⁰⁸° AMAN 1992, 88

¹⁰⁹° AMAN 1992, 90

v téže době. To platí jak ve fašistické Itálii, nacistickém Německu, tak v sovětském socialistickém realismu.

Pro srovnání se nabízejí pavilóny z pařížské světové výstavy z roku 1937 od německého architekta A. Speera a sovětského B. Iofana, které stály proti sobě v přímé konfrontaci. Oba byly ohromující, měly armádní kabáty, na vrcholcích měly alegorické figury, oba byly značně symbolické, oba se vzdálily od modernismu, který ještě o pár let dříve měl převahu v obou zemích.¹¹⁰ Speerův pavilón, ačkoliv byl víc ovlivněn historickými formami než jeho sovětský protějšek, byl modernismu blíže. Měl jednoduchou formu a byl více podobný německému funkcionalismu. Iofanův pavilón kontrastoval výraznou vertikálou, efektem siluety, dynamismem a disproporcí, ohromujícím sousoším a měl rezidua futurismu.¹¹¹ V Německu byla silná tradice klasicismu (Schinkel, Gilly) a obdivované bylo antické Řecko. Sovětská architektura kořenila z ruského klasicismu 18. a 19. století a spojení helenismu s antickým Římem.¹¹² Pro svou podobnou charakteristiku, historický vývoj, ideologický základ se klade otázka, zda nezařadit umění nacistického (národního socialismu) Německa také pod termín socialistického realismu, jak už jsem zmínila i v souvislosti s čínským uměním ve čtvrté kapitole.

V březnu roku 1953 umírá Stalin a s ním i hlavní podpora Socialistického realismu. V únoru 1956 vystoupil N. Chruščov se svou kritikou stalinského režimu na XX. Sjezdu stranického kongresu. Ve své čtyřhodinové řeči, která způsobila velký šok, se objevily výrazy jako: zneužití moci, náladový a despotický charakter, krutý útisk, doznání dosažená mučení, nevinné oběti, násilí a teror, masové popravy, popravy bez soudu, svévolná vláda atd.¹¹³ Ještě dříve v listopadu 1955 N. Chruščov hovořil o „Odstranění přehnanosti v plánování a budování“, ve kterém rozhodl o racionalizaci těžkopádného sovětského stavebnictví, tím že jej zbaví nákladné ornamentálnosti a vinu za neúnosnou situaci svalil na architektky. Mnoho významných postav sorely bylo zbaveno čestných titulu a vyhozeno z úřadů.¹¹⁴

---

¹¹⁰ ° AMAN 1992, 244

¹¹¹ ° AMAN 1992, 245

¹¹² ° AMAN 1992, 245, 246

¹¹³ ° AMAN 1992, 213

¹¹⁴ ° AMAN 1992, 218

7. Socialistický realismus v České architektuře

Hlavním tématem této práce je oblast architektury a urbanismus, přestože, socialistický realismus se vyznačoval tzv. Gesamtkunstwerkem, tedy syntézou všech druhů umění v jeden celek, což je patrné i na části Havířova vzniklé v 50. letech.

V ČSR v meziválečné době převládal u architektů funkcionalismus, přesto stále vznikaly stavby inspirované historismem (A. Engel, F. Roith, J. Sakař). S nástupem evropských totalitních režimů ve 30. letech se možnost tvorby ve více směrech v architektuře změnila. V Německu, Itálii, Španělsku a Sovětském svazu se klasicizující architektura stala architekturou státní.¹¹⁵ Měla vysokou ideologickou funkci, jež měla stvrzovat vítězství a podtrhovat správnost diktátorských režimů.¹¹⁶ Ze Sovětského Svazu byl tento historismus implikován do ČSR.

Sovětský svaz byl už v meziválečném období považován levicovou avantgardou za velkolepý příklad uskutečňování moderních idejí. Byl považován za mateřskou zemi konstruktivismu a levicová avantgarda v čele s teoretikem Karlem Teigem jej měla za vzor.

Když zde byl ze Stalinovy iniciativy násilně prosazen socialistický realismus, historizující sloh, vneslo to do myslí architektů zmatek. Vysvětlovalo se to historickou setrvačností forem, která musí projít nutným vývojem, nebo specifickou sovětskou zkušeností. Sám Karel Teige se snažil *metodu socialistického realismu* osvětlit v brožuře *Sovětská architektura* v roce 1936. Uváděl nejrůznější důvody, ale nemohl pochopit, jak nejpokrokovější země světa může přijímat jako výraz své pokrokovosti a modernosti historizující architektonický sloh. Nechtěl si přiznat, že stalinská moc si žádala reprezentativní, monumentální architekturu jako výraz „*vůle sovětského lidu a jeho kolosálních budovatelských úspěchů.*“¹¹⁷

V rámci světových trendů v architektuře se teorie socialistického realismu některými svými aspekty téměř ztotožnila se silící kritikou jednostranného funkcionalistického racionalismu, a to ve chvíli, kdy se postupně začala rozpadat jeho mezinárodní programová a organizační platforma. Nebezpečí nového formalismu vznikajícího z netvůrčí aplikace

---

¹¹⁵ SEDLÁKOVÁ 1994, 6

¹¹⁶ SEDLÁKOVÁ 1994, 6

¹¹⁷ HALÍK 1996, 441

historického odkazu pod zdánlivým navázáním na tradice se objevovala už v diskuzích architektů meziválečné i mladší generace.¹¹⁸

Architekti Levé fronty se sice snažili pochopit sovětskou architekturu, ale pro vlastní tvorbu si vyhrazovali moderní styl, s nimž se ztotožnili. Po skončení II. světové války se architekti bývalé Levé fronty sdružili v BAPS (Blok pokrokových architektonických spolků) a přimkli se ke komunistické straně a jejímu programu.¹¹⁹ Karel Teige se po válce stáhl z veřejné scény.

Některé soutěžní projekty (radnice, parlament) vykazovaly zvláštní jev: spontánně se v nich objevují monumentalizující klasicistní tendence. Několik moderních architektů si uvědomovalo nutnost vyrovnat se s monumentálními, vlasteneckými úlohami osvobozeného státu. Tyto tradiční klasické elementy, jako sloupové portiky a reliéfní výzdobu, ale nelze spojovat s pozdější tvorbou socialistického realismu. Tendence o potřebě monumentálního jazyka se objevovaly už za války.¹²⁰

První změna, která nastala po únorovém převratu, bylo znárodnění veškerého stavebního průmyslu a sjednocení ve státní podnik ČSSZ n.p. (Československé stavební závody). Totéž se stalo s projektujícími architekty, kteří byli sdruženi v obří státní instituci Stavoprojekt, jehož ředitelem se stal „vědecký funkcionalista“ Jiří Voženílek. Stavoprojekt byl připojen k ČSSZ a jeho významnou složkou se stal TNU (typizační a normalizační ústav), který v roce 1950 vypracoval dvanáctisvazkový *Typizační sborník*. Ten společně s podmínkami, přejatými z oblasti průmyslové výroby, vytvořil z projekční práce pouze produkční disciplínu, podrobenou nejtvrdějším omezením. Situaci ovládala racionalistická teigovská „*vědecká funkcionalistická větev*“, jejímž přesvědčením bylo maximální uplatňování typizace a prosazování komplexního zprůmyslnění stavebnictví. Po dvou letech se tato strategie začala rozpadat. V tomto období Dvouletky (1947-48) byla architektonická tvorba spoutaná a vylučovala výraznější odchylky.¹²¹

Významnou událostí byla výstava *Architektura národů SSSR* na začátku roku 1949, jež měla prezentovat architektům sovětskou architekturu dle metody socialistického realismu. Výstava měla inspirovat a zároveň přesvědčit naše architekty v projektování v duchu

---

¹¹⁸ PECHAR /ULRICH 1981, 89

¹¹⁹ HALÍK 1996, 442

¹²⁰ HALÍK 1996, 442

¹²¹ HALÍK 1996, 443

socialistického realismu, ve skutečnosti však tato výstava spíše naháněla většině architektů strach.

Začaly se objevovat články čelních protagonistů socialistického realismu, např.: v *Kulturní politice* se objevilo hodnocení, že k nám přichází obraz architektury, vybudované pro lid, která přejímá nejsilnější, nejobvyklejší výrazivo toho kterého národa atd.¹²²

Tato váhavá situace se protahovala až do padesátého roku, kdy se objevuje kampaň proti K. Teigemu a bývalé moderní architektuře, za její neschopnost vzdát se formalistických a kosmopolitních, konstruktivistických a funkcionalistických návyků.¹²³ Váhavost dokumentuje přednáška *O vědeckou teorii architektury* Karla Honzíka, který se snažil objektivně popsat situaci jako působení dvou tendencí: avantgardy a přívrženců socialistického realismu: „*Architektura má... vyjadřovat velikost nastupující socialistické epochy, heroismu, boje o socialismus.... Protože jde o to, aby architektonický zážitek se stal opět zážitkem obecným, lidovým, národním, má být navázáno na tradiční výrazové prvky historických slohů, nebo i na tradiční výrazové prvky historických slohů, nebo i na tradiční prvky národní, které představují jakousi obecně srozumitelnou řeč.... Pro nás - bývalé funkcionalisty - je nejzávažnější okolnost, že... meziválečná architektura... „avantgardní“, je z platformy socialistického realismu podrobena co nejostřejší kritice.*“¹²⁴ Ukazovalo se, že avantgarda, která je politicky angažovaná, stranická, se i přesto jen obtížně vyrovnává s otázkou přejímání metody socialistického realismu ze SSSR.

Prohluboval se příkop mezi lidmi z bývalé avantgardy a ideologickou kritikou, která nežádala věcné, racionální argumenty, ale rituální řeč, stalinistickou rétoriku, ostré a rozhořčené odsouzení kosmopolitní architektury.¹²⁵ Zostřený třídní boj, který v této době vrcholil, vedený také na stránkách odborných a kulturních časopisů a novin, v němž se protagonisté ve stalinistických textech předbíhali navzájem a ohánějíce se nepřetržitě potřebami pracujících mas, byl soutěžením o přízeň nadřazených stranických orgánů.¹²⁶

Socialistický realismus měl v sobě spojovat radikální ideologickou sémantizaci a krajní formalismus, přemýšlející o architektuře výhradně z hlediska proporcí, velikostí a prostorových vztahů, měly vytvořit krásnou utopii pro pracující lid. Projektanti si museli

---

¹²² HALÍK 1996, 443

¹²³ HALÍK 1996, 444

¹²⁴ HALÍK 1996, 445

¹²⁵ HALÍK 1996, 446

¹²⁶ HALÍK 1996, 449

dávat pozor, aby nenarušili tuto syntézu náznaky „kosmopolitní architektury“, tedy konstruktivismem a funkcionalismem, které byly vyhlášeny za hlavní nepřítel, a byl proti nim vyhlášen ostrý boj.¹²⁷

Problém byl především v nejasnosti teorie socialistického realismu. Doporučení socialistického realismu nutil architekty k častému překreslování a upravování typových podkladů.¹²⁸ Z výčtu podmínek, které Oldřich Starý uvedl, jak se vyhnout vulgarizaci, je patrná její vágnost a hlavně ambivalence pojmů a z toho plynoucí všemocnost ideologické kritiky, která je mohla vykládat podle svých potřeb a situací.¹²⁹ Právě ta neurčitost a vágnost kritérií, která byla nepochybně záměrně vyvinutým nástrojem k vytvoření atmosféry zostřeného třídního boje, vyvolávala stálou nejistotu a s ní spojené stupňované pocity obavy a strachu. To jak u pasivnějších architektů tak i propagátorů metody socialistického realismu a stalinismu. Z toho pak plyne typický jev, který nastal po odsouzení kultu osobnosti. I ti nejradikálnější stalinisté, kteří ohrožovali své okolí, se vymlouvali, že jednali jen ze strachu. Ani na začátku roku 1951 přes úpornou snahu se nepodařilo dospět k určitým jednoznačným závěrům, které by skýtaly návod architektonické projekční praxi a skutečné tvorbě (byty a kult. domy v Příbrami, Ostrově u KV).¹³⁰

V polovině roku 1951 vyšlo v periodiku *Architektura ČSR* provolání Svazu čs. výtvarných umělců *Výtvarní umělci do boje za vybudování nové Ostravy*. Teprve až pro rozsáhlý program výstavby ostravské aglomerace jako soustavy socialistických měst byla definitivně prosazena metoda socialistického realismu. Nová Ostrava, Havířov a jiná nová sídliště na Ostravsku se tak staly rozsáhlými výzkumnými experimenty pro hledání výrazu českého socialistického realismu. Architekti ve státních projektových ústavech museli skočit do vody a plavat. Spásu hledali především v klasicismu, české renesanci, novorenesanci a v lidovém ornamentu. Téhož roku byl založen dvouměsíčník *Sovětská architektura*, který měl informovat o architektuře v SSSR a tím vytvářet vzory pro české architekty.¹³¹ Články vyšlé v tomto periodiku výrazně ovlivnily všechny stavební realizace v ČSR. Na počátku, tedy v době prvních projektů Havířova, to byly jediné možné vzory.

---

¹²⁷ HALÍK 1996, 452

¹²⁸ PÝCHOVÁ 2006, 424-425

¹²⁹ HALÍK 1996, 448

¹³⁰ HALÍK 1996, 448

¹³¹ HALÍK 1996, 449

Hodnoty nové architektury byly hledány v její užitečnosti. Během toho se kritici dostávali až k blízkosti biedermeierovských ideálů. Oslavovali krásný oděv, nábytek, nádobí, krásné obydlí vzbuzují v člověku pocit radosti. Podle kritiků krása a zdobení života tvoří teplo, útulnost a radost ze života, zvedá životní činnost a pracovní schopnost, vzbuzuje lásku obyvatel k jejich domu, ulici, městu, tvoří konkrétní pocit vlasti.¹³²

Tradice byly hledány především v novorenesanci 19. století, za jejíž vrchol je považována Zítkova budova Národního divadla, ale také ve vladislavské gotice a v české renesanci. Zdůrazňoval se význam lidové architektury, která je vždy pokroková a ideová, stejně jako je pokroková úloha lidu v našich dějinách.¹³³

Jedním z významných rysů architektonické tvorby byla její vysoká ideovost a stranickost. Oproti malířství a sochařství se v architektuře hledaly znaky pokrokovosti a pravdivosti mnohem obtížněji. Ideový význam byl vyvozován z historických vzorů. Teoretici socialisticko-realistické metody v architektuře předpokládali, že tato tvorba je určena pracujícím lidu, a tomuto budou bližší formy historických epoch srozumitelnější a bližší.¹³⁴

Dle dobových prohlášení měli architekti zachovat základní požadavek socialistického realismu - soulad s národní tradicí -, ne napodobováním, ale snahou pochopit ji. Národní tradice Sovětského svazu je odlišná, a proto se neměla dogmaticky napodobovat.¹³⁵

S přijetím zásad socialistického realismu se objevuje potřeba historického hodnocení a ozřejmování národní odkazu architektury pro poučení soudobé architektonické tvorby. Historiografie rostla na významu. Byl prováděn výzkum architektury v jejich širších historických souvislostech. Důvodem bylo hledání vhodných vzorů z minulostí. Hledání Stalinem proklamované národní formy. Odborná literatura obsahovala studie věnované architektuře minulého století, národním tradicím a vesnické výstavbě. Docházelo ale k uplatňování tradičních forem na stavbách, které k tomu neskýtaly vhodné předpoklady, vedlo to k znehodnocení některých znaků historické architektury, jejichž význam se ustálil dlouhým vývojem.¹³⁶

Zjednodušené chápání principů socialistického realismu vedlo k mechanickému výkladu i aplikování jeho teorie, což mělo za následek dualistické pojetí duchovních a

---

¹³² KUSÁK 1998, 339

¹³³ KUSÁK 1998, 338

¹³⁴ HALÍK 1996, 451

¹³⁵ STARÝ 1950, 1; STALIN 1 strana sovětské architektury 1951

¹³⁶ PECHAR 1979, 25

materiálních stránek architektury. Důraz kladený na nové ideové hodnoty a umělecké působení architektury, ve vztahu k našim kulturním tradicím, tak i ve smyslu nového socialistického způsobu života, vedl k tomu, že se prosadil na přelomu čtyřicátých a padesátých let dočasně historismus.¹³⁷ Důležitou úlohu pro vývoj architektury měla tehdejší společná programová prohlášení.¹³⁸

Deklarativně se k socialistickému realismu přihlásila první celostátní konference delegátů českých i slovenských architektů v roce 1953.¹³⁹ Byly na ní předneseny dva významné referáty: 1. ideologický - „Za socialistickou ideovost české a slovenské architektury, se kterým vystoupil Jaroslav Frágner a 2. ekonomický - „Za vyšší ekonomii socialistické výstavby“, který byl vyřčen ústy Jiřího Voženílka. Tyto dva protipóly umělecko-ideový a ekonomický, zaštitěný socialistickou ideologií, se ostře srážely a vytvářely konfliktní situace.¹⁴⁰

Snahy směřující ke stanovení nového ideového konceptu architektury a urbanismu vyvolaly zvýšenou teoretickou a podporu ve vědecké činnosti. Závažnou úlohu měla teorie architektury při Výzkumném ústavu výstavby a architektury. Rozvíjelo se územní plánování, teorie a praxe památkové péče a soustavné historické bádání.¹⁴¹

Pro urbanismus byla závazná tzv. kompozice urbanistického ansámblu, v níž nalézaly své zdůvodnění věžové budovy, tak oblíbené v SSSR. Konceptem architektonické jednotné urbanistické kompozice, jehož základem byl symetrický monumentální prostor s hierarchizovanou soustavou budov a výzdoby parteru s vertikální a společensky nejvýznamnější budovou v čele hlavní osy, pochází z imperiálního baroka, tedy z „nejreakčnějšího“ období dějin. V českých městech, převážně gotického původu, s organickou prostorovou strukturou nebylo možno hledat monumentální předlohy pro nová města socialismu, takže jejich projektanti museli hledat vhodné vzory v SSSR.¹⁴²

Urbanismus je jediná oblast architektury socialistického realismu, jenž má jistý pozitivní charakter. Koncepčním východiskem urbanistických ansámbků, o nichž jsme již hovořili, je uzavřená, ohraničená a jasně definovaná forma podle pravidel monumentálního

---

¹³⁷ PECHAR /ULRICH 1981, 86-87

¹³⁸ PECHAR /ULRICH 1981, 87

¹³⁹ PECHAR /ULRICH 1981, 88; HALÍK 1996, 453

¹⁴⁰ HALÍK 1996, 453

¹⁴¹ PECHAR /ULRICH 1981, 88

¹⁴² HALÍK 1996, 451

klasicismu.¹⁴³ Ukázalo se, že tato forma ve srovnání s funkcionalistickým urbanismem, který je budovaný na principech volné nekonečné zástavby s amorfni vnitřní prostorovou strukturou, lépe odpovídá potřebám sociálního života. Tuto tezi potvrzuje i řada měst v Ostravském regionu stejně tak i Havířov, kde výstavba z 50. let má více městský charakter než pozdější výstavba.¹⁴⁴

Rozkol, který počátkem padesátých let nastal mezi výtvarně formálními přístupy k architektonické tvorbě a nutností jejího stavebního pokroku i ekonomie, vyústil v odmítnutí historismu a jeho formalistických projevů v architektuře i urbanismu.¹⁴⁵

Hlavní impuls k tomu byl dán v Sovětském svazu v roce 1954.¹⁴⁶ V prosinci roku 1954 přednesl N. Chruščov referát na konferenci stavbařů a Výzkumného ústavu výstavby a architektury, ve kterém rozhodl o racionalizaci těžkopádného sovětského stavebnictví tím, že jej zbaví nákladné ornamentálnosti a vinu za neúnosnou situaci svalil na architekty.¹⁴⁷

Šok ostrého obratu v Sovětském svazu vyvolal v českých zemích situaci, ve které ideologická kritika ztrácela pevnou půdu pod nohama a architektonická tvorba začala být vymezena radikální industrializací a typizací ve stavebnictví.¹⁴⁸

Brzo poté se i v Československu ověřuje správnost dosavadních názorů, jak dokazuje svolání výboru Svazu architektů v Brně a redakce Architektury ČSR v roce 1955 a o rok později jednání Ustavující konference samotného Svazu architektů ČSR, která vyzvala architekty k odstranění formalistických krajností historismu a zároveň k boji proti recidivám mechanicky pojímaného funkcionalismu. Konference ve svém usnesení vyzvala ke všestrannějšímu rozvíjení architektury především využíváním nové techniky a zdokonalením typizace a průmyslových způsobů stavění.¹⁴⁹ Vyhraněné zaměření měla I. celostátní technická konference pracovníků ve stavebnictví, která byla zásadní výzvou k důslednému zprůmyslnění hromadné výstavby.

---

¹⁴³ HALÍK 1996, 455

¹⁴⁴ HALÍK 1996, 455

¹⁴⁵ PECHAR /ULRICH 1981, 89

¹⁴⁶ PECHAR /ULRICH 1981, 89

¹⁴⁷ HALÍK 1996, 456

¹⁴⁸ HALÍK 1996, 456

¹⁴⁹ PECHAR /ULRICH 1981, 89

8. Ostravský region - z periferie na výsluní

Ostrava v devatenáctém století prodělala nebývale dynamický, překotný proces industrializace, který ji v krátké době vynesl na přední místo mezi průmyslovými městy Habsburské monarchie. Rychlost změn způsobila, že hranice mezi starými vrstvami společnosti a novými vrstvami moderní občanské společnosti probíhala uvnitř jedné generace. Krátká doba lidského života stačila k tomu, aby se do ní vměstnala velká proměna.¹⁵⁰

Od nástupu industrializace, zhruba od přelomu 30. a 40. let 19. století, ve městě prudce vzrostl počet obyvatel z původních necelých 2000 obyvatel v roce 1840 na přibližně osmnáctinásobek v době před I. světovou válkou. Ještě rychleji se rozrostl počet obyvatel v okolních průmyslových obcích, např. Vítkovic 70x, Přívozu 38x, Polské Ostravy 22x.¹⁵¹

K charakteristice Ostravska v 19. století patřilo, že ač průmyslový magnáti a bankéři (Rothschildové, Gutmmanni, Millerové von Aichholz, Hochstetterové) zde nikdy nevybudovali rezidence a trvale zde nepobývali, ovlivňovali prostřednictvím svých manažerů komunální politiku a společenský život.

Na rozdíl od většiny jiných průmyslových velkoměst, vyznačovalo se dělnictvo Ostravy silnou homogenitou. Převažovaly zde dvě profese: horníci uhelných dolů a hutníci.¹⁵² S prvními horníky jsme se mohli setkat v prostoru budoucí ostravské aglomerace již v 60. a 80. letech 18. století, kdy byly kladeny nesmělé počátky uhelného dolování zejména v Polské Ostravě a v tehdy k Prusku náležejícím Petřkovicím. Dolování uhlí mělo spíše sezónní charakter, těžilo se jen, když byla poptávka po uhlí. Z toho lze soudit, že do nástupu průmyslové revoluce byla práce horníka spíše vedlejším zaměstnáním zemědělců.¹⁵³

Rozvoj těžby uhlí lze sledovat od 40. let v souvislosti s hloubením významných jam - 1842 Karolina, 1846 Jindřich, 1852 Hlubina (nejhlubší důl v Ostravě, hloubka 406 m).¹⁵⁴ Pro své zaměstnance budovali těžařstva, stejně jako hutní společnosti, obytné domy, které byly

---

¹⁵⁰ MYŠKA/ZÁŘICKÝ 2007, 7

¹⁵¹ MYŠKA/ZÁŘICKÝ 2007, 8

¹⁵² MYŠKA/ZÁŘICKÝ 2007, 10

¹⁵³ MYŠKA/ZÁŘICKÝ 2007, 49

¹⁵⁴ MYŠKA/ZÁŘICKÝ 2007, 50

sdružené v hornické osady, tzv. kolonie.¹⁵⁵ Vybudované kolonie byly předchůdci pozdější výstavby nových měst na Ostravsku, za účelem ubytování nových pracovních sil.

Jestliže jsou počátky dobývání uhlí na Ostravsku spojeny s hraběcím rodem Wilczeků, tak na Karvinsku je to rodem Larisch-Mönnichů. V roce 1776 byly objeveny na povrch vycházející uhelné sloje a Johann Florian Larisch zahájil těžbu. Avšak hlavní nárůst uhelné produkce byl spojen až s otevřením Rudolfovy hutě.¹⁵⁶ Počátky vzniku Havířova lze hledat již zde, protože bez nálezů uhlí a průmyslovému rozvoji Ostravska v 19. století by nebyl důvod vystavět zde nová sídliště, která se stala symbolem 1. pětiletého plánu. Rozvoj Ostravska je především spojen s uhelnými doly v ostravsko-karvinském revíru a Vítkovickými železárnami.

Každá doba si uvědomovala ohromný potenciál Slezska. Během II. světové války se Slezsko stalo jedním z hlavních průmyslových center nacistického Německa. Pro zajištění válečných potřeb byla rozhodující těžba uhlí, která představovala kolem poloviny těžby celého Německa a také produkce hutního průmyslu. Nepostradatelná byla i výroba zbrojařská. Životním zájmem nacistů proto bylo udržet průmysl ve Slezsku za jakoukoliv cenu.¹⁵⁷

10. 3. 1945 zahájila vojska 4. ukrajinského frontu tzv. ostravskou operaci a do konce dubna bylo celé území českého Slezska osvobozeno od nacistické okupace.¹⁵⁸

V říjnu roku 1945 dochází k znárodnění veškerého klíčového průmyslu. V sektoru hutního průmyslu byly vytvořeny tři národní podniky se sídlem v Ostravě - Vítkovické železárně, Báňská a hutní společnost a Moravské válcovny kovů. Do nich byly zapojeny všechny znárodněné hutnické podniky nacházející se v Ostravě, Svinově, Třinci, Lískovci, Bohumíně a jinde. V roce 1946 bylo na území ostravsko-karvinského revíru 38 důlních závodů, 60 hutních a kovodělných, 25 chemických a lučebních závodů.¹⁵⁹

Komunistické vedení si uvědomovalo možnosti Ostravska, jak ukazuje agitační literatura 50. let: „*O to důležitější je to na Ostravsku, které se během tohoto pětiletého plánu stalo vskutku ocelovým srdcem republiky, neboť úspěchy v plnění plánu všech odvětví našeho hospodářství a tím také v postupu na cestě k socialismu naší vlasti.... Ostravský kraj je však převážně průmyslovým útvarem, ve kterém doly na uhlí ostravsko-karvinského revíru a*

---

¹⁵⁵ MYŠKA/ZÁŘICKÝ 2007, 54

¹⁵⁶ Zářický 2005, 29

¹⁵⁷ ŽÁČEK 2004, 338

¹⁵⁸ ŽÁČEK 2004, 353

¹⁵⁹ KOLEKTIV AUTORŮ 1954, 23

*Vítkovické železárny hrají rozhodující roli.... Výstavba nového průmyslu na Ostravsku je zkouškou pravého vlastenectví,... Celé území velké Ostravy je dnes jediným stavenišťem. Z radostné práce rozzařují se hvězdy na těžních věžích, hlásající do kraje splnění měsíčního plánu, rodí se nové dělnické osady i celá města, z radostné práce v Ostravě- Kunčicích i naše první velká stavba socialismu, Nové hutě Klementa Gottwalda, které jsou dílem odhodlání, hrdinství a iniciativy pracujících. Do smělych konstrukcí vysokých pecí, rudného mostu, největší stavby tohoto druhu v Evropě, ocelárny, elektrárny, betonových nájezdových mostů ocelárnou, blokovny, stavby koksových baterií, uhelné věže a všech ostatních objektů je zapsána i historie zrodu nového socialistického člověka. NHKG jsou největší stavbou pětiletky na Ostravsku.*¹⁶⁰

V období socialistické výstavby náleželo ostravské hutnictví spolu se stále sílícím strojírenstvím k preferovaným a nejsledovanějším odvětvím národního hospodářství. Export Vítkovických železáren směřoval hlavně do evropských států. Největším odběratelem vítkovických výrobků byl Sovětský svaz.¹⁶¹

Počátkem 50. let v souvislosti se stupňováním studené války bylo přijato rozhodnutí o podstatném urychlení výstavby a přestavby národního hospodářství. Největší pozornost upíraly politické orgány k ostravské průmyslové aglomeraci, často označované za ocelové srdce republiky. Hospodářské směrnice o dalším urychlení, přijaté na zasedáních ÚV KSČ v roce 1950 a 1951, kladly ještě větší důraz na zvýšení tempa růstu ostravského hutního průmyslu. Výstavba nového hutního závodu v Ostravě - Kunčicích byla pokládána za největší investici pětiletky.¹⁶²

Průmyslový rozvoj přispěl ke znatelnému rozšíření bytového fondu města, ke zkvalitnění vnitroměstské dopravní sítě a k budování všech nezbytných složek městské infrastruktury.¹⁶³ Proto byl na počátku padesátých let vypracován komplexní plán pro rozsáhlou výstavbu na katastru města Ostravy a okolí, předpokládající nákladné investice do občanské a bytové výstavby v Ostravě, Karviné, Místku a vybudování nového město na katastru měst Šenova, Šumbarku a Bludovic.¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ KOLEKTIV AUTORŮ 1954, 14-25

¹⁶¹ KOLEKTIV AUTORŮ 1989, 16

¹⁶² KOLEKTIV AUTORŮ 1989, 17

¹⁶³ KOLEKTIV AUTORŮ 1989, 18

¹⁶⁴ KOLEKTIV AUTORŮ 1989, 18; MEDUNA 1951, 262

Nové město Havířov vzniklé v 50. letech je důsledek militarizace zemí RVHP, která vytvořila z ČSR strojírenskou velmoc a z Ostravska, díky černému uhlí nezbytnému pro těžký průmysl, centrum pozornosti východního bloku. Díky rostoucí spotřebě černého uhlí byla potřeba nových zaměstnanců, jejichž počet vzrostl v 50. letech o 40 %. A pro nové zaměstnance bylo třeba nových bytů s dobrým spojením do pracoviště.

9. Havířov

„Severní podhůří Těšínských Beskyd nabízelo se v minulosti častokráte svou příznivou polohou, vhodným podnebím a poměrně dobrým spojením se společenskými centry Ostravska i Těšínska pro výstavbu obydlí pracujících. Po r. 1945 ostravsko-karvinský revír volal po nových pracovnících. Na výzvu vlády přihlásit se do OKR reagovalo mnoho obětavých pracovníků a mnozí z nich byli ochotni proměnit svou uhelnou „brigádu“ v trvalé hornické povolání, kdyby dostali pro svou rodinu byt. Vznikl problém bytů... Tak se v údobí 1946-1947 zrodila myšlenka našeho města.“¹⁶⁵ Tak prozaicky začíná Kronika města Havířova, která má počátek v r. 1956, vznik města ovšem tak jednoduchý nebyl.

9.1. Vznik

Potřeba uhlí pro strojný i jiný průmysl donutil stranu oslavovat hornické povolání (viz. Lánská akce – K. Gotwald jako horník atd.) a tím se snažil zatraktivnit toto povolání pro nové pracovníky. K tomu mělo pomoci i kvalitní a esteticky působící prostředí, jež mělo splňovat právě nově vzniklé město na katastru obcí Šenov-Šumbark-Bludovice.

Město mělo vytvořit „luxusní“ bydlení pro tuto významnou skupinu vedoucí třídy. Bylo dokonce vytvořeno heslo: „Já jsem havíř, kdo je víc?“ Lidem brzy toto protěžování jednoho povolání začalo vadit a začaly vznikat vtipy navazující na známé heslo. Lidé na tuto otázku s nadsázkou odpovídali: „ dva horníci nebo štajgr.“¹⁶⁶

Nezbytnost nových obydlí tedy způsobila, že v letech 1947-48 byly postaveny první bloky sídliště na hranici obcí Šumbarku a Šenova, jež natrvalo změnilo charakter venkovské krajiny.¹⁶⁷ Toto „pohotovostní“ dvouletkové sídliště Dukla s kapacitou 2000 obyvatel bylo předně určeno horníkům.¹⁶⁸ Sídliště mělo řádkovou a rozvolněnou zástavbu.¹⁶⁹ V jarních měsících roku 1949 začalo první osídlování bloků.¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOV, ÚVOD

¹⁶⁶ štajgr – důlní dozorce

¹⁶⁷ VANĚK 2003, 4

¹⁶⁸ STRAKOŠ 2003, 59

¹⁶⁹ STRAKOŠ 2003, 59

¹⁷⁰ KRONIKA ŠUMBARKU, 105

Jednalo se především o třípokoje byty s kuchyní a příslušenstvím vybavené vodovodem a ústředním topením.¹⁷¹ Nová zástavba v Havířově již byla vybavena právě ústředním topením, vodovodem a kuchyní. Tento „luxus“ byl magnetem pro nové obyvatele, zvláště v poválečné době.

Tehdy se ještě nepřemýšlelo o výstavbě nového města, proto šlo jen o pohotovostní sídliště bez většího urbanistického plánu. Teprve až usnesením vlády z r. 1949 bylo zřejmé, že v prostoru, Šumbark, Šenov a Dolní Bludovice opravdu vznikne město.¹⁷²

Strana chtěla obnovit hospodářství, budovat výstavbu těžkého průmyslu, těžit více černého uhlí, ale uvědomila si, že společně s tím je třeba budovat také bytovou výstavbu pro nové zaměstnance.¹⁷³

Součástí prvního dokumentu sekretariátu pro výstavbu nových socialistických měst na Ostravsku z r. 1951 nazvaného „*Postavíme města socialismu*“ je i projev ministra těžkého průmyslu G. Klimenta, který přednesl na zasedání JNV v Ostravě dne 11. 8. 1951, kde se píše: „*Vedle nové Ostravy v prostoru Poruby, Svinova a Polanky, která má mít za 12 let 150 000 obyvatel, navrhujeme postavit ještě další město v prostoru Šenova, Šumbarku a Bludovic o velikosti 50 000 obyvatel.*“¹⁷⁴

K tomu byl třeba krajský územní plán, jehož vypracováním byla pověřena zvláštní skupina Stavoprojektu. Dne 11. 8. 1951 bylo uloženo 15ti-členné skupině architektů program výstavby.¹⁷⁵ V příloze tohoto dokumentu byla zařazena urbanistická koncepce budoucího Havířova a zastavovací plán 1. městského obvodu.¹⁷⁶ Hlavním článkem tohoto plánu byl perspektivní rozvrh průmyslu na dobu 15-20 let, který byl doplněn geologickým průzkumem. Na základě tohoto plánu mohlo být vybráno vhodné místo pro bytovou výstavbu, na níž mohly být navázány dopravní sítě, zásobování vodou, energií, sítí zařízení zdravotních, sociálních a kulturních. Hlavním projektantem se stal Vladimír Meduna.¹⁷⁷

Důvod výstavby v tomto prostoru byl dán nalezišti nerostného bohatství a blízkou vzdáleností do zaměstnání (NHKG a doly).¹⁷⁸ Bylo také zjištěno, že uhlonosný karbon se v tomto prostoru nachází až v hloubkách na 1000m a nepředpokládalo se, že by město

---

¹⁷¹ KRONIKA ŠUMBARKU, 105

¹⁷² STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1980, ČÍSLO KART. 1804

¹⁷³ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1980, ČÍSLO KART. 1804

¹⁷⁴ WAHLA 1981, 2

¹⁷⁵ WAHLA 1981, 3

¹⁷⁶ WAHLA 1981, 3

¹⁷⁷ WAHLA 1981, 3

¹⁷⁸ ŠPAČEK 1963, 159

mohlo být někdy poddolované.¹⁷⁹ Také byly brány v úvahu dobré dopravní a přírodní podmínky.¹⁸⁰

Bylo rozhodnuto po vzoru Sovětského svazu sdružit novou bytovou výstavbu do velkých měst, protože „nelze vytvářeti řadu izolovaných závodních sídlišť o průměrné velikosti 20 000 obyvatel, protože tento způsob výstavby nepřináší pracujícím vyšší hospodářskou a kulturní vybavenost a jest nakonec i velmi neekonomický.“¹⁸¹ Výsledkem bylo přestavět do konce třetí pětiletky tedy do konce roku 1963 čtyři města: 1. Novou Ostravu o 150 000 obyvatelích, kdy Ostrava měla vyrůst na 350 000 obyvatel a bude druhým největším městem v republice; 2. Nové město v prostoru Šenov-Šumbark s 50 000 obyvateli; 3. Město Karviná mělo vzrůst na 70 000 obyvatel a 4. město Místek na 40 000 obyvatel.¹⁸²

Vzorem se stala nová města Sovětského svazu. „Výstavba sovětských měst jest nesena ideou stalinské péče o člověka. V sovětských městech jsou tudíž řešeny dokonaleji nejen hospodářské a provozní problémy městského organismu, ale i vytvoření krásného a šťastného prostředí pro sovětského občana.“¹⁸³

Pro sovětské architekty bylo významné estetické působení města na obyvatele. „Žádné umění se nemůže rovnat architektuře v bezprostřednosti nepřetržitosti a stálosti jejího působení na člověka. Architektura slouží k ukojení estetických potřeb lidu. Lid se nikdy nespokojí jen s utilitárními stavbami a předměty. Lid vždy měl a má neutuchající potřebu krásy, nepřekonatelnou snahu zdobit své obydlí předměty denní potřeby. Krása a ozdoby života tvoří teplo, útulnost a životní radost, zvedá životní činnost a pracovní schopnost, vzbuzuje lásku k domovu, ulici, městu, tvoří konkrétní pocit vlasti. Krásné město upoutává, vyvolává lásku k sobě a vzbuzuje pocit hrdosti a vlastenectví. Nepěkné město budí ve svých občanech lhostejnost. Architektura není zbytečnost, přepych ani rozmar, nýbrž státní nezbytnost. V plánu města se mají řešit také umělecké problémy, poněvadž jedině takový plán zaručuje krásu města a jeho správný rozvoj,“ taková byla idea socialistického města.¹⁸⁴

Autor článku, architekt Vladimír Meduna, v tomto případě cituje ruského architekta Mordvinova.

---

¹⁷⁹ ŠPAČEK 1963, 159

¹⁸⁰ ŠPAČEK 1963, 159

¹⁸¹ MEDUNA 1951, 262

¹⁸² MEDUNA 1951, 262

¹⁸³ MEDUNA 1951, 262

¹⁸⁴ MEDUNA 1951, 262

Navázáním na „dvouletkové“ sídliště začala 2. etapa výstavby dvou budov pro hornické učně v „dolním“ sídlišti v prostoru dnešního Havířova-Šumbarku (HUPZ č.7 - hornické učiliště domov A a HUPZ č.5 –hornické učiliště domov B).¹⁸⁵ Už 1. září 1950 se sem nastěhovali mladí z celé republiky.¹⁸⁶

Zastavovací plán obce Šumbark vytvořil v roce 1949 Ing. arch. B. Jelčaninov, jenž je autorem staveb na Hlavní třídě v Ostravě - Porubě.¹⁸⁷ Od roku 1951 byla osada rozšiřována západním směrem o nové bloky, stavěné tzv. proudovou metodou.¹⁸⁸ „*Dalším rozhodujícím článkem přechodu stavebnictví na průmyslové způsoby výroby je proudová organizace stavění. Stane se hlavní metodou výstavby k zajištění rovnoměrné práce, plynulého nasazení výrobních prostředků a vysoké specializace i produktivity pracovních čet.*“¹⁸⁹

Po znárodnění soukromých firem převzaly práci ČSSZ (Československé stavební závody), pozemní stavby Havlíčkův Brod.¹⁹⁰

Stavby v hrubém zdivu stály již na podzim 1951 východně od silnice Šumbark-Bludovice.¹⁹¹ Stavební práce pokračovaly v „dolním“ sídlišti východním směrem. Postup byl celkem rychlý, používaly se nové metody, jež později byly použity při vzniku celého Havířova (např. Tencerův rám).¹⁹² V dubnu r. 1953 byly konečně vyslyšeny žádosti o školskou budovu pro děti a začala výstavba 19ti třídní školní budovy v „dolním“ sídlišti.¹⁹³ Budova byla dokončena v srpnu roku 1954 a podílel se na ni Stavosvit Gotwaldow.¹⁹⁴ V letech 1954/55 je dokončována vysoká zástavba v „dolním“ sídlišti a je prováděno tzv. zahušťování.¹⁹⁵ Dochází k doplňování dosud nezastavěných ploch uvnitř sídliště a je započato s terénními úpravami.

Stavba v prostoru dnešního centra Havířova, tedy hlavního zájmu této práce, začala v roce 1949 výstavbou dvou internátů pro hornické učně v prostoru rozhraní obcí Šumbarku a Dolních Bludovic a současně zde vyrostla další odborná škola pro hornické učně se

---

¹⁸⁵ KRONIKA ŠUMBARKU 106; STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1980, ČÍSLO KART. 1804

¹⁸⁶ KRONIKA ŠUMBARKU, 106

¹⁸⁷ WAHLA 1981, 3

¹⁸⁸ KRONIKA ŠUMBARKU, 106; PROUDOVÁ METODA: VÝROBKY (ZÁBĚRY, SEKCE, OBJEKTY) JSOU VYRÁBĚNY JAKO PŘI PÁSOVÉ VÝROBĚ PLYNULE A ROVNOMĚRNĚ, PŘIČEMŽ SE SPECIALIZOVANÉ PRACOVNÍ ČETY PŘEMISŤUJÍ OD VÝROBKU NA VÝROBEK TĚŽ PLYNULE A ROVNOMĚRNĚ- DOCS.CIRKVA.NET/CVUT/FSV/STATNICE/S/FICEK/OT%E1ZKY/FICEK/5-PROUD.DOC

¹⁸⁹ <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/032schuz/s032004.htm>

¹⁹⁰ KRONIKA ŠUMBARKU, 106

¹⁹¹ KRONIKA ŠUMBARKU, 107

¹⁹² KRONIKA ŠUMBARKU, 108

¹⁹³ KRONIKA ŠUMBARKU, 111

¹⁹⁴ KRONIKA ŠUMBARKU, 111

¹⁹⁵ KRONIKA ŠUMBARKU, 112

speciálním zaměřením, jež byla základem Učiliště Pavky Korčagina.¹⁹⁶ V témže prostoru na rozhraní Šumbarku a Dolních Bludovic v prostoru za kostelem se začalo na jaře 1951 s budováním první čtvrti nového města tzv. „horního“ sídliště.¹⁹⁷

Práce, které začaly ve východní části prostoru, prováděly ČSSZ, pozemní stavby Opava. V roce 1951 byla postavena dosud nejvyšší sedmipatrová stavba. Jednalo se o spojovací blok mezi oběma zmíněnými budovami internáty v „horním“ sídlišti. Budova byla osídlena v roce 1952 hornickými uční a pojmenována Hornické učiliště Pavko Korčagin.¹⁹⁸

Dne 25. 3. 1952 se vláda usnesla na zajištění předběžného projektového úkolu výstavby nových měst na Ostravsku. Zadání dostalo na starost ministerstvo vnitra.

V prostoru Šumbarku-Bludovic bylo počítáno s městem o 50 000 obyvatel a celkovou výměrou 300 ha bez výrobní plochy. Přímými investory bytové výstavby byly určeny národní podniky, lidová správa, příp. komunální bytový podnik. O základních společenských vybaveních rozhodoval Krajský národní výbor v Ostravě a ostatní zařízení připadlo na starost příslušným podnikům (Východomoravským plynárnám n.p., Energotavu n.p., atd). Hlavním investorem, jenž měl skloubit přítok peněz a kontrolovat stavební práce, bylo ministerstvo vnitra. V tomto vládním usnesení byl určen právě vedoucím projektantem nových měst na Ostravsku Ing. Vladimír Meduna a generálním projektantem Stavoprojekt n.p. Zajímavostí je, že byl kromě jiných nutných průzkumů určen průzkum výtvarný včetně fotografické a kresebné dokumentace (např. obr. 10, 15).¹⁹⁹

Bytový standard byl vládním dokumentem určen v první etapě na 9,5 m² čisté obytné plochy na 1 obyvatele a horní hranice nákladů na 1 obyvatele byla stanovena na 150 000 Kč.²⁰⁰

Později v investičním úkolu druhé stavební etapy bylo upraveno, že bytovou výstavbu bude investovat především OKD, hlavním investorem koordinátorem bude KNV Ostrava a dohled nad projekty bude mít na starost Stavoprojekt, projektový závod Ostrava.²⁰¹

---

¹⁹⁶ KRONIKA ŠUMBARKU, 107; KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 6

¹⁹⁷ KRONIKA ŠUMBARKU, 107

¹⁹⁸ KRONIKA ŠUMBARKU, 107

¹⁹⁹ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA, SIGN. 127.3, KART. 2087 PŘEDBĚŽNÝ PROJEKTOVÝ ÚKOL PRO MĚSTO ŠUMBARK- BLUDOVICE

²⁰⁰ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA, SIGN. 127.3, KART. 2087 PŘEDBĚŽNÝ PROJEKTOVÝ ÚKOL PRO MĚSTO ŠUMBARK- BLUDOVICE

²⁰¹ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA, SIGN. 127.3, KART. 2087 INVESTIČNÍ ÚKOL 2 STAVEBNÍ ETAPY ŠUMBARK- BLUDOVICE

Byl vypracován plán k organizaci a postupu výstavby (obr. č. 1-4). Stavba byla počata první čtvrtí od západu k východu (s výjimkou hornického internátu) a na to navázala II. čtvrt' opět od západu k východu. Pouze část II. čtvrti (část hlavní třídy) byla součástí počáteční etapy.²⁰² V první stavební etapě v roce 1952 bylo projekčně zajištěno 1493 bytových jednotek a 38 prostorů pro obchody a služby. Jednalo se o bloky 1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14 v I. čtvrti a bloky 16,17,18 ve II. čtvrti.²⁰³ Další etapy navázaly na tyto bloky a pokračovalo se východním směrem k plánovanému centru města.

Budování hornického města Bludovice - Šumbark bylo tedy součástí komplexu výstavby nové Ostravy. Stavba ale začala s několika měsíčním zpožděním oproti jiným závodům Stavoprojektu pracujícím na projektech pro novou Ostravu.²⁰⁴

Většina architektů podílejících se na projektu nové Ostravy si stěžovala na krátké termíny k vytvoření návrhů a také na to, že použití typových staveb, na které byli nuceni aplikovat formy v duchu socialistického realismu, spíše ztěžovalo rychlost vypracování.²⁰⁵ Dalším problémem bylo, že při plánování II. stavební etapy v roce 1953 nebylo jasné, jak bude Havířov koncipován a kde se bude přesně rozkládat. Tato nejasnost byla způsobena nedokončeným geologickým průzkumem, tedy nejasností rubatelnosti uhlí v tomto prostoru. Z tohoto důvodu nebyl vytvořen harmonogram prací. Nebylo možno vyprojektovat úpravu hlavní třídy i dalších komunikací.²⁰⁶

Přesně vymezit podíl architektů na jednotlivých domech se zdá nemožný, Stavoprojekty byly továrny na projekty. Na jednom projektu pracovalo několik projektantů (téměř na každém stavebním výkresu je podepsáno 6 jmen, kdo dům vypracoval, kdo kreslil, kdo kontroloval, dále pak zodpovědný projektant, vedoucí projektant, vedoucí oddělení, někdy taky vedoucí ateliéru atd.). Také se často stává, že zmíněné podpisy jsou nečitelné. Dalším problémovým faktorem je i určení Stavoprojektu, kdy často chybí určení pobočky, kde projekt vznikl. Docházelo k dělbě práce, proto návrh mohl vzniknout v jiném Stavoprojektu, a jiné doplňující návrhy mohly vzniknout v jiné pobočce. Například osazovací plány zpracovával Stavoprojekt Ostrava. Vymezení samozřejmě ztěžuje i nekomplexnost dostupné literatury.

---

²⁰² ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN 252.10, KART. 1734, ÚVODNÍ PROJEKT K ORGANIZACI VÝSTAVBY I. OBVODU HORNICKÉHO MĚSTA HAVÍŘOV

²⁰³ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, ÚVODNÍ PROJEKT PRO VÝSTAVBY II. STAVEBNÍ ETAPY, KOPIE DOSTUPNÉ NÁRODNÍM PAMÁTKOVÉM ÚSTAVU V OPAVĚ, P. KANIOVÁ

²⁰⁴ FENCL /BÖHM /ŠKARDA/KUBÍČEK Jiří/ PRINC 1952, 163

²⁰⁵ FENCL /BÖHM /ŠKARDA/KUBÍČEK Jiří/ PRINC 1952, 163

²⁰⁶ ARCHIV OKD, ÚVODNÍ PROJEKT PRO VÝSTAVBY II. STAVEBNÍ ETAPY, KOPIE DOSTUPNÉ V NÁRODNÍM PAMÁTKOVÉM ÚSTAVU V OPAVĚ, P. KANIOVÁ

Ze všech těchto důvodů je problematické určit architektky i ústavy, kde se projekty zrodily, přesto je třeba pokusit se vytvořit jednoduchý model vzniku v rámci dostupných materiálů. Hlavním projektantem a vedoucím ateliéru se stal, jak už bylo řečeno, Ing. Vladimír Meduna a zodpovědným projektantem, který sjednocoval a korigoval došlé návrhy z různých koutů republiky dle svých plánů, byl Zdeněk Špaček. Na projektech se podílely Stavoprojekty z celé republiky.

Návrhy na 1. okrsek 1. čtvrti, tedy bloky 1-8, datované 1952 byly převážně tvorbou Stavoprojektu v Olomouci. Pobočka Olomouckého Stavoprojektu v Prostějově navrhla bloky domů č. 1 a 4a. Objevují se zde jména architektů jako Špaček, Slováček, Ščerba a Dostál. Přímo v Olomouci vznikly bloky 2, 3 a 8 (Novák, Canoušek, Typovský, Šonová). Pobočka Šumperk je podepsaná pod bloky 5 a 6 a konečně pobočka Přerov pod blokem 7 (Slaměník, Vychodil, Novák). Výjimkou se v tomto obvodu stává blok 4b (zdravotnické středisko), jehož návrh vznikl až v roce 1957 ve Stavoprojektu Ostrava a je zde podepsaný architekt Princ.

Jednoznačně odlišený charakter mají budovy 2. okrsku 1. čtvrti, tedy bloky 9-14, jež vznikly ve Stavoprojektu České Budějovice, částečně také v pobočkách Sezimovo Ústí a Tábor. Tyto projekty pocházejí z let 1953 a 54. Objevují se zde jména Drozda, Jankovec, Vyhnánek, Fencel, Škarda, Böhm, Dušek, Šedivý, a Vítů.

1. okrsek 2. čtvrti (bloky 16-21) je opět dílem Olomouckého Stavoprojektu. Návrhy vznikly v roce 1954 a jednoznačně zde převažují jména architektů- Typovský, Peterka a Aust.

2. okrsek 2. čtvrti (bloky 22-29) je problematické hodnotit, protože tento materiál je nepřístupný. Návrhy na blok 23 jsou dílem Stavoprojektu Praha. Pocházejí z roku 1954 a jsou pod ním podepsaní architekti Peterka, Cubr atd. Blok č. 28, tedy parcela naproti kinu Radost, kde měla být restaurace Lučina. Byla zpracovávána Stavoprojektem v Brně. Návrhy pocházejí z roku 1956.

3. okrsek 1. čtvrti (Bloky 30-33), přiléhající k plánovanému centru jsou dílem ostravského Stavoprojektu (Dejmal, Svoboda, Heiser).

3. okrsek 2. čtvrti je dílem olomoucké pobočky a architektů Typovského a Burgera. Projekty pocházejí roku 1956.²⁰⁷

---

²⁰⁷ ARCHIV OKD/ ZEMSKÝ ARCHIV OPAVA, STÁTNÍ ÚSTAV PRO PROJEKTOVÁNÍ SÍDLIŠŤ A POZEMNÍCH A INŽENÝRSKÝCH STAVEB STAVOPROJEKT OSTRAVA, DÍL I. – NEPŘÍSTUPNÉ MATERIÁLY, KOPIE SHROMÁŽDĚNÉ PETROU KANIOVOU, NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU, PRACOVISŤE V OPAVĚ.

Nepochybně je Havířov dílem ještě celé armády dalších architektů a projektantů. Snažila jsem se zdůraznit zejména zodpovědné projektanty nebo hlavní projektanty. Jiní projektanti stavbu kreslili, kontrolovali, vedoucí atelieru mohl také zasáhnout do návrhu atd. Původní projekty byly často pozměněny z důvodu jednotného charakteru města a nejspíš i z hlediska ekonomického. Pro lepší představu v příloze je přiložen názornější model podílů jednotlivých Stavoprojektů s mapou města (obr. č. 5 a obr. č. 6 situace města na přelomu 50. a 60. let s plánovaným divadlem v centru města).

Na jaře roku 1953 se již rýsovala první čtvrť nového města. Vchod byl charakterizován českým podloubím s obchodními místnostmi a štukatérskou výzdobou. V létě téhož roku dochází k zřízení obchodů a služeb.²⁰⁸

Také v „horním“ sídlišti bylo započato se stavbou školského kombinátu se dvěma křídly v roce 1953. Budova byla plánována pro 14 tříd střední školy a střední trakt byl projektován jako „dům družin“.²⁰⁹

Pro nedostatek pracovních sil byla vyhlášena akce „Pomoc výstavbě“. Na akci se přihlásili penzisté, ženy v domácnosti, Slováci, Maďaři, několik cikánských rodin i lidé z různých koutů republiky.²¹⁰

V „horním“ sídlišti pokračovala výstavba nových desítek bloků směrem na východ i v letech 1954/55.²¹¹

Druhá stavební etapa navazovala na první, která vznikla v prostoru internátu. Byla ohraničena centrem města, jižní komunikací u budoucí přehrady a severní komunikací. Každá čtvrť je sestavena ze dvou okrsků, které vytváří obytnou zónu. Školská zařízení jsou umístěna mezi oběma okrsky. Výšková hladina až na výjimky byla ve II. etapě určena na 4 podlaží a byly použity především typové domy T 12, T 13, T 14 a ve IV. etapě výšková hladina byla určena za 6 podlažní s výjimkami a typové domy T 15 a T16.²¹² Takže se hladina směrem do centra postupně zvyšovala.

Počátkem roku 1955 bydlí v „horním“ sídlišti asi 3200 osob a v „dolním“ asi 3500.²¹³ Během roku 1956 bylo v Havířově odevzdáno 857 nových bytů. Do provozu bylo dáno kino

---

²⁰⁸ KRONIKA ŠUMBARKU, 111

²⁰⁹ KRONIKA ŠUMBARKU, 111

²¹⁰ KRONIKA ŠUMBARKU, 109

²¹¹ KRONIKA ŠUMBARKU, 112

²¹² ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, . KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL II. STAVEBNÍ ETAPY A INVESTIČNÍ ÚKOL IV. STAVEBNÍ ETAPY.

²¹³ KRONIKA ŠUMBARKU, 112

Radost, ve kterém byla otevřena noční vinárna a dále pak byla vybudována restaurace Na Nábřeží, školka, jesle, zdravotnické středisko, 6 obchodních jednotek.²¹⁴

Za bytovou výstavbou značně zaostávala výstavba veřejných investic. V roce 1956 nebyly hotové chodníky ani sadové úpravy. Pamětníci a stejně tak kroniky Šumbarku a Havířova se zmiňují o všudypřítomném bahnu. Hlavní třída neměla provedené fasády, ačkoliv první bloky byly odevzdány již o dva roky dříve.²¹⁵

Výstavba Havířova byla provedena v 11. etapách. Mezi léty 1952-55 byla provedena urbanistická koncepce města budováním vstupní části do budoucího centra s uplatněním symetrické uzavřené blokové zástavby. Po dosažení centra města byla výstavba obytných domů projektována do volněji seskupených bloků, důvodem byla změna politiky stavitelství v letech 1954/55.²¹⁶ Na leteckých záběrech z roku 1958 je patrné, že v této době již budovy od podloubí až k centru města, tedy k dnešnímu Náměstí republiky, stály a probíhaly dokončovací práce.²¹⁷

Ideologické a politické časopisy vyzdvihovaly projekty těžkého průmyslu jako elektrárny, přehrady a ocelárny kombinované s nově zakládanými městy, tím ukazovali změnu ekonomické základny. Tyto projekty byly označovány jako velké projekty komunismu, které demonstrovaly převahu nového společenského systému nad starým. Tyto stavby byly z pravidla ve středu zájmu a byly významnou součástí pětiletého plánu (J. V. Stalin ocelárny spojené se Stalinstadt ve východním Německu, Huta Lenin a město Nowa Huta v Polsku atd.).²¹⁸ U nás to byla Nová Huť Klementa Gotwalda s Novou Ostravou, jejíž součástí byl Havířov s blízkými doly. Vznikaly dramatické obrazy oceláren v oblacích páry a uhelného kouře. Tato témata kvetla v literatuře i politické kultuře jako kult ocele, což byla také aluze na Stalina jako muže z ocele.²¹⁹

S přibývajícými obytnými bloky nastaly značné správní potíže. Nová sídliště se rozkládala na katastru 3 obcí: Šenova, Šumbarku a Dolních Bludovic. V srpnu 1954 podal

---

²¹⁴ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 31

²¹⁵ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN 252.10, KART. 1734, ÚVODNÍ PROJEKT K ORGANIZACI VÝSTAVBY I. OBVODU HORNICKÉHO MĚSTA HAVÍŘOV/ PAMĚTNÍK ING. EVA HORKÁ (ROČ. 1927), ŽIJE V HAVÍŘOV OD 50. LET, PRVNÍ NA CO SI VZPOMNĚLA, ŽE SE VŽDYCKY V AUTOBUSE PŘEZOUVALA DO GUMÁKU, ABY DOŠLA DOMŮ A ŽE VEŘEJNÉ OSVĚTLENÍ TAKY NEBYLO HOTOVÉ A TAKŽE MĚLA STRACH JÍT Z PRÁCE DOMŮ V ZIMĚ, PROTOŽE JIŽ BYLA TMA.

²¹⁶ Vaněk 2003, 7

²¹⁷ STRAKOŠ 2007, 35-52

²¹⁸ AMAN 1992, 76

²¹⁹ AMAN 1992, 76

návrh na úpravu poměrů MNV Šumbark.²²⁰ Rozhodnutím KNV v Ostravě ze dne 28. 1. 1955 a účinností od 1. 12. 1955 byly odloučeny části obcí Dolních Bludovic, Šenova a Šumbarku, které byly sloučeny v jednu novou samostatnou obec.²²¹ Obvod nového města se totiž rozkládal jak v katastru 3 obcí, tak na území 2 okresů.²²²

V únoru 1955 byla soutěž na název nového města.²²³ Do odboru vnitřních věcí KNV došlo celkem 625 dopisů s téměř 2350 návrhy.²²⁴ Návrhy dokumentují dobové nadšení pro socialismus a oslavu osobností komunismu: Melsgottwald (Marx, Engels, Lenin, Gottwald) nebo Gotwaldův Horníkov. Boj za mír připomínaly návrhy jako Ostravský Mírumulov a Všemír, na práci upomínaly názvy Čestpracov nebo Rachotín, na nové způsoby života odkazovaly Lidobudovatelov a Budosociokolektivov a na charakter blízkého kraje Rozvojný Uhlíkov, Uhlozdroj nebo Stokomínů, jako aluze na stověžatou Prahu.²²⁵ Nakonec byl vybrán název Havířov. Prvními volbami 4. 12. 1955 byla zahájena nová kapitola města.²²⁶

Na základě přírodních podmínek, geologického průzkumu a estetického působení bylo určeno centrum města již na počátku stavby. Stavba postupovala a v roce 1956 byla vypsána soutěž na zpracování daného prostoru Krajským národním výborem v Ostravě. Definitivní návrh podrobného plánu byl vytvořen Bohuslavem Firlou.²²⁷ Návrh vyšel z myšlenek vítězného návrhu prof. E. Hrušky, na návrhu celého projektu centra se podíleli: J. Burger, R. Dejmal, B. Firla, M. Hartl, B. Heiser, M. Kratina, I. Svoboda, K. Traub, Z Špaček, O Waller.²²⁸ Projekt dle návrhu nebyl nikdy realizován. V okolí centra města byl postaven 2. okrsek IV čtvrti, dle návrhu O. Wallera z roku 1956. Výstavba této čtvrti byla provedena v letech 1957-59.²²⁹

Od 1. července 1960 se samostatná obec Šumbark stává součástí města Havířova jako Havířov VIII-Šumbark.²³⁰ V rychlém rozpínání města byla potřeba rozšířit své území a v tomtéž roce byla připojena také obec Dolní Bludovice, Dolní Suchá a Prostřední Suchá.²³¹

---

²²⁰ KRONIKA HAVÍŘOVA, 7

²²¹ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ (1953)1960-1990, INV. Č. 1963, ČÍSLO KART. 1804, STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČSSR PODLE STAVU K 1.1.1972

²²² STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ (1953)1960-1990, INV. Č. 1977, ČÍSLO KART. 1804,

²²³ KRONIKA HAVÍŘOVA, 7

²²⁴ VANĚK 2003, 3

²²⁵ Strakoš 2003, 59

²²⁶ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 7

²²⁷ WALER 1963, 163

²²⁸ WALER 1963, 162-163

²²⁹ ŠPAČEK/WALER/HARTL 1963, 164

²³⁰ KRONIKA ŠUMBARKU, 203

²³¹ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1978, ČÍSLO KART. 1804

Současně v roce 1960 přešlo celé město v rámci celostátních změn pod správní řízení okresu Karviná.²³²

K 1. 3. 1961 bylo v Havířově 14 382 bytů k užívání a 50 629 obyvatel.²³³ Samozřejmě, že rozvoj Havířova pokračoval i v dalších letech. Kulminace bytové výstavby probíhala v letech 1961–65, kdy bylo předáno 7 874 bytů. 83,5% bytového fondu Havířova bylo vybudováno v letech 1951-1970.²³⁴

Dle statistické zprávy z roku 1972 měl Havířov 24 485 bytových jednotek a 81 317 obyvatel.²³⁵ O vysoké životní úrovni obyvatel svědčí i záznamy o vlastnictví praček, ledniček a televizorů. Automobilů bylo hlášeno v Havířově 5022 z počtu 13944 v celém okrese.²³⁶

V 60. letech postupně docházelo k rozvolňování blokového urbanismu a ve východní části dnešního Havířova Podlesí, který byl budován do konce 70. let, převažuje již řádková zástavba panelových domů.²³⁷

Dne 1.7.1992 Okresní úřad vydal rozhodnutí o ochranném pásmu pro obytný soubor dokumentující výstavbu města Havířova a jejích částí v padesátých letech včetně tří nemovitých památek, a to zámku č.p. 328, filiálního kostela sv. Anny a náhrobku hraběte von Arco s odůvodněním: „*Tento obytný soubor patří mezi nejhodnotnější realizace z tohoto období a je dokladem především hodnotného urbanistického řešení vycházejícího ze základních klasických městotvorných principů.*“²³⁸

---

²³² STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1980, ČÍSLO KART. 1804

²³³ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1963, ČÍSLO KART. 1804, STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČSSR PODLE STAVU K 1.1.1972

²³⁴ VANĚK 2003, 7

²³⁵ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1963, ČÍSLO KART. 1804, STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČSSR PODLE STAVU K 1.1.1972

²³⁶ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1963, ČÍSLO KART. 1804, STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČSSR PODLE STAVU K 1.1.1972

²³⁷ VANĚK 2003, 7

²³⁸ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P V OSTRAVĚ, ROZHODNUTÍ PRO URČENÍ OCHRANNÉHO PÁSMU OBYTNÉHO SOUBORU Z OBDOBÍ 50 LET VČETNĚ KOSTELA A ZÁMKU V HAVÍŘOVĚ, R. 1992, Č.J. 707/92

9.2. Urbanismus

Od roku 1951 bylo uvažováno o postavení nového města v duchu socialistického realismu.²³⁹ Dne 25. 3. 1952 byl usnesením vlády zajištěn předběžný projektový úkol výstavby nových měst na Ostravsku. Investorem se stalo ministerstvo vnitra. Dle přílohy bylo plánováno, že Šumbark-Bludovice bude mít 50 000 obyvatel a celkovou výměru 300 ha plochy.²⁴⁰

První návrh na město se skládá ze tří obdobných pásů superbloků, oddělených hlavní třídou a přírodními nerovnostmi (obr. č. 7). Ve dvou jižních pásech lze poznat mírně pozměněný urbanismus dnešního Havířova. Od centra města se již stavba vyvíjela rozdílně. Třetí čtvrtí, jež měla ležet na magistrále vedoucí k výrobní zóně k uhelným dolům, nebyla nikdy dle návrhu realizovaná. Charakteristické pro všechny čtvrti, jež jsou si na první pohled podobné, je vytváření bloků se zvýrazněnými významnými budovami v každém bloku, kolmicemi zpočátku čtvrtí, půlkruhy a kruhy. Je zde navrženo také půlkruhové náměstí jako brána do části města, jež se později stala symbolem sorely v Ostravě. Návrh byl vytvořen před dokončením geologického průzkumu a nebyl nikdy v plném rozsahu realizován, ale stal se základem pro stavební plány v Havířově.

Tato urbanistická koncepce města, jež byla částečně realizovaná, byla vypracována zejm. V. Medunou, Zdeňkem Špačkem, Rudolfem Spáčillem, Drahomírem Machátem, F. Dobešem a K. Traubem, jež měli na starosti architektonické řešení. Inženýři A. Balon, F. Jandrůlek, M. Kratina a V. Obdálék vyprojektovali inženýrské sítě.²⁴¹ Toto urbanistické řešení bylo vypracováno v letech 1951-53 a vycházelo z několika skutečností: přírodní předpoklady, tj. mírně stoupající terén, údolí řeky Lučiny, lesní porosty atd; komunikační situace tedy průběh silnice č. 11 na Těšín a železniční trať Ostrava - Český Těšín; důlní podniky v těsném sousedství; chrám sv. Anny.²⁴²

---

²³⁹ STRAKOŠ 2003, 59

²⁴⁰ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I., SIGN. 127.3, KART. 2087, PŘEDBĚŽNÝ PROJEKTOVÝ ÚKOL PRO ŠUMBARK-BLUDOVICE; ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, . KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL II. STAVEBNÍ ETAPY

²⁴¹ ŠPAČEK 1963, 161;

²⁴² VANĚK 2005, 5; STRAKOŠ 2003, 59

Důležitým kritériem byla také pozdější možnost soustředění bytové výstavby do městského celku v rozsahu až 80 000 obyvatel, s nimiž bylo počítáno do roku 1975.²⁴³

Trojsoá kompozice, se kterou bylo od počátku v Havířově počítáno, tři hlavních ulic vycházející z jednoho bodu při vstupu do města, byla ve své době oblíbená. Byla použita v projektech pro sídliště Lučky v Leningradské oblasti nebo v návrhu Jiřího Krohy na Novou Dubnici na Slovensku. Tento trojzubec tvoří kostru uliční sítě a na ni navazují většinou v kolmici menší ulice vytvářející jejich spojnice.²⁴⁴

Hlavní třídu, která je středním ramenem této kompozice a tedy pólí město, kříží další hlavní magistrála v centru města. Tyto dvě hlavní magistrály jsou charakteristické výškovým gradováním k centru. Z ideologického hlediska se tři hlavní ulice měly jmenovat Lenina, Stalina a Gotwalda. Vrcholit měly na náměstí Vítězného února s budovou lidové správy a sochou presidenta Gotwalda, později byla na tomto místě realizována socha Lenina.²⁴⁵

Podélný tvar předurčoval hlavní podélnou osu města, která probíhá po hřebenu hlavního terénního útvaru. Tato magistrála spojuje čtvrt za nádražím (časnější Havířov Šumbark), nádraží, plánovaný park s městským centrem. Město bylo členěno na pět městských čtvrtí s celkovou kompozicí tří hlavních ulic.²⁴⁶

Kompoziční osou od nového centra města se stala v minulosti ulice Gotwaldova, dnes Hlavní třída a na ní navazující 2 městské magistrály dnes Národní a Dlouhá třída. „*Hlavní třídy soustředí na sebe celý život města a budou proto stále rušné. Sem budou soustředěny všechny významné veřejné budovy a náměstí čtvrtí i okresů a budou je pohledově uzavíratí veřejné budovy širšího významu jako městského středu, vysokých škol apod., které svojí výškou budou tvořit siluetu města. Dělník jedoucí hlavními třídami do práce bude si uvědomovat jednotu se všemi obyvateli města, jeho velikost, monumentálnost tříd a veřejných budov bude v něm vzbuzovati vědomí veliké epochy, ve které žije a kterou svojí práci buduje.*“²⁴⁷ Hlavní třída, jež byla v době výstavby silnice I. třídy Ostrava-Karviná, má reprezentativní charakter, protože je široká 30 m a je ohraničena čtyřpodlažními obytnými

²⁴³ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1980, ČÍSLO KART. 1804

²⁴⁴ ANTAL 2007, 33-34; SOVĚTSKÁ ARCHITEKTURA 1955, 72-77 (STAVBA SÍDLIŠTĚ V. LUČKI V LENINGRADSKÉ OBLASTI)

²⁴⁵ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, KART. 2088, INVESTIČNÍ ÚKOL II. STAVEBNÍ ETAPY

²⁴⁶ ŠPAČEK 1963, 161

²⁴⁷ MEDUNA 1951, 263

budovami.²⁴⁸ Třídy byly projektovány s obchodní vybaveností, se širokými chodníky se stromovou zástavbou a se širokým středním zeleným pásem.

Architekti byli nuceni inspirovat se při projektech měst články vědecky propracovaných plánů rekonstrukcí sovětských měst s důrazem na rekonstrukci Moskvy, jež byla vytvořena dle pokynů Stalina.²⁴⁹

Hlavním pojmem, který byl skloňován v souvislosti s výstavbou měst v Sovětském svazu a později i v lidových demokraciích, byl ansambl. Ansambl byl samozřejmě i závazný pro Havířov, stejně jako pro jiná sídliště vyrostlá v této době. „*Architektonický ansambl je historicky vzniklá soustava prostorové organizace, skládající se z harmonického spojení architektury, výrazových prostředků výtvarného umění a přírodních podmínek.*“²⁵⁰ Všechny části musí být podřízeny celku. Ansambl je v Havířově patrný na Hlavní třídě, která je až na výjimky symetricky až zrcadlově uspořádána. A postupně směrem k centru se zvyšuje hladina zastavění a tím vyjadřuje pohyb směrem k jádru města. Při vjezdu do Havířova začínají obytné bloky na čtyřech podlažích a v centru jsou budovy 6 a 7 podlažní s tím, že při průjezdu Hlavní třídou je každý blok zvýrazněn jako by o patro vyšší vížkou podtrženou komplexní výtvarnou osnovou, které tvořily brány do města (např. obr. č. 22). „*Jasně ohraničené město má také plné právo na slavnostní brány při vstupech do města. Že tato potřeba jest v lidech živá, dokazují plechové vítací tabule u řady našich měst a provisorní brány budované při slavnostních příležitostech.*“²⁵¹ Dle vzorů ruských měst a především Moskvy bylo podél magistrály vysázené stromy.²⁵²

Třídy měly být vytvářeny v duchu klasické architektury jako opticky uzavřený prostor, i když s občasnými výhledy do krajiny.²⁵³ Uzavřenost ulic a náměstí preferoval již Camillo Sitte při svých realizacích i ve své knize Stavba měst podle uměleckých zásad. Sitte zdůrazňuje u náměstí i u ulic opticky uzavřený půdorys, nikoliv otevřený, protože ten vede k chaosu a derivaci estetického působení města.²⁵⁴

V havířovském komplexu došlo k jedinečnému vyvážení měřítek a hmot, v porovnání s lidmi, zelení a budovami. Lidské měřítko, které je zde patrné, není charakteristické pro

---

²⁴⁸ KRÍSE /NOVOTNÝ 1954, 4

²⁴⁹ CAPENKO 1950, 14

²⁵⁰ NANUŠJAN 1952, 142

²⁵¹ MEDUNA 1951, 263-264

²⁵² STALIN 1951, 120

²⁵³ MEDUNA 1951, 263

²⁵⁴ SITTE 1995

celek v Porubě. V Porubě se prosadil trend spíše inklinující k oné sovětské architektuře, okázale a prvoplánově exhibujícímu manýristickému pojetí.²⁵⁵

Těžká doprava byla zamýšlená po severním obvodu výstavby. Výstavba byla realizovaná na „zelené louce“ na pozemcích vyvlastněných státem, což dávalo jistou volnost v dislokaci budov a využití dvorů pro obyvatele nových domů.²⁵⁶ Sovětští architekti rozdělovali město uliční sítí na čtvrti, ve kterých nebyly další ulice.²⁵⁷ Znamenalo to velkou úsporu v komunikacích.²⁵⁸

Od vzniku projektu bylo přibližné umístění centra jasně dané a k upřesnění došlo po dokončení geologického průzkumu.²⁵⁹ Poloha byla ovlivněna především terénem, plánovanou přehradou na řece Lučině a také řešením hlavních komunikací.²⁶⁰ Jak je patrné z dochovaných návrhů, první část města byla v podstatě jasná od počátku. Návrhy na centrum města se od r. 1952 do r. 1956 (podrobný návrh z části realizovaný - obr. č. 13) dost lišily. Konečná realizace byla značně rozdílná od prvních projektů. Nikdy nebyly postaveny dominanty, které měly centru vévodit.²⁶¹ Výstavba centra města bylo součástí IV. stavební etapy. V investičním úkolu IV stavební etapy z roku 1954 bylo rozhodnuto, že průměrná zástavba bude určena šestipodlažními domy, na jižní a severní straně bylo možno postavit čtyř patrové domy a změna byla akceptovatelná u výškových budov. Ansámbl městského centra měl být ovládán obdélníkovým náměstím ve směru podélné osy města. Dominantou měly být výšková budova lidové správy a divadlo. Objekty bytové výstavby bylo nutno ztvárnit jednoduššími architektonickými prostředky, aby vytvořily vhodné prostředí pro jednotlivé výrazově bohatší veřejné budovy.²⁶²

Centrum mělo mít výhodnou polohu s možností vysunutí k jižnímu okraji s upraveným nábřežím a vodní plochou. Dle popsání autora a zpracovaného modelu zde byl plánován slavnostní shromažďovací prostor s budovou divadla s otevřením do volného prostoru nábřeží a při hlavní křižovatce s umístěním hlavních budov obchodní vybavenosti a zařízení služeb, oddělený prostor tržního náměstí a parkově upravený prostor. Území mělo být

---

²⁵⁵ FRÁNEK 2007, 11

²⁵⁶ VANĚK 2003, 5

²⁵⁷ MEDUNA 1951, 263

²⁵⁸ MEDUNA 1951, 263

²⁵⁹ WALER 1963, 163, MODEL ZE STRANY 162

²⁶⁰ WALER 1963, 163

²⁶¹ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA, SIGN. 127.3, KART. 2087 INVESTIČNÍ ÚKOL 2 STAVEBNÍ ETAPY ŠUMBARK-BLUDOVICE- OBRÁZKY., A INVESTIČNÍ ÚKOL IV. STAVEBNÍ ETAPY..

²⁶² ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL IV. STAVEBNÍ ETAPY

zastavěno bytovými objekty až sedmipodlažními s přistavěnou vybaveností.²⁶³ Významnější měly být volně stojící objekty (divadlo, hotel, budova MěNV).

Návrhy vznikaly kolem roku 1956. V době kdy docházelo k odklonu od sověly. Na obytných budovách je ale ještě patrna důležitost estetického působení, jsou zde hravé keramické zoomorfní, rostlinný motivy nebo předměty lidské práce a zábavy, nebo různé úzké rostlinné pásy zdobící prostor pod římsou, na modelu divadla je také možné vidět sloupový portál, přesto zdobení ubývá, bloky se postupně rozpadají a v pozdější stavební etapě dojde opět k rozvolněné výstavbě.²⁶⁴

Hlavním kompozičním záměrem v dálkových pohledech, který nebyl nikdy realizován, bylo zdůraznění centra města souborem výškových dominant s centrální padesátimetrovou výškovou budovou hotelu, jež měla být situována v prostoru náměstí tak, aby byla patrná v průhledech městských magistrál.²⁶⁵

Třetí magistrálu mělo opticky uzavírat divadlo, které mělo závoreň tvořit konec parkového náměstí vedoucí do prostoru nábřeží s v té době plánovanou přehradou. Je zajímavé, že tato přehrada byla plánována ještě v roce 1963, je dokonce znázorněna i v projektech zastavovacího plánu. Slavnostní shromažďovací náměstí mělo být uzavřeno budovou Městského národního výboru a dvoupodlažním objektem, který ji spojoval s hotelem, a odděloval je tak od dopravní tepny.²⁶⁶

V roce 1963 byl dokončen obytný blok na jižní straně náměstí s domem potravin (dnes Labužník), jež byl ovlivněn architekturou bruselského Expa a rozestavěny byly obytné domy s domem služeb a spořitelnou.²⁶⁷ Zbytek návrhu centra města (obr. č. 13) byla realizována v pozměněné podobě později.²⁶⁸

Podél Hlavní třídy, která vede od rondelu (kruhového objezdu) k centru, se rozkládá I. a II. čtvrť. Pro bytovou výstavbu byly použity převážně pravoúhlé polootevřené bloky s tendencí ke klasické monumentalitě, místy i zastavení cour d'honneur tedy čestným dvorem.²⁶⁹

---

²⁶³ WALER 1963, 163, MODEL ZE STRANY 162

²⁶⁴ WALER 1963, 163, MODEL ZE STRANY 162

²⁶⁵ WALER 1963, 163, MODEL ZE STRANY 162

²⁶⁶ WALER 1963, 163, MODEL ZE STRANY 162

²⁶⁷ WALER 1963, 163, MODEL ZE STRANY 162

²⁶⁸ WALER 1963, 163, MODEL ZE STRANY 162

²⁶⁹ KRISÉ J/NOVOTNÝ 1954, 4

Posun od tolik oslavované řádkové výstavby k polozavřeným blokům, jež se staly vhodnější z architektonicko-výtvarného hlediska, došlo v SSSR již v letech 1925-1936 při výstavbě Leningradu.²⁷⁰ Nové bloky byly vytvořeny jako ucelené architektonické komplexy.²⁷¹ Základní vlastnostmi těchto bloků bylo rovnoměrné rozvržení školek, jeslí a jiných služeb a vytváření veřejných prostorů a parků uvnitř bloků.²⁷² Zastavění bylo charakteristické jednotou kompozičního záměru vyjádřeného v plánu architektonického ansamblu města.²⁷³

První budovou stavěnou v duchu socialistického realismu byla budova hornického učiliště Pavky Korčagina, která vytváří dva čestné dvory ze západní a východní části.²⁷⁴ O budově hornického sídliště bylo hovořeno jako o součásti Lánské akce, jak se o tom zmiňují v souvislosti s kapacitou obyvatel v 1. části výstavby autoři článku *Sídliště Šumbark-Bludovice: „ Západní část budoucích Bludovic, jejichž počet obyvatel – nebude-li korigován rayonovým plánem – má být asi 60.000. Otištěné tu torso se skládá ze tří obytných superbloků asi po 3.000 a z dílčího centra, jež je tvořeno výškově dominující budovou Lánské akce a pak školou a jež pravděpodobně najde odezvu na druhé straně komunikace.“*²⁷⁵ Tato budova dnes slouží jako Magistrát města Havířova. Prostranství před internátem se stalo sekundárním centrem I. obvodu, proto bylo určeno, aby průčelí bytových domů bylo výrazněji zdobeno (především sgrafitovou technikou vytvořeny psaníčka a obrazy znázorňující lidi při práci – obr. č. 8, 9, 28).²⁷⁶

K němu se v kolmé linii připojily tzv. školské kombináty a později byl vystavěn kulturní dům.²⁷⁷ Mezi bloky 9 a 10 vznikla dominanta Hlavní třídy - kombinované kino Radost, kterému bude věnovaná samostatná kapitola.²⁷⁸

Tyto významné prostory společně s občasným použitím čestného dvora jsou rozmanité, takže tím bylo postaráno o jejich potřebnou zajímavost a orientační schopnost.²⁷⁹ Z jasného pravoúhlého uspořádání se vymykají bloky v západní části. Důvodem tohoto

---

²⁷⁰ NAUMOV 1951, 122

²⁷¹ NAUMOV 1951, 123

²⁷² NAUMOV 1951, 123

²⁷³ NAUMOV 1951, 123

²⁷⁴ STRAKOŠ 2003, 59

²⁷⁵ KRISÉ / NOVOTNÝ 1954, 4

²⁷⁶ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL II. STAVEBNÍ ETAPY

²⁷⁷ STRAKOŠ 2003, 59

²⁷⁸ STRAKOŠ 2003, 59

²⁷⁹ KRISÉ/NOVOTNÝ 1954, 4

uspořádání byla z části terénní konfigurace, zčásti snaha pro změnu jednotného schématu a možnost použití pozměněné trojose kompozice²⁸⁰

Řešení prvních etap obytného pásma města vycházelo zásadně ze sovětských zkušeností.²⁸¹

Typy obytných domů měly být variabilní, aby umožňovaly situování obchodů, jeslí a mateřských školek ve svém přízemí.²⁸² „*Tato zařízení budována izolovaně zabírají významné prostory parků čtvrti a tím nutí k rozšiřování plošné výměry čtvrti a zvyšují tím veřejně investice a přináší zbytečné nepohodlí občanů.*“²⁸³

Dalším výrazným faktorem ovlivňující plánování měst v padesátých letech byly standardy vybavení měst určené vládním dokumentem (např. Jesle – 18 lůžek na 1000 obyvatel v Havířově, kde bylo počítáno s 50 000 obyvateli, tam muselo být počítáno s 900 lůžky, dále bylo počítáno s 37,5 žáky mateřské školy na 1000 obyvatel, kapacita základní školy měla být 160 žáků na 1000 obyvatel atd.).²⁸⁴

Dalším záměrem architektů bylo zasadit město do člověkem přebudované krajiny.²⁸⁵ Nové čtvrtě v duchu metody socialistického realismu měly být z jihu vymezeny přehradou na řece Lučině kopírující ulici Na Nábřeží, jež měla městu poskytovat potřebné mikroklima a rekreační a estetické zázemí (zrcadlení nového města a vodní hladině).²⁸⁶

Vzorem byla Moskva, jejímž centrem protéká řeka stejného jména. Moskva jako hlavní město Sovětského svazu a svou stavební aktivitou musela být nutně inspiračním zdrojem. V 50. letech byl také plánován kanál Dunaj-Odra skrz ČSR jako hlavní vodní cesta východní Evropy.²⁸⁷ Ostrava, která byla centrem těžkého průmyslu, měla mít hlavní přístav.²⁸⁸ Šíře toku byla plánována na 120m, tedy stejná velikost jako má řeka v Moskvě.²⁸⁹ Řeka měla zkrášlit urbanistickou scénérii: „*Řeka Moskva není v podstatě širší a víme, co znamená pro toto město. Zelená údolí, rozdělující terasy, umožní vytvoření parků kultury...*“²⁹⁰ Tuto úlohu aspoň z části měla plnit nedaleká přehrada a řeka Lučina, jejíž údolí

---

²⁸⁰ KRISÉ/NOVOTNÝ 1954, 4

²⁸¹ ŠPAČEK/WALER/HARTL 1963, 164

²⁸² MEDUNA 1951, 264

²⁸³ MEDUNA 1951, 264

²⁸⁴ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA, SIGN. 127.3, KART. 2087, PROJEKTOVÝ ÚKOL PORUBA, Š- BLUDOVICE.

²⁸⁵ STRAKOŠ 2003, 59

²⁸⁶ STRAKOŠ 2003, 59

²⁸⁷ AMAN 1992, 78

²⁸⁸ AMAN 1992, 78

²⁸⁹ AMAN 1992, 78

²⁹⁰ MEDUNA 1951, 262

mělo být proměněno v park. „*Ve snaze vybudovat rekreační středisko u říčky Lučiny vyhlásil Národní výbor tzv. „akci M“ (rok 1956).*²⁹¹ Pro příměstskou rekreaci byl plánován park kultury a oddechu s koupalištěm, lesoparky stávajících lesních porostů a vodní plochou.²⁹² Jednalo se o přehradu na řece Lučině v blízkosti centra města, se kterou bylo stále ještě počítáno v roce 1963. Přehrada v blízkosti centra města ale nikdy realizována nebyla.²⁹³

Právě z důvodu plánové přehrady byla tato ulice významným prostorem v kompozici města. Princip otevřeného prostoru byl spojen s působením celkového pohledu (siluety) ansámbly.²⁹⁴ Zvláště velký význam siluety byl znát při výstavbě nábřeží.²⁹⁵ Nejspíš po vzoru generální rekonstrukce Moskvy, kde bylo nábřeží přeměněno v základní magistrálu města, a podél pobřeží byly zbudované široké komunikace po celé délce, byla v menším měřítku v poměru k domům vytvořena dnešní ulice Na Nábřeží.²⁹⁶

Už od počátku bylo počítáno se dvěma přehradami dál od města a jednou v těsném sousedství města na řece Lučině. První plány v souvislosti s výstavbami obou přehrad pocházejí z let 1949 a 1950. Zajímavostí je, že se na plánech podílel také Ing. Jelčaninov, architekt, který výrazně ovlivnil sereu v Nové Ostravě. Na jihozápadním břehu přehrady bylo počítáno s vybudováním rekreačních ploch pro sídliště OKD.²⁹⁷

Nakonec byly realizovány přehrada Těrlická a Žermanická (dne 4. 10. 1955 bylo rozhodnuto Odborem pro vnitřní věci rady krajského národního výboru v Ostravě o územních změnách v souvislosti s výstavbou Žermanické přehrady).²⁹⁸

Přehrada v Bludovicích stejně jako kanál Dunaj-Odra nebyla nikdy realizována. Nikita Chrusčov odsoudil po smrti Stalina projekt výstavby kanálu jako šílený, protože nikdy nebyl v ekonomických možnostech ČSR.²⁹⁹ Po plánované přehradě v blízkosti Havířova zbyl jen název ulice Na Nábřeží, jež měla kopírovat severovýchodní břeh přehrady.

Nejasnost metody socialistického realismu vedla k možnosti jednoduché kritiky ze všech různých úhlů od jiných architektů. Často dokonce docházelo k naprosto protichůdným názorům. V roce 1954 dochází ke kritice havířovského výškového uspořádání

---

²⁹¹ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 31

²⁹² ŠPAČEK 1963, 161

²⁹³ ŠPAČEK 1963, 161

²⁹⁴ NANUŠJAN 1952, 143

²⁹⁵ NANUŠJAN 1952, 143

²⁹⁶ STALIN 1951, 120

²⁹⁷ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127:3, KART. 2384, ÚZEMNÍ PLÁN PROSTORU ŽERMANICKÉ A ŠUMBARSKÉ PŘEHRADY

²⁹⁸ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHÍV KARVINÁ, FOND ONV KARVINÁ 1960-1990, INV. Č. 1977, ČÍSLO KART. 1804

²⁹⁹ AMAN 1992, 81

přechodu do krajiny v periodiku Architektura ČSR: „*chybí tu organický přechod ze seskupení budov do krajiny, neboť okrajové budovy, jak jsou navrženy, spíše než přechod tvoří hradbu, za níž se skrývá masa hmot výškově stereotypních a k sobě lhostejných. Teprve přiměřeně bohatým a dobře uváženým členěním půdorysovým i výškovým by vnitřní prostory i dálkové pohledy nabyly pravé účinnosti a zajímavosti. Toto členění by musilo být rázné, zejména na krajích; ale i ve vnitřních prostorech je ho svrchovaně zapotřebí, byť ve skromnějším měřítku. Mnoho je otomu svádí typizační předpisy i výrobní schematisace.*“³⁰⁰ Jiný názor má hlavní projektant Vladimír Meduna: „*Výstavba se bude dít po čtvrtích měst bude tvořiti vždy jasně ohraničený celek. Pozvolné splývání města s krajinou, vychvalované kosmopolitními architekty, jest v rozporu s naší skutečností. Jasně ohraničené město má také plné právo na slavnostní brány při vstupech do města. Že tato potřeba jest v lidech živá, dokazují plechové vítací tabule u řady našich měst a provisorní brány budované při slavnostních příležitostech.*“³⁰¹

Tímto jasným ohraničením se město mohlo vyhnout organické periferii, nehledě na to, že se počítalo se zrcadlením budov na vodní hladině s blízkou přehradou vybudovanou na řece Lučině. S jasně definovanou hranicí města přišel už na počátku 20. století Ebenezer Howard, s ohledem na hrůzná předměstí např. Londýna, čímž bylo zabráněno vzniku takových to periférií.³⁰²

Koncept Ebenezer Howarda a zahradního města velmi ovlivnil městské plánování v počátcích Sovětského svazu.³⁰³ Ještě před Říjnou revolucí z ní čerpal Semenov, I. Fomin, Dubelir, Tamanyan atd. Principy vniklé v ideji zahradních měst byly použity v přípravě návrhu na pro rekonstrukci velkých měst, jak Moskva, Petrohrad, Yaroslavl a Erevan, stejně jako u malých vesnic.³⁰⁴ Zahradní město nabízelo nejlepší vědecký základ ihned po revoluci jako společenský model uspořádání.³⁰⁵ Vliv zahradního města je patrný i na významu zeleně v městech vzniklých v souladu s metodou socialistického realismu, přesto dochází v odborných časopisech ke kritice E. Howarda za jeho rozptýlené osídlení.³⁰⁶ Sovětský svaz

---

³⁰⁰ KRISÉ/NOVOTNÝ 1954, 4-5

³⁰¹ MEDUNA 1951, 263-264

³⁰² <http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/howard.htm>

³⁰³ KHAN-MEGAMEDOV 1987, 271

³⁰⁴ KHAN-MEGAMEDOV 1987, 271

³⁰⁵ KHAN-MEGAMEDOV 1987, 273

³⁰⁶ OSTROWSKÝ 1950, 99

podporoval kolektivismus a tedy stavbu obytných několikapatrových bytových domů. Společné bydlení, stravování, doprava a rekreace to bylo znakem socialismu.

V Havířově bylo samozřejmě na prvním místě ideologické měřítko. V předběžném projektovém úkolu pro město Šumbark - Bludovice z června 1952 jsou doporučeny ideové zásady, jimiž se projektanti při tvorbě města museli řídit. Kompozice města má vyjadřovat vůdčí ideu socialistické společnosti a její péči o člověka, tedy vytvořit zdravé životní podmínky. Architekti měli použít principy klasické architektury, inspirovat se národními formami a čerpat z pokrokových tradic národa. Jako základní umělecká metoda byl určen socialistický realismus. Plán města musel mít jednotnou architektonickou kompozici, jasně pohledově vynikající střed města a působivou siluetu. Byly zde doporučení při postupu vytváření siluety a ansámblu. Město ve zvlněném terénu by se mělo plánovat s ohledem na okolní přírodní dominanty. Město v rovině působí celkovou siluetou na velké vzdálenosti, proto je třeba vytvořit podnož nižším zastavěním, nad nímž vyniká centrum města. V Havířově došlo k naplnění projektů a z části i k realizaci obou doporučení. Hlavní třída vede směrem vzhůru do centra města, vytvořené brány se postupně zvedají a vtahují návštěvníka do centra města, kde měly být podle původních materiálů postaveny výškové dominanty, jež ale nikdy nebyly realizovány. Pro siluetu jsou důležité dálkové pohledy stejně jako souhrn jednotlivých obrazů, které se otevírají ve městě samém.

V souladu se sovětskými vzory byl dán důraz na výtvarnou kompozici zajištěnou jednotně vypracovaným generálním plánem. Střed města měl mít svůj individuální charakter. Jako nejlepší uliční síť byl doporučen systém radiálně okružní. Tento systém logicky zdůrazňuje městský střed a vytváří přímé a zakřivené ulice. Osou celého města je Hlavní třída vedena podle povahy terénu. Pro inspiraci bylo doporučeno, aby architekti vycházeli z pozdní kolonizace měst, typického čtvercového náměstí a jiných urbanistických a architektonických detailů v blízkém kraji, např. ve staré Ostravě, Místku, Fulneku, Novém Jičíně, Příboru nebo v polském Sleszku ve městech jako Raciborz, Głbcyzce atd.).

Celkové zastavění bylo úkolem hlavního projektanta V. Meduny. Měl rozdělit město do několika stavebních zón: oddělit výšku budov, hustotu osídlení, systém zastavění nebo určit účelové zóny. Celou oblast rozdělit do sídlištních útvarů: obvodu, čtvrtí, okrsků a skupin.³⁰⁷

---

³⁰⁷ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA, SIGN. 127.3, KART. 2087 PŘEDBĚŽNÝ PROJEKTOVÝ ÚKOL PRO MĚSTO ŠUMBARK- BLUDOVICE

Přesto že metoda socialistického realismu byla označovaná za čistě sovětskou, nemohla vzniknout v úplném vakuu, jak jsem se již několikrát zmínila, v mnoha věcech se nutně inspirovala v různých urbanistických studiích.

Zajímavě dochází havířovský urbanismus ve srovnání s významným urbanistickým dokumentem moderních architektů 30. let 20. století s Athénskou chartou. Podle Miljutinova pásového města a částečně athénské charty počítal koncept v rozmístění základních složek - bydlení, rekreace, práce a doprava. Následující citace víc než odpovídají havířovské realitě. *„Je nutno požadovat budoucí zabezpečení dostatku zelených ploch v každé obytné čtvrti pro hry a sport dětí, mladých lidí a dospělých.... Stabilizaci nových zelených ploch s konečnou platností pro stanovené účely: dětská zařízení, školy, střediska mládeže a jiná občanská zařízení těsně související s obytnými domy..“*³⁰⁸

Nedílnou součástí celistvé půdorysné kompozice je zeleň, jež byla vytvářena se zpožděním na okolních stavbách, ale se kterou bylo počítáno v prvních fázích projektu.³⁰⁹ Také jak již bylo řečeno, obytné domy umožňovaly situování obchodů, jeslí a mateřských školek v přízemí, protože tato zařízení budovány zvláště zabírají významné prostory parků a čtvrtí. *„Využívání existujících přírodních prvků - parků, řek, lesů návrší atd.“*³¹⁰ V realitě Havířova využití meandrů v okolí řeky Lučiny a lesíku ve Stromovce. *„Jasně určení stanovišť uvnitř města pro řemesla, těsně spojená s životem města a jeho potřebami.“*³¹¹ V Havířově jsou pro tento účel určená uliční patra při významných komunikacích. *„Nezávislost průmyslových území na obytných čtvrtích a jejich oddělení zelenými plochami...“*, tento požadavek byl vyřešen nedalekými dolů, pro které bylo vlastně město vybudováno.³¹²

*„Dimenzování všech prvků urbanistické koncepce musí vycházet z lidského měřítka.“*³¹³ , *„Regionální plán musí nahradit pouhé plány měst, přičemž vymezení aglomerace je funkcí dosahu ekonomického vlivu.“*³¹⁴ Krajský územní plán byl vypracován v roce 1951 a součástí tohoto dokumenty je projekt Havířova, jak už bylo řečeno v předchozí kapitole. V několika kapitolách Athénské charty dochází k jistým sporným otázkám při fungování měst, v souvislosti se soukromým majetkem: *„Většina měst, která jsme zkoumali,*

---

³⁰⁸ HRŮZA 2002, 44

³⁰⁹ FRÁNEK 2007, 1; KRONIKY HAVÍŘOVA A ŠUMBARKU

³¹⁰ HRŮZA 2002, 44

³¹¹ HRŮZA 2002, 45

³¹² HRŮZA 2002, 44

³¹³ HRŮZA 2002, 47

³¹⁴ HRŮZA 2002, 47

poskytuje dnes chaotický obraz: nevyhovující svému poslání, kterým je uspokojovat biologické a psychologické potřeby jejich obyvatel. Tato skutečnost souvisí se stálým růstem soukromých zájmů od začátku strojové epochy. Bezohlednost soukromých zájmů vede k porušení rovnováhy....“ Obchodní čtvrti, umístěné v nejpříznivějších a dopravně nejlépe vybavených částech města, se stávají rychle kořistí spekulace. Protože se jedná o soukromé vlastnictví, chybí jakékoliv zabezpečení normálního rozumného vývoje. „³¹⁵ Na druhé straně ale text říká: „Život se rozvíjí pouze tehdy, když se vyrovnají dva protikladné principy, individuální a kolektivní, ovládající lidskou osobnost.“³¹⁶ V závěru textu Athénské charty je položena otázka: „Měřítko naléhavých úkolů rozvoje města na jedné straně a bezmezně rozkouskované vlastnictví půdy na straně druhé jsou ve vzájemném rozporu... Jak legálním způsobem ovládnout hospodaření s pozemky, nutnými pro harmonické vyrovnání životních potřeb jednotlivce se společnými požadavky?“³¹⁷ Tento problém vyřešila vedoucí strana po svém.

Athénská charta byla jedním z nejvýznamnějších dokumentů, tykající se plánování měst ve 20. století. Vznikla ve 30. letech, což znamená v době, kdy docházelo k úplnému obratu ve vývoji architektury v SSSR a kdy sovětsští architekti byli nuceni hledat nové zdroje při výstavbě měst.

Athénskou chartu ovlivnil také ruský architekt Miljutin a jeho pásové město. Sovětsští architekti odsoudili dezurbanizaci pásového města v zóny, ale ocenili, že začal pojímat město a sídliště ve vztahu k sociální struktuře synteticky, že to vedlo k podrobnému studiu biologický, klimatických, sociologických, technických a mnoha dalších faktorů a k chápání jejich dialektických souvislostí.³¹⁸ Inspirace zónováním je patrná i v projektech socialistických měst na Ostravsku. Hovoří se zde o obytné zóně a příměstské zóně, ve které bude nutno umístit větší výroby a průmyslové podniky. Bude mít zhruba tutéž výměru jako městská zóna samotná. Bude tedy obnášet zhruba 100 m² na 1 obyvatele, což odpovídá běžné sovětské normě.³¹⁹

Výzkumný ústav výstavby a architektury sice označil svou urbanistickou teorii za sovětskou, ale její stanoviska připomínala Le Corbusierovou teorii funkčního města, která je

---

³¹⁵ HRŮZA 2002 46-47

³¹⁶ HRŮZA 2002, 41

³¹⁷ HRŮZA 2002, 48

³¹⁸ KRASICKÝ 1953, 277

³¹⁹ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I., SIGN. 127.3, KART. 2087, PROJEKTOVÝ ÚKOL PORUBA, Š- BLUDOVICE

patrná v Athénské chartě. Důraz věnovaný funkčnímu zónování nahradil socialistický realismus obohacením o výtvarné složky zaměřené k estetickým potřebám člověka, a proto se zde objevuje celá řada tradičních a lidových motivů (podloubí, dvory s hřišti pro děti, květinové záhony, atiky, sedlové střechy atd).³²⁰

Budování hornického města Bludovice-Šumbark bylo tedy součástí komplexu výstavby nové Ostravy. Stavba ale začala s několika měsíčním zpožděním oproti jiným závodům Stavoprojektu pracujícím na projektech pro novou Ostravu.³²¹ Většina architektů podílejících se na projektu Nové Ostravy si stěžovala na krátké termíny k vytvoření návrhů a také, že použití typových staveb, na které byly nuceni aplikovat formy v duchu socialistického realismu, spíše ztěžovalo rychlost vypracování.³²² Podstatná zásada typizace s ohledem na estetické působení spočívala v tom, že pro výstavbu jednoho stavebního celku, musela být spjatá s jednotným architektonickým řešením tak, aby mohlo být svobodně v jednom celku i několik typových projektů a tím by bylo možné vytvořit architektonicky hodnotné ansamblly z obytných domů různých hmot a siluet.³²³

V souladu se vzory v Sovětském svazu byla významným faktorem v plánování měst zeleň. Pravidelné architektonické členění zeleně bylo architektonickým tvárným prostředkem při plánování, kdy bylo nutno zdůraznit situaci veřejných budov, sloužících kulturně osvětovým cílům nebo tělovýchovných objektů nebo při projektování sektorů s masovou návštěvností.³²⁴ Tomu odpovídaly všechny vnitřní zelené plochy města. Velký park byl za kombinovaným kinem Radost, menší prostor zeleně byl před tím to kinem, organizovanou zelení bylo ozdobeno centrum města i jiné významné prostory města. Volná krajina, tedy spíše typ tzv. anglického parku, byl hlavním prvkem při plánování těch částí parků, které byly určeny procházkám, tam byl nutno se co nejvíc přiblížit přírodě.³²⁵ V Havířově takto byl plánován park kultury a oddechu v blízkosti dnešního koupaliště a plánované přehrady nebo lesopark Stromovka obklopující druhou hranici města.

Na projektech nového města se podílely Stavoprojekty z celé republiky z KPÚ Ostrava (později Stavoprojekt), Stavoprojekt Havířov, České Budějovice, Brno, Olomouc a Praha.³²⁶

---

³²⁰ PÝCHOVÁ 2006, 424-425

³²¹ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 163

³²² FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 163

³²³ PLESSEIN 1951, 133

³²⁴ MAŠINSKIJ 1954, 165

³²⁵ MAŠINSKIJ 1954, 165

³²⁶ VANĚK 2003, 6

Z architektů Stavoprojektu Havířov se na urbanistické koncepci podílel např.: Radim Dejmal, Bronislav Firla, Milan Hartl, Blažej Heiser, Josef Hrejsemnou, Zdeněk Špaček, Karel Traub, Otta Waller, Zoja Wallerova a další.³²⁷

Kladem této architektury jsou kvalitní byty, v mnoha směrech živé prostředí s jasně stanovenou půdorysnou osnovou pravoúhlé uliční sítě, vymezení pravidelné bloky s parkovou úpravou a přesně stanoveným diferencovaným funkčním využitím. Kromě několika dominant s vyrovnanou výškovou hladinou, čímž bylo zachováno měřítko.³²⁸ Tím vším vyniká Havířov jako město založené v 50. letech.

---

³²⁷ VANĚK 2003, 6

³²⁸ MOKROŠ 2007; MOKROŠ 2005, 11

9.3. Architektura

Nápadný je rozdíl architektury mezi časnějším „dolním sídlištěm“ (Havířov – Šumbark) a „horním“ sídlištěm (Havířov – Město). Pro „dolní“ časnější sídliště je charakteristická spíše různorodost moderní architektury s holými fasádami a řádkovou zástavbou.³²⁹ „Horní“ sídliště, tedy Havířov I. a II. se oproti „dolnímu“ sídlišti zcela liší. Zde je patrný návrat k historismu nejen vnějším vzhledem domů, ale také uspořádáním kolem prostorných dvorů. „Horní“ sídliště vykazovalo větší homogenitu.³³⁰

V centru Havířova (horním sídlišti) totiž byla použita nová závazná metoda příchozí ze SSSR a tou byl socialistický realismus. Architekti museli vycházet ze Stalinova hesla *Národní svou formou socialistická svým obsahem*. Projektanti Havířova se proto obrátili k zejm. české renesanci, lidovým stavbám a typům převzatým ze SSSR, jež byly převzaty z ruské klasicistní palácové architektury. A to především v komponování staveb a častého vytváření čestných dvorů, využívání sloupů nebo polosloupů. Oproti Nové Ostravě, která výrazně čerpala z ruských vzorů, především z nadlidského měřítka, použitím klasicizujících fasád a sloupů atd., působí Havířov svým lidským měřítkem a čerpáním z české renesance a lidových staveb příjemnějším dojmem. V Havířově je trochu potlačen onen sovětský akcent ohromení diváka.

V Sovětském svazu docházelo k náhodnému a bezkoncepčnímu používání výrazových prvků palácových a měšťanských staveb renesance či baroka, někdy také s odkazy na antiku. Tato architektura byla používána k propagandistickému vytvoření iluze rovnosti všeho lidu, ale v širším pojetí ztrácel tento směr celistvost a vizuální soudržnost. A proto bylo obtížné pro architektky inspirovat se u „velkého bratra“ a tak se inspirovali zejména českou renesancí a částečně barokem nebo klasicismem.³³¹

Architekti při tvorbě projektů pro Havířov museli vycházet ze směrnic ze sborníku STÚ 1950 sovětských urbanistů Lavčenka, Davidoviče a urbanistických směrnic akademie architektury SSSR.³³²

---

³²⁹ Kronika Havířova, 32

³³⁰ Kronika Havířova, 6

³³¹ FRÁNEK 2007, 10

³³² ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL IV. STAVEBNÍ ETAPY

Na typové vícepatrové šířkově disponované obytné domy nebo veřejné budovy se nanášely a „přilepovaly“ převzaté motivy, jež měly funkci ideovou a estetickou. Z období renesance se do břizolitové omítky přebírají sgrafita (na místo černo nebo šedobílém provedené v realizaci okrově-červeno-hnědém nebo i bílo-červeno-hnědém). Byly použity i sgrafita psaníčková (např. Kino Radost nebo obytné domy u učiliště Pavky Korčagina směrem k centru města), nebo byly provedeny ve sgrafitu sluneční hodiny, nápisy. Budovy dostávaly v Havířově také obloučkové štíty (např. první „brána“ při vjezdu do města od rondelu) nebo lunetové římsy (Kino Radost).³³³

Vždy byly zdobeny něčím významnější místa nebo významné budovy jako Kino Radost, nebo budovy poblíž internátu Pavky Korčagina, jež měly vytvářet sekundární centrum obvodu, nebo také věžovité domy na hlavní třídě vytvářející brány do města (obr. č. 22). Architekti vytvářeli věže různými variacemi typových bytů.³³⁴

Kladl se důraz na údiv obyvatelstva (ne tak výrazný jako v Ostravě). Téměř z každé části města bylo možné vidět nějakou dominantu, v každém okrsku byly architektonicky akcentované stavby, části staveb, římsy, portály nebo atiky (např. obr. č. 22, 24, 25, 27). Přestože byl kladen důraz na jednotu celku, vždy byly určité stavby něčím ozvláštňeny a tím byla vytvořená jednotná „různorodost“. Domnívám se, že tuto různorodost můžeme dnes ve srovnání s panelákovými sídlišti 70. let, dnešními satelitními městečky nebo například americkými či australskými městy pozitivně ocenit. Člověk se v tomto prostředí těžko orientuje, protože všechny domy a vchody vypadají identicky.

Architekti a projektanti museli vycházet z přípravných projektů. Ve spisu k investičnímu úkolu II. stavební etapy je přikázáno, že se musí dodržovat základní architektonické principy, jako ukončení budov u terénu soklem, pod střechou je nutná římsa, boční ukončení má být v harmonických poměrech (délka, výška, okenní otvory). Takže architektům nebylo dáno příliš prostoru pro svobodnou tvůrčí činnost a nové nápady.³³⁵

Fasády domů jsou tedy členěny symbolickým znázorněním rustiky prvního nadzemního podlaží ve formě horizontální kanelury. Tento motiv použil I. V. Žoltovský v návrhu obytného domu na Velké Kalužské ulici v Moskvě, kde napodobil bosované kameny nad nimi v omítce a imitoval také v omítce přírodní kámen opracováním povrchu

---

³³³ MOKROŠ 2005,10

³³⁴ ARCHIV OKD, ÚVODNÍ PROJEKT ŠUMBARK-BLUDOVICE- KOPIE NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV OPAVA, P. KANIOVÁ

³³⁵ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL II. STAVEBNÍ ETAPY

rovnoběžnými rýhami. V periodiku Sovětská architektura, tedy vzoru pro naše architekty, je toto použití chváleno: „*Díky tomuto využití dekorativních prostředků má celý spodek domu monumentální a impozantní vzhled, ačkoliv bylo použito jen nejlevnějších stavebních materiálů (cihel a omítek). Nejdůležitější je, že tím vzniká kompoziční základna, působící ve směru nahoru, jež dojmově nese celou obrovskou hmotu obytné budovy. Všechny ostatní části stavby jsou značně odlehčeny směrem nahoru.*“³³⁶ Další inspirací Žoltovským jsou dekorace kolem oken v jisté symetričnosti, čímž rozbil jednotnost a blokovost fasád bytových domů. Tento prostředek je častý při realizaci Havířova.

Kronika Havířova, jejíž první rok je datován 1956, popisuje novou výstavbu takto: „*Naproti tomu Havířov I. a Havířov II. se zcela liší od III. čtvrti. Historické stavební prvky zde ovládaly nejen vnější vzhled domů, ale i jejich uspořádání kolem prostorných dvorů. Z boční uličky se zde v některých místech všelijak klikatí a tvoří zákoutí, jako u historických městeček. Část Havířova I. a sice ona část v okolí moderní budovy Pavky Korčagina, která zde ční trochu osaměle, byla projektována pracovníky z Českých Budějovic. Snad proto připomíná nejvíce vnější výzdoba ráz renesančních městeček, postavených během 16. století. Vidíme zde podobné štítky s obloučky, výklenky, polosloupy, arkády, jaké v 16. století italští zedníci vystěhovavší se až do Čech stavěli na těžké ještě gotické jádro zámků a měšťanských domů v jižních Čechách. Zásady jsou zdobeny sgrafity a podobnou rustikou, jakou vidíme na příklad na domech v Českém Krumlově nebo v Jindřichově Hradci. Domy, které jsou zde zdobeny těmito prvky české renesance, mají však u nás mnohem větší rozměry. Havířov II. si ponechává podobný půdorys, jako Havířov I., i zde je užito některých historických stavebních prvků, jako jsou například zdi prolamované oblouky, spojující domy na severním okraji města. Celkový ráz čtvrti je však prostší.*“³³⁷ Rozdíl v pojetí architektury domů je patrný.

Jak již bylo několikrát zmíněno, na výstavbě Havířova se podílelo mnoho Stavoprojektů z celé republiky. Pro jednotnost byly návrhy konzultovány s odpovědným architektem Zdeňkem Špačkem, přesto jsou patrné rozdílnosti rukopisů jednotlivých týmů architektů.

---

³³⁶ OŠČEPKOV 1951, 252

³³⁷ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 32-33

Část Havířova I. a sice část v okolí budovy Pavky Korčagina a dnešní ulice Na Nábřeží (bloky 9-15) byla projektována pracovníky z Českých Budějovic. Snad proto připomíná nejvíc vnější výzdoba ráz renesance jihočeských městeček (obr. č. 8-10).³³⁸

Mladí architekti - Miroslav Fencel, Bohuslav Böhm, Jaroslav Škarda, Jiří Kubíček, Přemysl Princ a další ze Stavoprojektu PZ České Budějovice, kteří byli pro tento úkol vybráni, byli nuceni hledat výraz v duchu socialistického realismu: „*nových výtvarných výrazů, které by vycházely z tradice našeho lidu, a vyjadřovaly jeho Vůli, radost a budovatelské nadšení.*“. Dalším limitem bylo využít metody zprůmyslněného stavebnictví tj. typizaci, prefabrikaci, nové způsoby zdění atd. Významným omezením ve tvorbě bylo tedy použití typových domů.³³⁹ Závaznost a téměř půdorysná neměnnost působila problémy při aplikaci národní formy. Byli nuceni studovat vývoj socialistického realismu, protože výstavba sídliště Nové Ostravy byla první větší zakázkou v duchu socialistického realismu. Architekti Českobudějovického Stavoprojektu i jiní museli hledat českost architektonických prvků přímo na památkách české lidové architektury: „*Cítili jsme, že při hledání české lidové tradice v architektuře musíme se obrátit v první řadě do doby v historii našeho lidu nejpokrokovější – do renesance, že však nemůžeme hledat českost na palácích nebo panských sídlech, ve kterých se ruce vlášských stavitelů snažily se přinést obměnu paláce farneského a jiných italských budov. Hledali jsme českost v malých lidových stavbách, z nichž přímo vyzařuje práce rukou prostého českého umělce. Odtud snažili jsme se čerpat prameny pro svou práci, ne však pouhým kopírováním starých budov, ale studiem jejich architektonické skladby a přetvořením některých prvků tak, aby jich bylo možno použít i v dnešním zprůmyslněném stavebnictví. V duchu české lidové architektury snažili jsme se, aby naše budovy působily právě svou jednoduchostí a plošností s typickým českým soustředěním architektonických detailů do důležitých bodů.*“³⁴⁰

Vzhledem k tomu, že se jednalo o asámblové řešení, bylo žádoucí udržet jednotu v zásadách, přitom však se vyvarovat fádnosti a zachovat možnost individuálního projevu jednotlivých projektantů.³⁴¹ Architekti Stavoprojektu České Budějovice se jistě inspirovali jihočeskými motivy, dali důraz na detail, na povrchovou úpravu omítek - tedy na sgrafita jak ve formě psaníček, tak v podobě různých ideových námětů (např. obr. č. 8, 9, 10, 26, 27, 28).

---

³³⁸ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 32

³³⁹ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/ KUBÍČEK/ PRINC 1952, 163

³⁴⁰ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/ KUBÍČEK/ PRINC 1952, 163

³⁴¹ BAUŠ 1952, 128

J. Kriese a O. Novotný kritizují již v roce 1954 v Architektuře ČSR, po postavení prvních bloků také formu obytných domů: „*Po stránce formové dlužno znovu říci, jakých působivých prostředků se zřekl projektant, neuvážil-li dostatečně mocné členění již hmot samých. V jádře plošné vybavení všech průčelí způsobuje jakousi apatičnost zjevu, jež je podporována i tím, že naprosto pravidelný rozsah oken dává budovám ráz neblaze známý jako kasárnický. Nestáčí tu chabě vyjádřené hlavní vchody, ani malé často, bez kázně rozvržené balkony, ani ozdobná rámování některých schodišťových oken. Nejméně vhodně jsou atiky nad hlavní římsou, vytvořeny tu neorganicky, rozpačitě, ba směšně; je omyl domnívat se, že to je úspěšná cesta za tradiční architekturou.*“³⁴²

Na první pohled působí architektura Havířova jednotně a symetricky, při bližším průzkumu jsou patrné větší rozdíly, které jsou způsobeny především projekty mnoha architektů z mnoha Stavoprojektů z celé republiky a také postupnou proměnou ideologických názorů. Právě v Havířově je patrné první vyrovnávání se architektů s metodou socialistického realismu i její postupné odhození.

Dalším Stavoprojektem, který významnou měrou podílel na projektování Havířova, byl olomoucký (obr. č. 11, 24, 25, 29). V porovnání s jihočeskými návrhy jsou fasády domů jednodušší. Zde se spíše architekti inspirovali těžkopádností renesance, s jejími obranými i konstrukčními prvky. Tříosé nebo jednoosé portály a vstupy jsou v omítce bosovány, vzniká tím tak plochá konstrukční podpěra, stejně jako vytvoření architrávu v omítce atd. V uličním parteru nejen u olomouckého Stavoprojektu dochází k symetrickému rozmístění pravoúhlých a obloukových vstupů.

Takovým nejexponovanějším dílem olomouckého Stavoprojektu je vstup do města, kde bylo navrženo podloubí, čímž vytvořili zajímavý intimní vnitřní prostor na ulici v inspiraci s renesančními náměstími. Vstup do města je zdůrazněn zvýšenou obloučkovou atikou, která se objevuje v různých obměnách v celém prostoru sorelového Havířova, a tím se stává sjednocujícím prvkem. Ve srovnání s jihočeským Stavoprojektem, jež preferoval dekorace pomocí sgrafit, Olomouc upřednostňoval keramické obklady, buď v barvě červenou, pískové nebo barevné glazurované. Keramika měla výhodu, neboť mohla být vyráběna sériově a tím pádem byly nižší náklady. Přesto se v malém množství objevují obrazy na omítce i olomoucké části Havířova.

---

³⁴² KRISE/NOVOTNÝ 1954, 6-7

Jak je psáno v Úvodním projektu Šumbark-Bludovice, museli architekti vytvořit prostředí vyzývající práci, prostředí, jež by pomohlo vytvořit socialistickou a komunistickou společnost, která by pomohla vytvořit člověka pozitivního a hrdého na svou dobu.³⁴³

V návrzích ostravského Stavoprojektu ovlivněného ještě Sorelou (např. blok 32, 34 – obr. č. 12) se objevuje spíše inspirace klasicismem, jako v domech Nové Ostravy. Směrem k budoucímu centru již vznikají bytové domy např. v bloku 33b již oproštění od historismu a je zde patrná změna nálady po Chruščovovu projevu.

Mnoho z návrhů nebylo nikdy realizováno v původním plánu. V průběhu výstavby Havířova dochází i k inovativnímu vývoji stavebních materiálů a metod. První stavby jsou vytvořeny tradičním způsobem - cihelným zdívem, v roce 1957 byla zahájena výstavba z cihelných bloků a v roce 1958 z celovýškových blokopanelových prvků a v roce 1960 z celostěnných panelů.³⁴⁴

Pro popis a rozbor jednotlivých bytových domů není v této diplomové práci prostor, proto bych se ráda více věnovala alespoň třem významným budovám havířovské sorely.

---

³⁴³ ARCHIV OKD, ÚVODNÍ PROJEKT ŠUMBARK-BLUDOVICE- KOPIE NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV OPAVA, P. KANIOVÁ

³⁴⁴ KOLEKTIV AUTORŮ 1965, 2

9.3.1. Učiliště Pavko Korčagin (dnes Magistrát města Havířova)- obr. č. 14

Učiliště se stalo významnou součástí Lánské akce.³⁴⁵ K. Gottwald vyhlásil roku 1950 na zámku v Lánech akci na získání nových pracovních sil pro hornictví, dokonce i pro děvčata. V prostoru OKR byla vytypovaná dvě místa, jedno u nově rostoucí čtvrtě ve Fryštátu (Karviná) a jedno na katastru Šumbarku nedaleko kostela a zámku. Učiliště, stejně jako v Nové Karviné, se stalo dílčím centrem zástavby. Již v listopadu téhož roku proběhla soutěž a následná diskuze nad výstavou učilišť. Jednalo se o sestavu sedmi budov v řádkovém zastavění, doplněných kuchyní a jídelnou. Což bylo následně odsouzeno jako kosmopolitní skladba hmot.³⁴⁶ Nespokojenost vedla Stavoprojekt Ostrava k vypsání nové soutěže, bylo obdrženo 22 návrhů. Vybraný projekt stojí dodnes.³⁴⁷ V současné době je zde sídlo magistrátu města Havířova. V době vzniku se jednalo o učiliště s názvem Pavko Korčagin.³⁴⁸ Architekty obou staveb byl tým z ostravského Stavoprojektu – Otakar Nový, Josef Kriszek a Miroslav Čtvrtníček.³⁴⁹ Budovy byly navrženy v roce 1950 a dokončeny o dva roky později.

Stavby představují nejisté lavírování mezi dosud aktuálním funkcionalismem, který byl však po roce 1948 odsouzen, a ortodoxním socialistickým realismem.³⁵⁰ Budova je na půdorysu písmene H. Střední část tvoří sedmipatrová budova se zvýrazněným středem, jenž je vyšší a odstoupený. Hlavní vchod tvoří jednoduchý balkónový portál s 6 sloupy. Na jednom nádvoří byl plánovaný shromažďovací prostor a na druhém parková úprava.³⁵¹ Architekty O. Novým a Z. Alexou v roce 1951 byla budova zhodnocena takto: *„Architektura Lánské akce OKD není ještě zdaleka architekturou socialistickou, průčelí ložnic působí hodně dojmem mechanického rastru, římsy jsou příliš lehké, čela dvoupatrových staveb příliš bezvýrazná. Ale jistě svým prosazením k provedení sehrála důležitou roli v nástupu uskutečňování tolikrát proklamované vůle dělat architekturu ideovou, vyjadřující dnešní dobu, její sílu a velikost. Kdo se nepokusil, pozná brzy, že to není lehký úkol.“*³⁵²

---

³⁴⁵ KRISE/NOVOTNÝ 1954, 4

³⁴⁶ STRAKOŠ 2007, 20; ALEXA/NOVÝ 1951, 278

³⁴⁷ STRAKOŠ 2007, 20; ALEXA/NOVÝ 1951, 278

³⁴⁸ KRONIKA ŠUMBARKU, 107, KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 6

³⁴⁹ STRAKOŠ 2003, 60

³⁵⁰ STRAKOŠ 2003 60

³⁵¹ ALEXA/NOVÝ 1951, 278

³⁵² ALEXA/NOVÝ 1951, 279

9.3.2. Základní škola (dnes Na Nábřeží) - obr. č. 15 -17

S postupným osídlováním rostla i potřeba školní budovy.³⁵³ V roce 1953 se počalo se stavbou školského kombinátu v Havířově I. a 1. září 1954 byla otevřena škola v severním dokončeném křídle.³⁵⁴ Dne 9. května 1956 v rámci oslav jedenáctého výročí osvobození vlasti byla veřejnosti předána budova školy v Havířově I., která byla přejmenována na 9. května.³⁵⁵ Budovu navrhl architekt Peterka z olomouckého Stavoprojektu. Půdorys tvoří písmeno E. Hlavní část budovy s portálem a tympanonem je otočena na ulici Na Nábřeží. Škola je pojata symetricky s rizalitem a zvýrazněnými nádvořími. Celá budova je posazena na soklu s bohatou římsou a tympanonem. Vstup je orámován pětiosým (původně plánován sedmiosý) obloukovým portálem. Budova se měla stát dominantou města z jižního pohledu, kde byla plánována přehrada.

Původně měla být ikonografie pojata pionýrskou tematikou. V tympanonu byl plánován výjev z pionýrského života, jež měly doprovázet portálové sochy pionýrů.³⁵⁶

Tento záměr nebyl nikdy realizován. Realizovaná ikonografie navazovala na pojmenování školy 9. května a tedy na konec války a především na oslavu míru. V tympanonu bylo skutečně sgrafito znázorňujícího oslavu míru dle návrhu známého malíře Viléma Wünscheho. Vilém Wünsche, pocházející ze Šenova, je jedním z nejvýznamnějších ostravských malířů 20. století. Je známý především svými obrazy z prostředí dolů. Ikonografický výjev v tympanonu doplňují mezi okny data 1945 a 1955, mírové holubice a lidové motivy. Socialistický svět byl bohatě dekorován atributy míru. Byl představován jako svět poklidné mírové práce se stejnou jednoznačností s jakým Západ byl představován jako svět války a přípravy na ni.³⁵⁷ Tento výjev doplňují ještě dvě sousoší Muže s dětmi a Ženy s dětmi od Jiřího Myszáka.³⁵⁸

---

³⁵³ KRONIKA ŠUMBARKU, 110

³⁵⁴ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA. 7

³⁵⁵ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 14

³⁵⁶ ARCHIV OKD, ÚVODNÍ PROJEKT PRO VÝSTAVBU DRUHÉ STAVEBNÍ ETAPY „ŠKOLSKÝ KOMBINÁT- KOPIE, PETRA KANIOVÁ NPÚ

³⁵⁷ MACURA 2008, 36

³⁵⁸ <http://www.havirov-info.cz/en/pamatky/49.html>

9.3.3. Kombinované kino Radost – obr. č. 18 - 19

Nejvýznamnějším objektem havířovské sorely je budova kombinovaného kina Radost, které se stalo dne 30. 6. 2003 kulturní památkou rozhodnutím MKČR.³⁵⁹ Autory této budovy jsou V. Drozda a O. Jankovec ze Stavoprojektu PZ České Budějovice.³⁶⁰

Zadáním bylo určeno, aby budova kina přiměřeně navazovala na již vyprojektované obytné budovy a uzavírala tak parkové centrum a zároveň, aby bylo stavebně kombinováno s kavárnou a vinárnou.³⁶¹

Autoři zvolili typ kombinovaného kina s inspirací článkem sovětského autorem V. V. Ščerbakovem: *„Typ kombinovaného kina odpovídá progresivnímu rozvoji kina, který spěje k tomu, aby poskytl maximální pohodlí návštěvníkům kina a dosáhl architektonického a technického zdokonalení. Z toho je zřejmá zákonitost jeho vzniku a jeho životaschopnosti.“*³⁶². Ščerbakov dále ve svém článku vyjmenovává výhody, ke kterým dospěli při srovnávání návrhu kin: *„1. Typ kombinovaného kina je zbaven dispozičních a architektonických nedostatků, který jsou organickou vlastností kin vestavěných nebo přistavených k obytným budovám. 2. S hlediska urbanistického jsou cennými prvky architektury města. 3. Hodnota obsluhy návštěvníků může být mnohem vyšší. 4. Úspornost provozu, jakož i pořizovacích nákladů, může být mnohem značná.“*³⁶³

Návrh kina se opíral o sovětské zkušenosti a o typ přímo vypracovaný Ústavem architektury veřejných a průmyslových staveb Akademie architektury SSSR a byl jako první realizován na našem území.³⁶⁴ S výstavbou bylo započato v roce 1951.³⁶⁵ Budova tedy navázala na vnitřní křídla bloků 9 a 10 a společně s nimi oddělovala park od dálkové komunikace Ostrava - Těšín. Stavba byla zvýrazněna stavební prolukou bloků Hlavní třídy vytvářející „čestný dvůr“ a zároveň dominovala prostoru parku na druhé straně.³⁶⁶

Jednalo se o jednopatrovou stavbu s dvěma symetricky umístěnými bočními křídly a průchody. Hlavní průčelí je obráceno k hlavní třídě, je pětiosé s trojosým středním vstupním

³⁵⁹ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P V OSTRAVĚ, EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335, Č.J. 4912/2003

³⁶⁰ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 169

³⁶¹ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 168-169

³⁶² FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 169; ŠČERBAKOV 1951, 291

³⁶³ ŠČERBAKOV 1951, 291

³⁶⁴ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 169

³⁶⁵ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 168

³⁶⁶ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 168

rizalitem.³⁶⁷ Ten je prolomen v přízemí třemi valeně zaklenutými vstupy. Průčelí v patře rizalitu je prolomeno třemi dvojicemi okem, oddělených pilastrovým řádem s římsovými hlavicemi. Přízemí a patro rizalitu bylo obloženo pískovcovými deskami.³⁶⁸ Vestibul kavárny a vinárny byl umístěn ve středu dispozice a přímo navazoval na čekací halu kina a tím tvořil komunikační jádro se třemi samostatnými vstupy. V prvním patře bylo umístěno hlediště pro 450 diváků s foyerem, kuřárnou, bufetem a příslušenství, které je propojeno trojramenným schodištěm na čekací halu a šatny v přízemí.³⁶⁹

Významným limitem pro architektonickou tvorbu byly požadavky typizace, náročného technického vybavení a souhra vnitřních a vnějších prostorů a nenásilné navázání formy na okolní bytové domy. U vnitřních prostor došlo ke stupňování projevu architektonickým řešením stěn, stropů a volbou materiálů, dlažeb a obkladů. Na vnější formu byly užity prvky národních tradic a vznikla tak dominanta stavební i kulturní s věrným přiznáním symetrické dispozice. Podnož budovy tvoří rustikální pískovcový obklad přízemí přecházející na loubí průchodů.³⁷⁰ Průchody jsou symetricky prolomeny po obou stranách kina. Právě tímto prvkem byly vyřešeny výškové rozdíly mezi obytnými domy a kinem. Aby nezanikly nestejně úrovně okenních otvorů, byly určeny, aby povrch omítky byl upraven stejně jako u kombinovaného kina.³⁷¹ Střed budovy je vyjádřen půlkruhovými záklenky otvorů s výrazným portálem hlavního vstupu. Omítka křídel v úrovni prvního a druhého patra je břízolitová.³⁷² Fasáda budovy je pokryta barevným štukovým sgrafitem. Budova je ukončena lunetovou římsou s ornamentálním barevným sgrafitem národních motivů a obloučkovou atikou s čučky zdobňující siluetu budovy inspirované českou renesancí.³⁷³ Strop je štukový, v překladech má otvory větrání s kovovými, ornamentálně formovanými mřížkami.³⁷⁴ Dlažba vestibulu je provedena z obdélných desek šedého a černého mramoru, sokl z mramoru žlutobílého. Z vestibulu vedou dvě postranní schodiště do mezipatra a odtud jedno osově

---

³⁶⁷ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

³⁶⁸ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

³⁶⁹ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 169

³⁷⁰ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 169

³⁷¹ ARCHIV OKD: ÚVODNÍ PROJEKT PRO VÝSTAVBU DRUHÉ STAVEBNÍ ETAPY, KOPIE P. KANIOVÁ

³⁷² NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

³⁷³ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 169

³⁷⁴ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

umístěné schodiště. Schodiště je provedeno ze žulových desek, sokl z červeného mramoru a mezipatro z šedého mramoru.³⁷⁵

Mezipatro je prosvětleno třemi dvojicemi oken hlavního průčelí vitrajemi navrženými malířem František František Šwiderem, který je signovaný na vitraji (F.Šwider 55). Vitraje zobrazují figurální výjevy: dvě okna zobrazují tančící páry, následuje vyobrazení hutníka, havíře, zemědělce a celý cyklus opět uzavírá tančící pár. Dokonce je zde uveden i výrobce: Závod J.Jiříčka/Umělecká řemesla Praha I.³⁷⁶ Téma je plně v souladu s ideologickými požadavky sorely.

Na zdi proti schodišti je provedena nástěnná malba. Je zde znázorněn panoramatický pohled na Havířov od ulice Na Nábřeží a je lemován florálním rámem. Po stranách stojí mladý par (dělník a žena s dítětem) na druhé straně skupina budovatelů (projektant s plánem v rukou a stranický činovník s listem papíru). Nad obrazem je text: DEKRETEM KNV ZE DNE 4.12.1955 BYLO PROHLÁŠENO/SÍDLIŠTĚ ŠUMBARK-BLUDOVICE MĚSTEM/HAVÍŘOV/A DNE 17:12:1955 PŘEDÁNO LIDU V TÉTO BUDOVĚ./.. Pod obrazem je pás z kosočtverců s hornickými kladívky a uprostřed znak Slezka.

Výstavba tohoto okrsku probíhala v letech 1952-54.³⁷⁷ Urbanistickým řešením 2. okrsku I. čtvrti byli architekti Zdeněk Špaček, Rudolf Spáčil a D. Machát ze Stavoprojektu Ostrava.³⁷⁸ Řešení zástavby bylo symetrické na osu budovy kina, převážně ve 4 podlažích, na Hlavní třídě v 5 podlažích s vestavěnou obchodní vybaveností.³⁷⁹ V prvních II. etapách výstavby byly použity typové domy T 12, T 13, T14 a v pozdějších etapách směrem k centru byly používány zejména typové domy T 15 a T 16. Stropy byly prefabrikované železobetonové stropy.³⁸⁰

---

³⁷⁵ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

³⁷⁶ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

³⁷⁷ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

³⁷⁸ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, Ú.O.P. V OSTRAVĚ: EVICENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY, BÝVALÉ KINO RADOST, REJSTŘ. ČÍSLO 100 335

³⁷⁹ ŠPAČEK 1963, 164

³⁸⁰ ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL II. STAVEBNÍ ETAPY A INVESTIČNÍ ÚKOL IV. STAVEBNÍ ETAPY

Ne zcela hotové kombinované kino bylo slavnostně otevřeno dne 8. dubna 1956 radou MNV.³⁸¹ Dne 1. 12. 1956 bylo dáno po 3 kolaudaci hotové kino k užívání. V té době už byla v provozu kavárna.³⁸²

V počátečním období města splňovalo kino funkci kulturního domu a národního výboru. Strana si uvědomovala, že kulturní domy jsou významným zprostředkovatelem ideologické osvěty. Klub pracujících byl nový typ staveb často publikovaný během modernismu ve 20. letech v Sovětském svazu. Ale během přechodu k socialistickému realismu, získal jiný více důstojný název Dům kultury, a tím získal nový mnohem větší politický koncept. Ideologicky byl kulturní dům významným gestem lidu. Byl brán jako socialistický dárek pro pracující lid. Hlavním příslušenstvím běžného kulturního domu v celém východním bloku, tak jako v Havířově, byla obrovská shromažďovací hala s podiem a foyerem pro divadelní představení, filmy a politická setkání. Často zde byla také klubovna, čítárna a kavárna. Exteriér musel být důstojný, preferována byla inspirace v klasicismu. V Havířově byla pro hledání národní formy vybrána spíše renesance a neorenesance. Pokud bylo možno, byl kulturní dům postaven na významném místě jako chrám umění.³⁸³

Kulturní domy byly vysoko na hierarchickém žebříčku ideologie, školy byly podporovány méně, ale omezená byla role nemocnic a ostatních typů pečovatelských služeb. V socialistickém světě byli lidé zdraví a většinou na vrcholu života.³⁸⁴ To je možný důvod pro to, že nemocnice byla postavena až v roce 1969, tedy v době, kdy v centru Havířova stály již dva Kulturní domy (v roce 1961 byl otevřen naproti učiliště Pavky Korčagina Kulturní dům Petra Bezruče).³⁸⁵

Po delším chátrání budovy došlo v roce 2007 k obnově celého objektu, restaurování a čištění malby, sgrafit.³⁸⁶

---

³⁸¹ FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952, 169

³⁸² NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V OSTRAVĚ, POVOLENÍ K UŽÍVÁNÍ OBJEKTU, KARTON 24, MĚSTNV HAVÍŘOV (1954) 1955-1980, 212

³⁸³ AMAN 1992, 86

³⁸⁴ AMAN 1992, 87

³⁸⁵ VANĚK 2003, 10

³⁸⁶ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V OSTRAVĚ, ROZHODNUTÍ MAGISTRÁTU MĚSTA ZE DNE 27. 2. 2007 A 15. 2. 2007

9.4. Výtvarné působení

„Město musí vypadat jako jedna obrovská práce umění nasycená hojným ideologickým obsahem naší epochy“, taková byla představa nového města Petura Tasheva publikovaná v *Arkhitektura i stroitelstvo* roku 1953/1.³⁸⁷ Strana kladla také důraz na výtvarnou a agitační úlohu nových měst: „Současně s hospodářským plánem musí být vytvářen plán výtvarný, plán krásného, jasného prostředí pracujícího člověka žijícího ve městě. To je to nové co nás ve stavbě měst sovětská architektura.“³⁸⁸ Výjimečná syntéza všech uměleckých prostředků vytvořila Gesamtkunstwerk významně prodchnutý ideologickým obsahem.

V Havířově se uplatnily snad všechny výtvarné prostředky. Součástí fasád byla sgrafita, keramické detaily a v omítce vytvořeny konstrukční prvky. Budovy i parky byly osázeny reliéfy a sochami. Byla vytvořena ornamentální zábradlí oken, balkónů, dveří. Vše ale korespondovalo s ideologickým obsahem. Vše mělo jednotný „vyšší“ řád - ideologii. Symbolika byla velkou zbraní komunistických lídrů.

Nová společnost vzniklá po roce 1948 byla doprovázena novými symboly: rudou vlajkou, kladivem a srpem – symbol síly pracující třídy, pěticípou hvězdou (jitřenka) – symbolem komunismu.³⁸⁹ Červená vlajka, překřížené kladivo a srp a pěticípá hvězda symbolizovaly také vedoucí roli Sovětského svazu.³⁹⁰ Pěticípá hvězda byla samozřejmým dekoračním prvkem havířovské sorely. Dodnes se zde objevuje pěticípá hvězda na okenních zábradlích, dokonce je schovaná v keramické mozaice v centru města (obr. č. 33)

Po celém prostoru jsou rozesety sochy, plastiky a jiná výtvarná díla. Součástí parku za kinem Radost je fontána zobrazujícího chlapce s rybou, jež je nesignovaným dílem akademického sochaře a keramika Jiřího Kemra.³⁹¹ Dětské sochy tvoří významnou část umělecké tvorby (např. dětské postavy od sochaře Jiřího Myszáka a jiných.)³⁹² Dětství bylo novým oslavujícím symbolem nové doby. Děti byly nositeli nové doby, a pro ně byla

---

³⁸⁷ AMAN 1992, 162

³⁸⁸ MEDUNA 1951, 262

³⁸⁹ AMAN 1992, 33

³⁹⁰ AMAN 1992, 33

³⁹¹ http://kronika.knih-havirov.cz/2006/rl_2006_12.pdf

³⁹² <http://www.havirov-info.cz/en/pamatky/49.html>

především jasná budoucnost určena. Dětství nebylo zatíženo minulostí. Socialismus a mládí byly v dobovém cítění synonyma. Socialistický svět se jevil jako mladý, stojící na počátku, a v tomto smyslu jako svět-dítě.³⁹³ Stejně tak byl podstatný vysoký podíl mladých lidí a dětí v 50. a 60. letech. Další významnou částí sochařských realizací jsou mladé ženy (například sochy mladých žen na schodišti restaurace Lučina od Konráda Babraje – žák V. Makovského).³⁹⁴ Kvalitu výtvarné složky dokazují jména sochařů podílejících se na celkovém pojetí Havířova.

Významným a často použitým prostředkem pro dekoraci vnějších fasád a pro vytváření národní formy a socialistického obsahu bylo v Havířově sgrafito. Sgrafito bylo typickým znakem renesance, tedy období, jež bylo režimem glorifikováno, a bylo vhodné pro použití svou úsporností ve srovnání s jinými technikami a mohlo snadno zvelebit domy pracujících jakýmkoliv obsahem.³⁹⁵

Figurální a lidové ornamentální kompozice byly jednoduché a mohly srozumitelně vyjadřovat optimismus budovatelské epochy. Sgrafito se v Havířově uplatnilo především u čtvrtí v okolí učiliště Pavky Korčagina, které byly vytvořeny architekty z českobudějovického stavoprojektu. Tito architekti se nechali inspirovat jihočeskou renesancí. Sgrafita byla použita ve formě nárožních (vstup do parku od učiliště Pavky Korčagina) nebo ve formě celoplošných psaníček (kino Radost). Jednoduché figurální nebo florální motivy byly situovány v úrovni parteru nebo nahoře v meziokenních polích poledního parteru, ve vlysu pod hlavní římsou, v tympanonu. Vše v souladu s Žoltovského metodou kompozičních skvrn.³⁹⁶ Z figurálních zobrazení jsou zajímavé sgrafita v horní části obytného domu u vstupu do parku od učiliště Pavky Korčagina (dnešního magistrátu města Havířova). Sgrafita zobrazují radostnou práci lidu, tedy budovatelský optimismus. Rozsáhlé florální motivy v meziokenních prostorech jsou například v restauraci Lučina, která je v opozici kina Radost. Florální vlysy pod hlavní římsou můžeme najít také na obytných domech v různých obměnách. Významné je sgrafito v tympanonu základní školy na ulici Na Nábřeží. Návrh je od výrazného ostravského malíře Viléma Wünscheho.³⁹⁷ Oblíbené byly také národní motivy převzaté z lidové architektury, jenž zdobí například lunetovou římsu v kině Radost.

---

³⁹³ MACURA 2008, 27-28, 191

³⁹⁴ http://www.sca-art.cz/realization/city.php?c_id=3755

³⁹⁵ NOVOTNÁ 2009, 84

³⁹⁶ NOVOTNÁ 2009, 84

³⁹⁷ MOKROŠ, 2005, 11

Z důvodů odlišnosti stavebních postupů a materiálů bylo při tvorbě sgrafit upuštěno od tradičních řemeslných postupů. Nejprve stavbaři opatřovali domy probarvenými či břízolitovými omítkami.³⁹⁸ Ty se ale příliš neosvědčili. Dle sovětských pramenů a výzkumů Výzkumného ústavu výstavby a architektury je nejvhodnější používat pro sgrafita omítku pojenou vzdušným vápnem. Proškrabávané plochy se proto natíraly nebo domalovávaly bílou nebo červenou barvou. V Havířově byla při výzdobě obytných domů také vyzkoušena jedna z nových metod pro zrychlení škrabání. V této technice se používaly ocelové kartáče přetahované přes plechové šablony. Ve druhé polovině padesátých let se od sgrafita ve stavební praxi zcela upustilo a jak je patrné na obytných domech z následujících let, začala být používána keramika pro výzdobu fasád.³⁹⁹ Již realizovaná sgrafitová výzdoba se nakonec stala terčem kritiky pro svou tvrdost kresby a mrtvost povrchu a také pro nákladnost řemeslného provedení.⁴⁰⁰

Samozřejmě i pohled na socialistický realismus vytváří různé názory, které nejsou dány jen nejednoznačností metody. V článku z roku 1954 v Architektuře ČSR, dochází ke kritice malířské výzdoby. Autoři zde kritizují umístění výzdoby, nepřipustné měřítkové vztahy, různost motivů, zároveň kladně hodnotí poutavost barevného průčelí a článek končí: „V řadě ostravských obytných sídlišť je sídliště Šumbark- Bludovice nejpozdější a nejvyspělejší...“.⁴⁰¹

Sgrafito v Havířově bylo nahrazeno glazovanou keramikou, jež mohla zářit oproti sgrafitu hravými barvami a mohla být vyráběna v sériích. V SSSR byla úloha a využití, jak glazované keramiky pro dekoraci, tak terakoty k technickým účelům velké. Byly prováděny vědecko-výzkumné práce, aby keramika mohla nahradit štuk pro výzdobu.⁴⁰² Významný podíl keramických detailů, dekorací, reliéfů, domovních znamení atd. by mohl svým množstvím vytvořit samostatné téma pro diplomovou práci. Tematicky se zde objevují florální a zoomorfnní motivy, symboly různých lidských činností, alegorie, lidské postavy a jiné. Jsou vytvořeny jak v jednobarevných variacích tak i barevných.

Havířov se stal jedním z mnoha měst, jež byly takto vystavěny v celém východním bloku. Jedinečné je svým pojetím formy, ale „běžné“ svou obsahovou formou. Každá lidová

---

³⁹⁸ NOVOTNÁ 2009, 84

³⁹⁹ NOVOTNÁ 2009, 85

⁴⁰⁰ NOVOTNÁ 2009, 86

⁴⁰¹ Krise/Novotný 1954, 7

⁴⁰² CZAJKOWSKI 1953, 89

demokracie se zaměřila na výstavbu nového města, vystavěného kolem oceláren nebo nějakého průmyslového příslušenství zabírajícího klíčovou pozici v prvním pětiletém nebo šestiletém plánu. Při oficiálních příležitostech bylo označováno jako první socialistické město, největší projekt pětiletého plánu, město mladých atd.⁴⁰³ Tato označení ukazovala na důležitou roli nových měst v politické propagandě. Nová města jako záblesk budoucnosti měla mnoho společných rysů: byla spojena s plánovanou ekonomikou, byla vlajkovou lodí pětiletého plánu, jejich význam byl stejně praktický jako symbolický a jejich výstavba byla první výstřel socialistického realismu.⁴⁰⁴ V celém východním bloku takto vzniklá města byla Stalinstadt v DDR, Nowa Huta v Polsku, Sztálinváros v Maďarsku, Dimitrovgrad v Bulharsku, u nás Nová Ostrava a například v menším měřítku vznikla Nová Dubnica a Šaca na Slovensku.

Jsou v nich zahrnuty dva kontroverzní body vývoje architektury. Nejprve to bylo totální odmítnutí moderny a formalismu a potvrzení metody socialistického realismu jako nejlepší metody. Po nedlouhé době došlo k opětovnému obratu a nastalo odmítnutí přehnanosti a neekonomičnosti a podpora typizace, úspory a inspirace předválečnou architekturou. Stavby z 50. let tvoří centra měst, která jsou obklopena předměstími z 60. a 70. let.⁴⁰⁵ O propagaci havířovské výstavby v duchu socialistického realismu a zájmu obyčejných občanů svědčí i zápis v kronice: *„Již z jara 1953 se rýsovala první čtvrt' nového města Šumbark-Bludovice. Jeho vchod je charakterizován typicky českým podloubím s obchodními místnostmi a štukatérskou výzdobou. Průčelí některých domů jsou vyzdobena sgrafity, celek je prováděn v jihočeském slohu, typ České Budějovice. Tak se stalo rodící se město cílem mnohých návštěvníků, kteří zavítali do kraje. Prohlíželi si se zájmem bytové jednotky výzdobu i okolí, brodící se v době nepohody spoustou bláta, což se stalo pro sídliště příslovečným.“*⁴⁰⁶

---

⁴⁰³ AMAN 1992, 147

⁴⁰⁴ AMAN 1992, 161

⁴⁰⁵ AMAN 1992, 161

⁴⁰⁶ KRONIKA ŠUMBARKU, 110

9.5. Současné pohledy

Z pohledu vlastníka nemovitosti představují tyto urbanistické celky jistou výzvu, ale bohužel domy nebyly v minulosti příliš udržovány. Přitom jsou byty postavené v období sorely vyhledávány, z důvodu atraktivního místa bydlení, použitím tradičních cihel při výstavbě (ve srovnání s paneláky vzniklými v dalších etapách) a kvalitou obytného prostředí. Významným pozitivem z dnešního pohledu jsou vnitrobloky, které vytvářejí v rušném městě oázy klidu. Negativem je nedostatek parkovacích míst, jež jsou řešeny právě parkováním v těchto vnitroblocích a tím ztrácejí svou původní funkci.⁴⁰⁷

Potenciál této zástavby je daleko vyšší v porovnání s jinými lokalitami na sídlištích. Při regeneraci domů musí majitel řešit řadu otázek, se kterými se obvykle nesetkává. Architektonické římsy, balustráda, věžičky, sgrafita vyžadují zvláštní údržbu s ohledem na památkovou ochranu těchto objektů. Památková ochrana je také limitující faktorem při využití těchto objektů. Je třeba najít kompromisní řešení mezi použitím moderních materiálů na odpovídajících místech a zachováním původního charakteru budov a použitím tradičních technologií jinde. Vše je nutno konzultovat s odborníky na památkovou péči.⁴⁰⁸

Pro zjištění současného veřejného mínění jsem vytvořila krátký dotazník, jehož účelem bylo zjistit, jak Havířov a jeho sorelu vnímají ti nedůležitější, obyvatelé města. Na dotazník odpovědělo 173 respondentů.

Výrazná většina 76,8% (31,2% odpověděla ano a 45,7% odpovědělo spíše ano) dotazovaných si myslí, že Havířov je dobré místo pro život i dnes.

94,2% obyvatel se v Havířově orientuje dobře, což svědčí o přehledném urbanistickém plánu města, jež vychází také z nevelké plochy zastavění.

86,7% respondentů vnímá odlišnosti Havířova v porovnání s jinými městy a 86,1% obyvatel si všímá výzdoby a symbolů zdobících Havířov. 87,3% by nesouhlasilo s odstraněním dekorativních prvků. Lidé vnímají a oceňují dekorativní prvky, ať znamenají cokoli a také si mohou cenit práce předků. Myslím si, že většina lidí by dnes asi nesouhlasila s ideemi funkcionalismu „Méně je více“ nebo „Ornament je zločin“. Obyvatelé v Havířově zejména oceňují dostatek zeleně a blízkost zboží a služeb.

---

⁴⁰⁷ ZÁSTUPCE SPOLEČNOSTI RPG RE 2007, 14

⁴⁰⁸ ZÁSTUPCE SPOLEČNOSTI RPG RE 2007, 15

Poslední otázkou jsem měla v úmyslu zjistit, ve které části Havířova by lidé nejraději žili. Na výběr byla část Havířov – Šumbark, což je část, jež je oddělena od centra města železniční stanicí. Tato část Havířova částečně vznikla na přelomu 40. a 50. letech 20. století a dále je zde významně zastoupena paneláková zástavba 70. – 90. let. Převažuje řádkový urbanismus. Další možností byl Havířov - Město, jehož základ tvoří právě architektura Sorely a 3. možností byl Havířov – Podlesí, které vzniklo v 60., 70. a 80. letech. Jak jsem v průběhu průzkumu zjistila, většina lidí zvolilo místo, kde žijí. Lidé jsou spokojeni, kde bydlí, ale nevím, zda se dá tyto odpovědi považovat za objektivní. 50,9% by si zvolilo Havířov – Podlesí, 43,4% by si zvolilo Havířov – Město a 4% Havířov – Šumbark.

Výstupy, grafy a celkové odpovědi budou součástí přílohy (obr. č. 35).

10. Závěr

Úplná podřízenost Československa zahraničně-politickým zájmům Moskvy podporovala šíření ideologie sovětského socialismu. Nedlouho po převratu v únoru 1948 se socialistický realismus stává jedinou možnou uměleckou metodou, která byla rezolutně implikovaná ze SSSR a jež je dodnes základem nového města Havířov. Dle nové metody měla nová tvorba sloužící pro převýchovu obyvatelstva být v souladu s národní formou, ale socialistická svým obsahem. Právě nejasné a rozporuplné vysvětlení metody socialistického realismu se stalo mocenským nástrojem pro manipulaci s uměleckou obcí.

Metoda socialistického realismu byla označována za čistě sovětskou, přesto nemohla vzniknout v úplném vakuu. Ačkoli sovětští architekti kritizovali většinu urbanistických teorií, nepochybně z nich vycházeli. Stejně jako by nepřiznali, že pro inspiraci sovětského socialistického realismu vycházeli ze staveb ruské šlechty. Urbanismus nově vzniklé metody byl inspirován příkladem Zahradního města Ebenezer Howarda a nepochybně musel reagovat na Athénskou chartu.

Nové město Havířov vzniklé v 50. letech je důsledek militarizace zemí RVHP, která vytvořila z ČSR strojírenskou velmoc a z Ostravska, díky černému uhlí nezbytnému pro těžký průmysl, centrum pozornosti východního bloku. Díky rostoucí spotřebě černého uhlí byla potřeba nových zaměstnanců, jejichž počet vzrostl v 50. letech o 40 %. A pro nové zaměstnance bylo třeba nových bytů s dobrým spojením do pracoviště.

Architekti neměli záviděníhodnou pozici při projektování města, protože museli vytvořit u nás téměř nepoužitou metodu socialistického realismu, jež nikdy nebyla dostatečně vysvětlena. Eklektismus, který vytvořili, je syntéza české renesance, lidových motivů a zároveň palácové architektury s typizací moderní epochy. Tato metoda se stala krátkým svébytným obdobím 20. století.

Budování hornického města na katastru obcí Šenov, Šumbark, Bludovice bylo součástí komplexu výstavby Nové Ostravy. Oproti Ostravě, která čerpala z ruských vzorů, působí Havířov vlídnějším dojmem. Havířovská sorela nevznikla ve šťastné době, přesto je svým lidským měřítkem, uzavřenými zelenými plochami a svou „jednotnou“ různorodostí, příjemným prostředím pro život. Uzavřenost bloků je pro lidské podvědomí příjemnější než

řádková zástavba funkcionalismu nebo rozvolněný urbanismus pozdější doby, neboť lidé mají od nepaměti z nekonečna strach. Uzavřená plocha vzbuzuje pocit bezpečí a je také bezpečnější pro hry dětí.

Výstavba města měla probíhat rychle, neboť bylo třeba nových pracovních sil pro stále se rozrůstající důlní a zpracovatelský průmysl na Ostravsku. Z tohoto důvodu bylo osloveno mnoho projekčních kanceláří, ale ani dalekosáhlá příprava a početná armáda architektů a projektantů nezabránila zpoždování stavby.

Příprava i proces budování Havířova nebyl pouhým rychlým zhmotněním ideologických představ, nýbrž probíhal exaktním způsobem. Výběr vhodného místa byl závislý na geologickém výzkumu (určení místa bez uhelných nalezišť), jenž probíhal pomalu, způsobil zdržení stavby, nejasnost budoucích stavebních etap a mnoho proměn návrhu centra města. V úvahu byly brány také dopravní a přírodní podmínky, neboť součástí výstavby města bylo také přebudování okolní krajiny (přehrady, parky). Architekti vycházeli z nových propracovaných teorií a výzkumů, které ovšem přicházely pouze ze SSSR. Určující byly dále bytové standardy převzaté ze SSSR, byla stanovena hranice nákladů, také byl vypočítán počet školek, škol, obchodů na budoucí počet obyvatel atd. Architekti byli svázáni i dalšími faktory různými směrnicemi (sborník STÚ z roku 1950), vládními dokumenty, typizovanými stavbami, ruskými vzory, vytvořením jednotné architektury, přípravnými projekty a dalšími nařízeními.

Hlavním projektantem města byl Ing. Vladimír Meduna.⁴⁰⁹ Na projektech nového města se podíleli sochaři, malíři a Stavoprojekty z celé republiky: KPÚ Ostrava (později Stavoprojekt), České Budějovice, Brno, Olomouc, Praha a Pozemní stavby n.p. Opava (později také Stavoprojekt Havířov, což z Havířova vytváří celorepublikový průřez oficiální tvorby 50. let ve všech jeho oborech).⁴¹⁰ Přesto že návrhy byly sjednocovány Z. Špačkem, působí architektura a výtvarná výzdoba Havířova poněkud roztříštěným dojmem. Stále jsou zde patrné rozdíly při hledání národní formy.

Jádro města, vzniklé v 50. letech, se stalo přirozeným centrem města. Stalo se tak hlavně díky vyprojektování služeb v uličním parteru a parkově upravenými plochami. Samotní obyvatelé, jak vyplynulo z dotazníku, ocenili Havířov jako dobré místo pro život i

---

⁴⁰⁹ KRONIKA MĚSTA HAVÍŘOVA, 6

⁴¹⁰ VANĚK 2003, 6; ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ, FOND KNV OSTRAVA I. SIGN. 127.3, KART.2088, INVESTIČNÍ ÚKOL II.

dnes a vyzdvihli blízkost zboží a služeb a dobrou orientaci ve městě. Tato hodnocení jsou dobrou vizitkou kvality bytů, jasně definovanou půdorysnou osnovu pravoúhlé uliční sítě a významným podílem parkové úpravy. Významným faktorem pro jednoduchou orientaci byla podle mého názoru akcentace různých staveb, částí stavby, římsy, portály a atiky a téměř z každé části města je vidět dominantu. Přestože byl kladen důraz na jednotu celku, tímto ozvláštňením byla vytvořena různorodost a to přispívá k lepší orientaci. Takové pojetí můžeme ve srovnání s panelákovými sídlišti 70. let, dnešními satelitními městečky, některými americkými nebo australskými městy charakteristickými svou jednoduše a monotónností hodnotit kladně.

Dnes již to tak nevnímáme, ale stejně důležitým faktorem jako vytvoření nových bytových jednotek, byl činitel výchovný, agitační a ideologický, jak dokazují předběžné projektové úkoly, prohlášení A. Ždanova i články v dobových periodikách. Dochoval se i pozdější plán Zd. Špačka, J. Hrejsemnou a M. Didwicze (obr. č. 20 - 21.) na přesné rozmístění soch vůdců a neonových tabulí s agitačními hesly: „*Za socialismus-za mír*“ nebo „*Dnešní práci budujeme zítřek*“ atd. Neony, vitríny a tabule byly po změně politického režimu odstraněny, ale většina výtvarných a architektonických prvků zůstala, protože se staly neoddelitelnou součástí celého komplexu. Dodnes lze spatřit pěticípé hvězdy - symbolizující komunismus, ale objevují se zde ne na první pohled zřejmé motivy (sgrafito Viléma Wünscheho, kino Radost, často zobrazující postavy dětí atd.). Stejně jako u pochopení jiného období umění musí člověk prostudovat okolnosti vzniku, přesto výrazná většina respondentů dotazníku dekorativní prvky vnímá a neradi by je odstraňovali.

Jedinečnost havířovské architektury dokazuje i vyhlášení kina Radost kulturní památkou a zařazení sorely v Havířově do ochranného pásma. Město, pokud využije svůj potenciál, se může stát také atraktivní z hlediska cestovního ruchu a jeho hodnota poroste postupně časem, jak je to u jiných památkově chráněných objektů. Zařazení dalších budov mezi kulturní památky může pomoci dalšímu zviditelnění města a příznivě ovlivnit cestovní ruch. V současné době jsou podány návrhy na prohlášení dalších nemovitostí za kulturní památky, jsou vyznačeny na obr. č. 34.

Stinnou stránkou současného Havířova je nedostatek pracovních míst, zvláště po zrušení blízkých dolů (Dukla, František) a neexistenci průmyslových zón. To bylo způsobeno původním záměrem vytvořit bydlení pro horníky, tedy vybudování pouze prostoru pro

bydlení a služby. Dalším problémem je nepříznivá demografická skladba obyvatelstva způsobená přílivem mladých lidí (jedné generace) v 50. a 60. letech.

Významným problémem, jenž je dán původním urbanismem, je nedostatek parkovacích míst. Tento problém je však globální, neboť trápí většinu velkých měst v celé ČR. Nabízí se možnost vytvoření parkovišť uvnitř dvorů, tím by ale byl Havířov ochuzen o dostatek zeleně, který současní obyvatelé považují za hlavní klad urbanistického řešení.

V souvislosti s jedinečností havířovské realizace v duchu syntetické metody socialistického realismu vytvářející výchovně agitační funkci je zajímavá otázka ideologického umění, a jestli se architektura může stát ideologickou. Každý historický sloh vycházel z nějakého přesvědčení a téměř vždy byl umění nadřazen nebo určen vyšší princip. Do 18. století se převážně jednalo o náboženství. Prvním výrazným příkladem politického umění neopírajícího se o náboženství může být považováno umění za Napoleona I. Od této doby politika začíná ovlivňovat umění víc a víc. Přesto vývoj v umění probíhal až do 30. let 20. století kontinuálně. Ovšem že vždy se vyskytuje současně více směrů, a přesto, že v ČSR byl funkcionalismus silně zakořeněn, objevuje se zde po II. světové válce přirozeně i svobodný návrat k historismu (například při návrzích na Národní shromáždění na Letné nebo na dostavbu Staroměstské radnice). Právě historismus byl nově hlásán ve 30. letech 20. století jako jediný možný současně v umění nacistického Německa stejně jako v nové umělecké metodě Sovětského svazu, která byla násilně prosazena ve všech zemích východního bloku. Tato totalitní architektura byla složena z různých prvků různých historických období, společným jmenovatelem se staly klasické prvky ať už v inspiraci antikou, renesancí nebo klasicismem, který byl významně zastoupen v ruské architektuře. Pokud bychom složili „neideologické“ historické prvky architektury společně s výtvarným uměním sledující určitý přesvědčující cíl (stejně například jak Baroko) můžeme ho nazvat ideologickým uměním. Architektura jako taková ale zřejmě bez syntézy s výtvarným uměním nebo slovem ideologickou být nemůže, protože nelze říct, co by dělalo architekturu ideologickou. Sloup? Dispozice? Nadlidské měřítko?

Dnes ideologický akcent v prostředí Havířova nejvýrazněji připomínají „zbloudilé“ pěticípé hvězdy a postavy dělníků, což vytváří z Havířova dodnes jedinečného reprezentanta metody socialistického realismu ať už v kladném nebo záporném hodnocení. Domnívám se, že architekti navzdory dobové situaci vytvořili cenné místo pro život.

11. Obrazová příloha

1. Orientační plán - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor

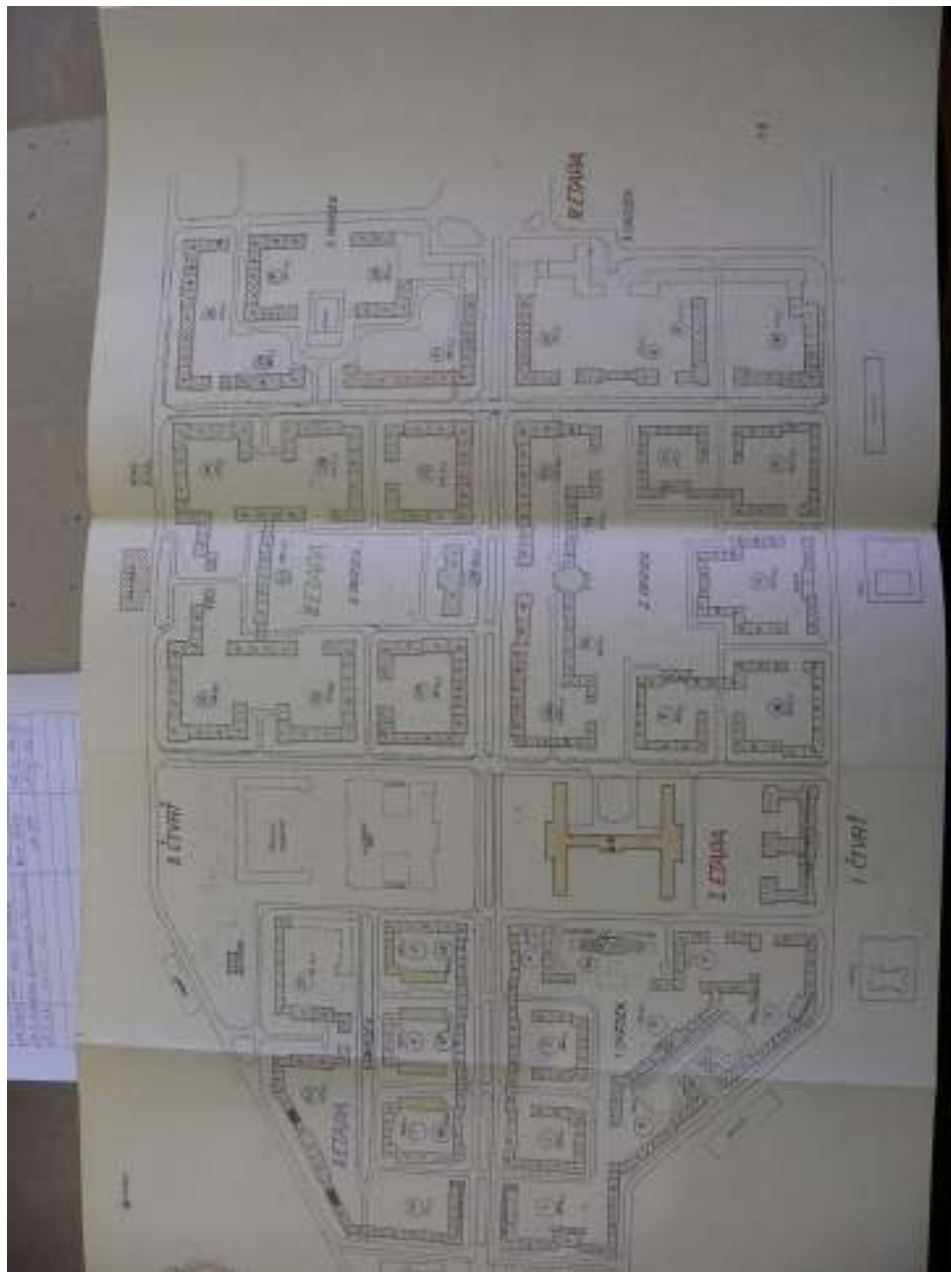
VYSVĚTLIVKY:		
1 - 3		OKRSEK - VĚTŠÍ SPRÁVNÍ CELK
7 - 30		ZNÁČENÍ JEDNOTLIVÝCH BLOKŮ
1 - 20		ČÍSLA DOMŮ
		OBYTNÉ DOMY
		OBYTNÉ DOMY S VYBAVENOSTÍ (KUCHONĚ ATD.)
		OBYTNÉ DOMY SE SLUŽBAMI V PŘÍZEMÍ (KAVÁRNA, JELLE, PŘÍTOHŮBNA, ZOBRAJ. A PRŮJ.)
		BUDOVY NEBYTOVÉ (RESTAURACE, HOTEL, ŠKOLA, JELLE, S.A., ŽEMSKÝ MUSEJ, HOTEL, KULŤ. DŮM, KASAŘIČKA ATD.)

2. Postup výstavby - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor

3. Etapovost výstavby a odevzdání bytových jednotek - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto:

autor

Legenda výstavby bytů

1952	[Solid yellow bar]
1953	[Solid yellow bar]
1954	[Diagonal hatching bar]
1955	[Diagonal hatching bar]
1956	[Diagonal hatching bar]
1957	[Diagonal hatching bar]
Výhled výstavby	[Diagonal hatching bar]

Výhled výstavby

4. Výšková zástavba - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor

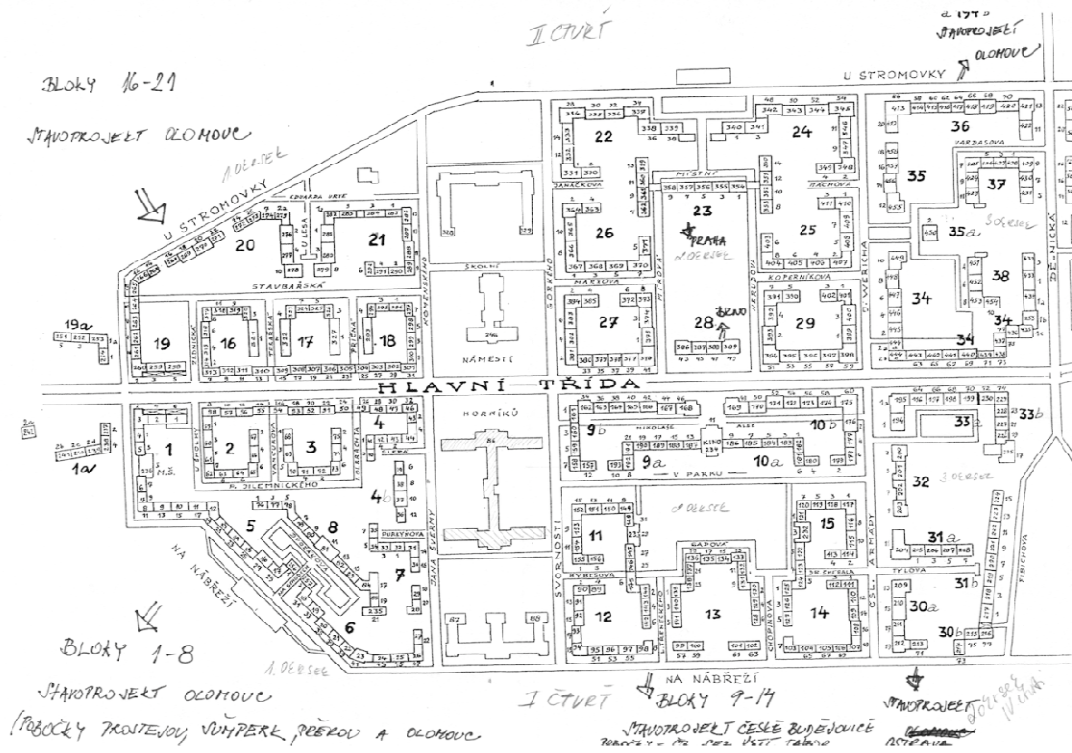

LEGENDA

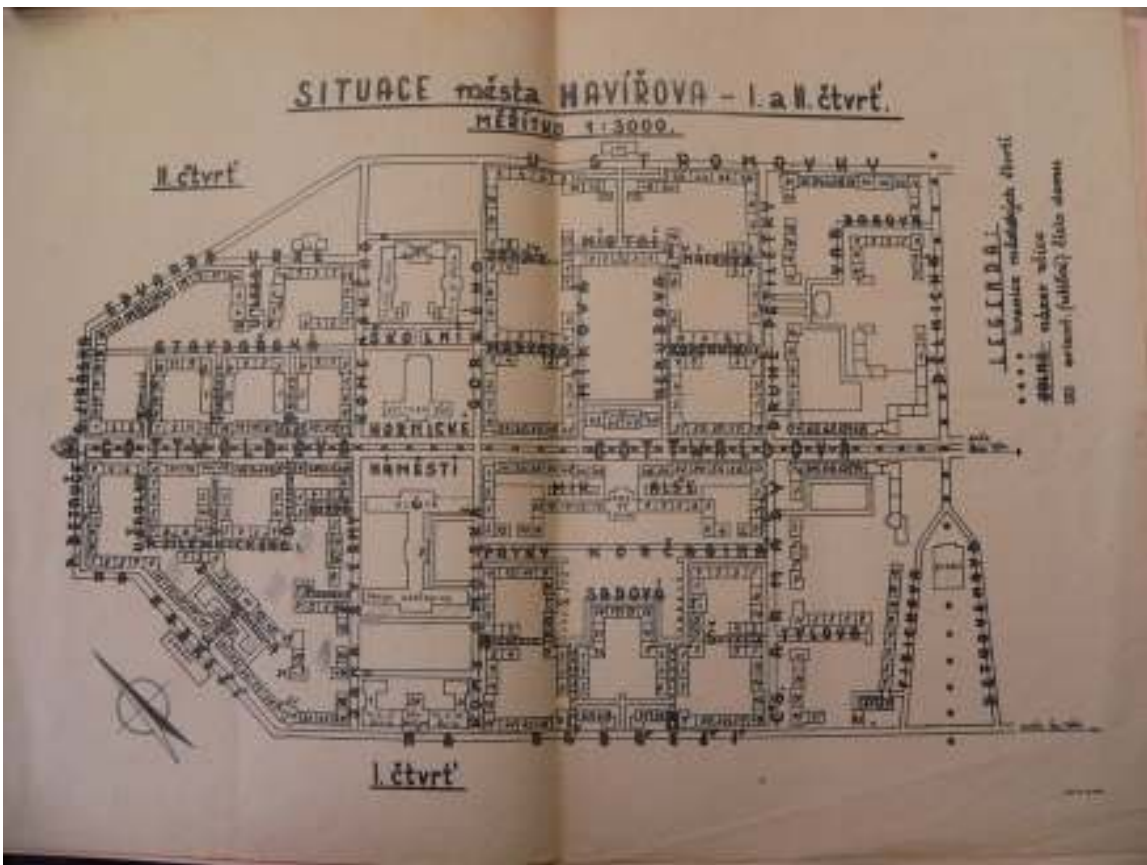
1. PODLAŽNÍ	
2. →→	
3. →→	
4. →	
5. →	
6. →→	

5. Podíl Stavopjektů (rozepsán podíl Stavoprojektu v mapě)

6. Situace města - ještě s plánovaným divadlem v centru města, přelom 50. a 60. let 20. století, Fond ONV Karviná 1960-1990, Státní okresní archiv Karviná, Foto:autor

7. Původní urbanistický plán - V. Meduna, 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II. stavební etapy, Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor

8. Obytný dům, Stavoprojekt Č.B., 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II. stavební etapy, Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor

9. Obytný dům, Stavoprojekt České Budějovice, 50. léta 20. století, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor

10. Pohled na město od plánové přehrady, Stavoprojekt České Budějovice, 50. léta 20. století, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor

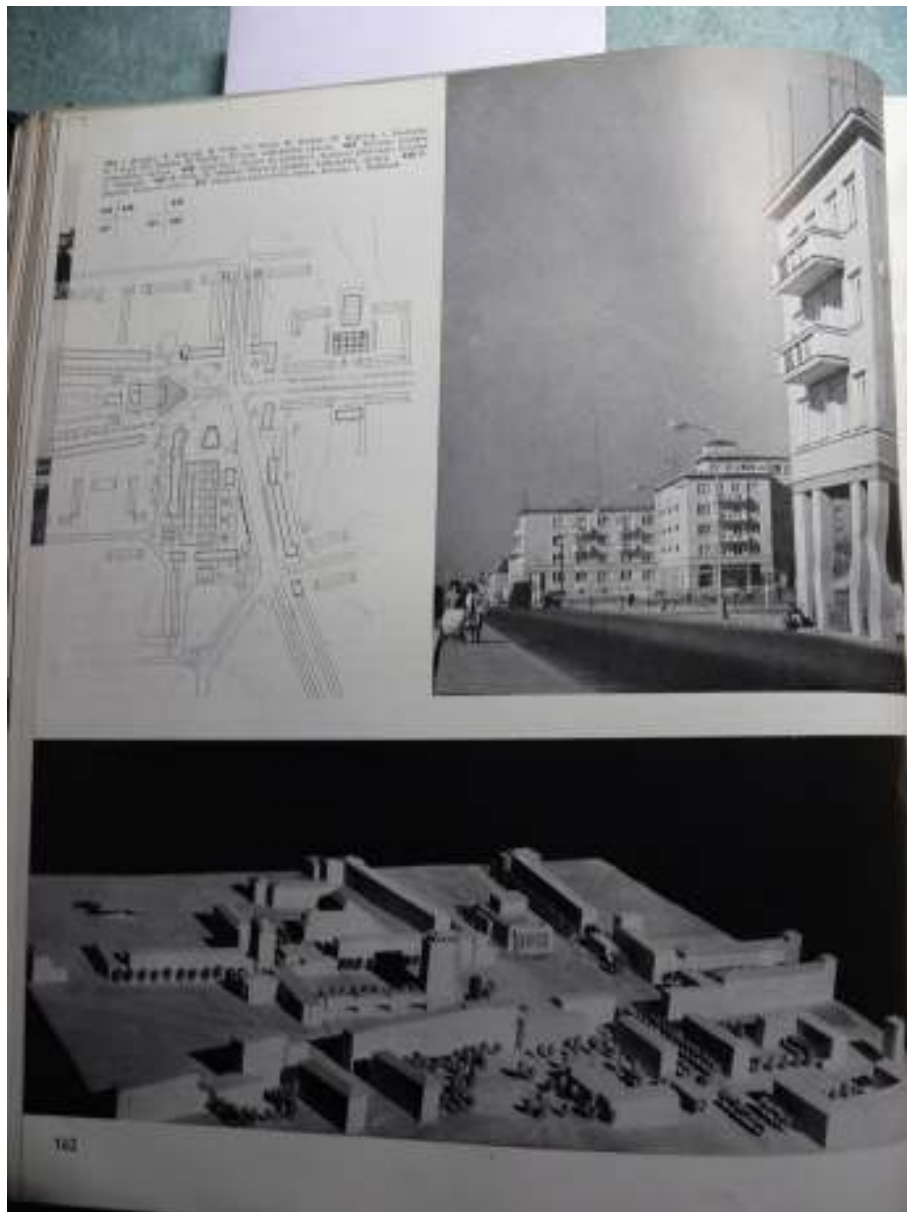
11. Obytný dům na národní třídě, Stavoprojekt Olomouc, K. Typovský, 50. léta 20. století, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor

12. Obytný dům Blok 34 – Hlavní třída, 50. léta 20. století, Národní památkový ústav
d.p. Opava, P. Kaniová, kopie z nezpracovaného fondu Stavoprojekt středisko Ostrava I. a II.
díl, Foto: autor

13. Návrh na centrum města, 50. léta 20. století, Řešení obytných okrsků Havířova In:
Architektura ČSSR XXII, 1963, č. 3, 164-168

14. Učiliště Pavko Korčagin, 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II.
stavební etapy, Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor

15. Základní škola - s původně plánovanými sochami pionýrů, 50. léta 20. století,
Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor

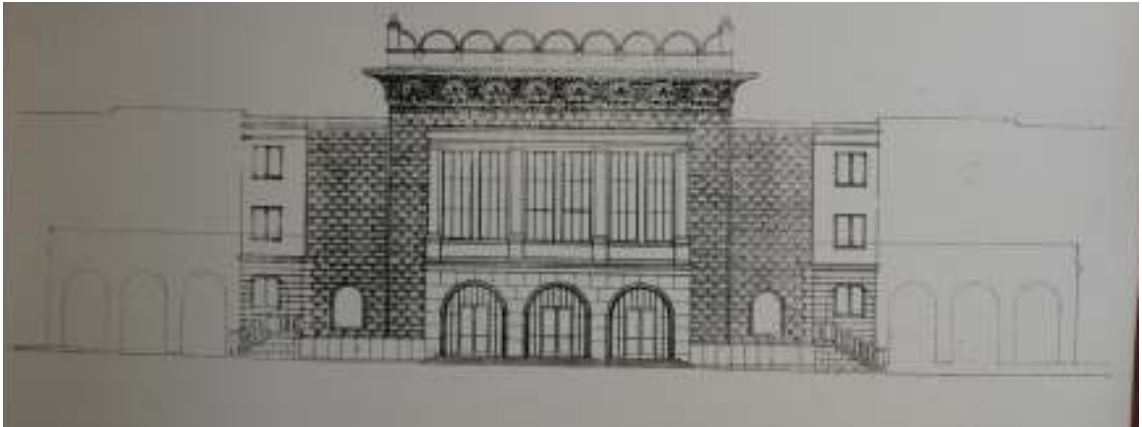
16. Havířov, Základní škola, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

17. Havířov, Základní škola, detail sgrafita V. Wünscheho, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

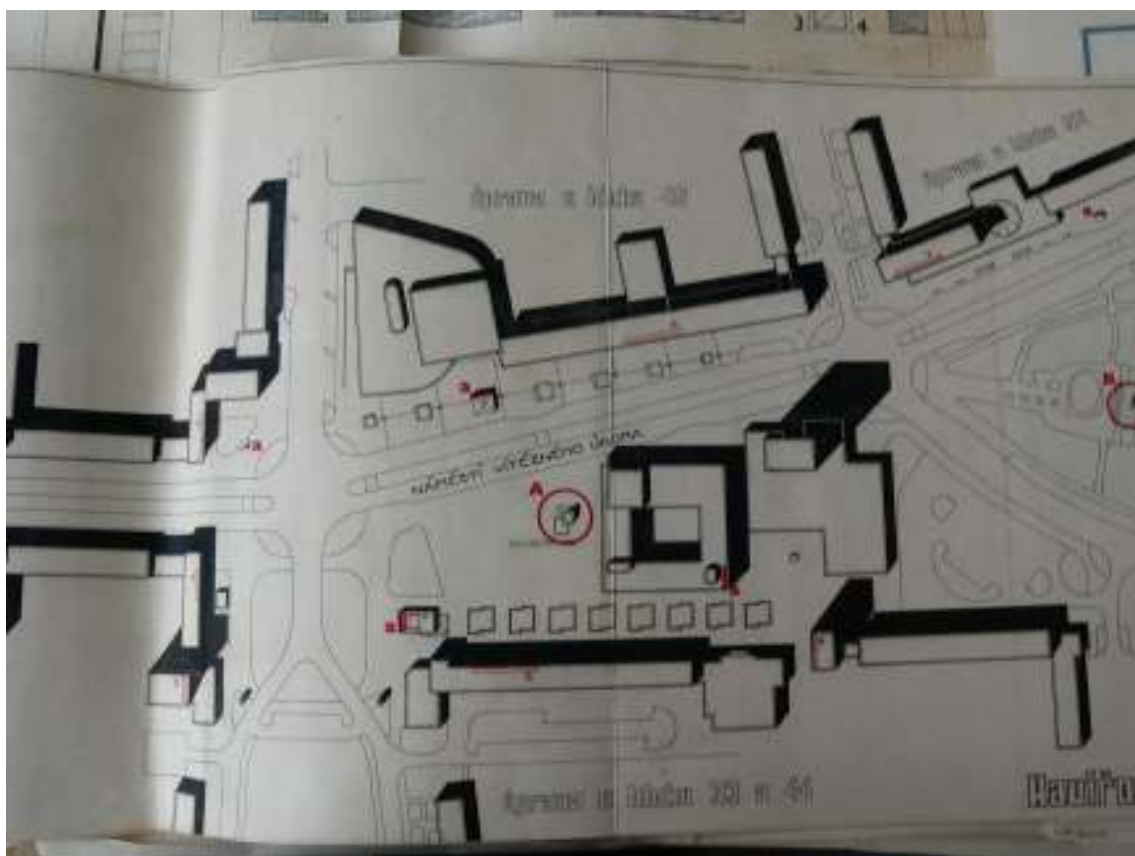
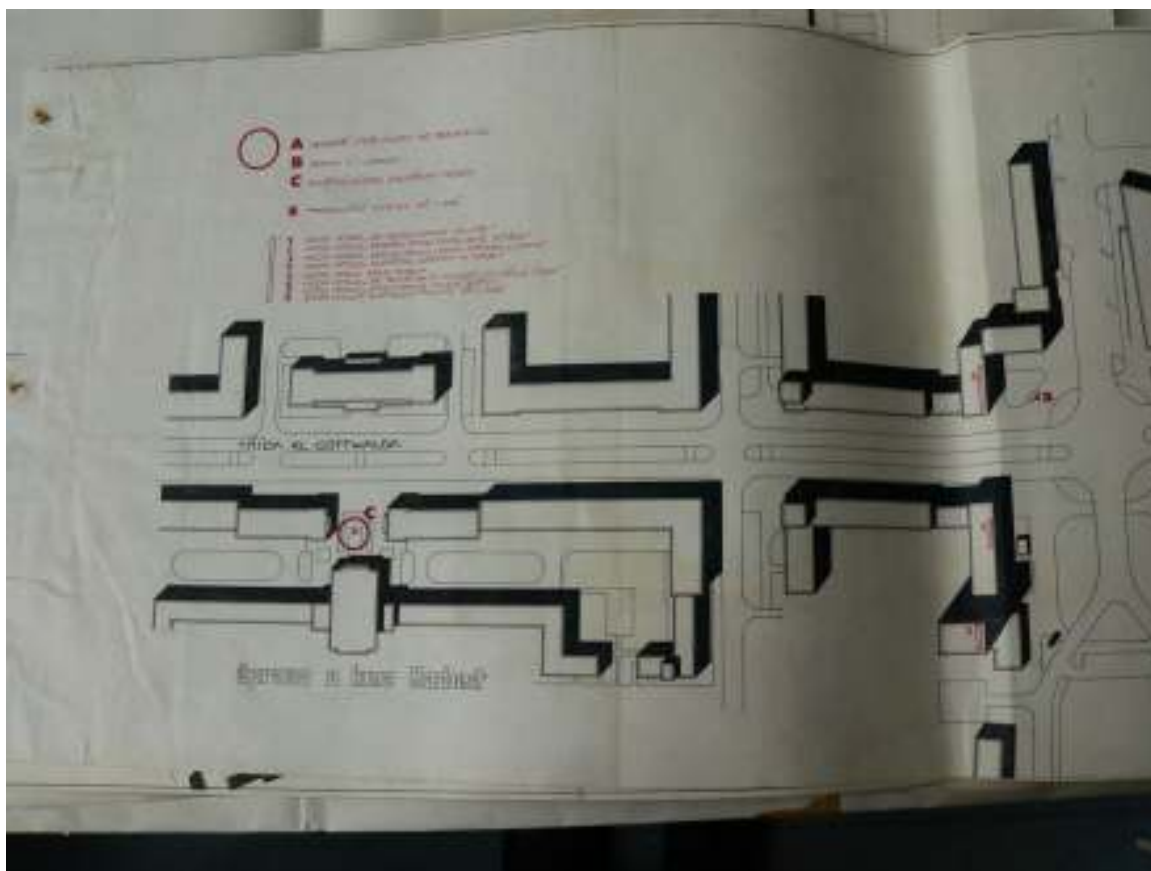
18. Kombinované kino Radost, 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II. stavební etapy, Zemský archiv v Opavě, Foto: autor

19. Havířov, Kombinované kino Radost, detail lunetové římsy, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

20. – 21. Agitační plán – rozestavené hesel a soch vůdců, přelom 50. a 60. let 20. století, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor

Havířov dnes

22. Havířov, Brána do města bloku 33a, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

23. Havířov, Nové opravy fasád, obytný blok 16, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

24. Havířov, Blok 19, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

25. Havířov, Hlavní třída, blok 2 s obloučkovou atikou po rekonstrukci, 50. léta 20. století,

Foto: archiv autora

26. Havířov, Obytný dům, blok 11, obloučková atika, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

27. Haviřov, průjezd u bloků 11 a 12, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

28. Havířov, Sgrafito bloku 11, stavba, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

29. Havířov, Průchod s bosovaným zdivem, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

30. Havířov, Sgrafito nad domovními dveřmi, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

31. Havířov, Keramické dekorace, Hlavní třída, blok 34, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

32. Havířov, domovní znamení, blok 33, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

33. Havířov, Keramická dekorace, dole patrná pěticípá hvězda, blok 33b, 50. léta 20. století,

Foto: archiv autora

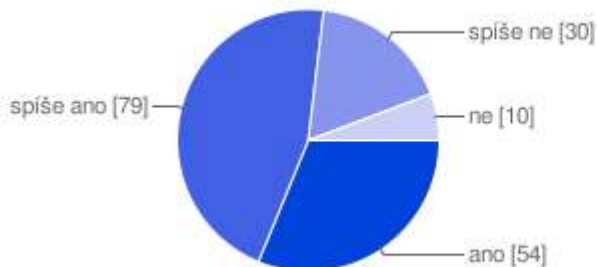

34. Ochranné památkové pásmo Havířov, Národní památkový ústav

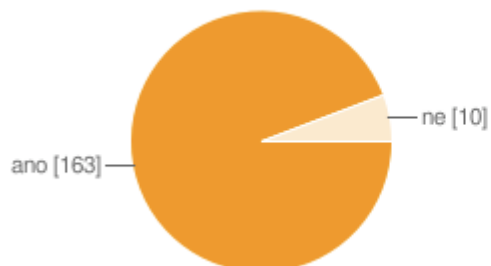
35. Průzkum z 9. a 10. 5. 2010 (byl vytvořen dotazník s následujícími odpovědi a odpovídali pouze obyvatelé Havířova)

Myslíte si, že je Havířov dobré místo pro žítí i dnes?

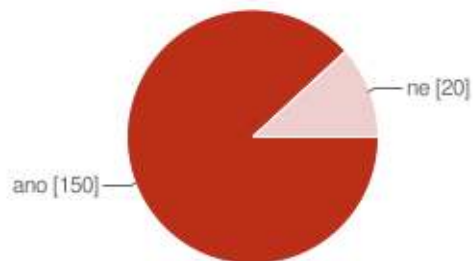
ano	54	31%
spíše ano	79	46%
spíše ne	30	17%
ne	10	6%

Orientujete se v Havířově dobře?

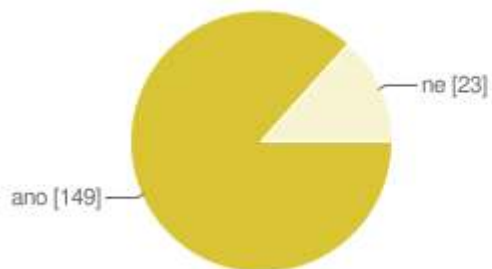
ano	163	94%
ne	10	6%

Všimli jste si, že město Havířov je odlišné ve srovnání s jinými městy?

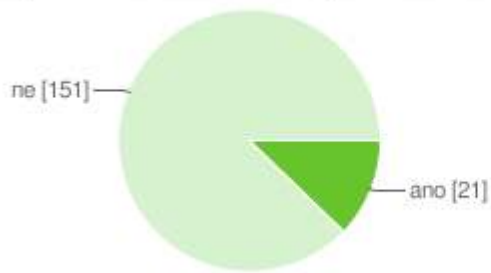
ano	150	87%
ne	20	12%

Vnímáte výzdobu a symboly zdobící fasády domů?

ano	149	86%
ne	23	13%

Souhlasili byste s nabílením fasád a tedy zrušením dekorativních prvků?

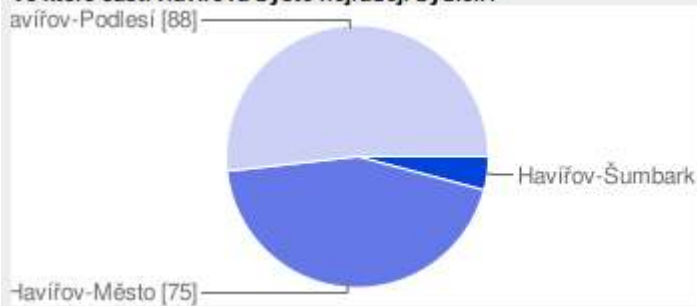

ano	21	12%
ne	151	87%

Co na Havířově oceňujete?

Ve které části Havířova byste nejraději bydleli?

Havířov-Šumbark	7	4%
Havířov-Město	75	43%
Havířov-Podlesí	88	51%

12. Seznam vyobrazení

---

1. Orientační plán - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor
2. Postup výstavby - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor
3. Etapovost výstavby a odevzdání bytových jednotek - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě
4. Výšková zástavba - Projekt organizace výstavby (Úvozdek, Fait, Špaček), Březen 1956; Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor
5. Podíl Stavoprojektů (rozepsán podíl Stavoprojektu v mapě)
6. Situace města - ještě s plánovaným divadlem v centru města, přelom 50. a 60. let 20. století, Fond ONV Karviná 1960-1990, Státní okresní archiv Karviná, Foto:autor
7. Původní urbanistický plán - V. Meduna, 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II. stavební etapy, Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor
8. Obytný dům, Stavoprojekt Č.B., 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II. stavební etapy, Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor
9. Obytný dům, Stavoprojekt České Budějovice, 50. léta 20. století, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor
10. Pohled na město od plánové přehrady, Stavoprojekt České Budějovice, 50. léta 20. století, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor
11. Obytný dům na národní třídě, Stavoprojekt Olomouc, K. Typovský, 50. léta 20. století, Praha, Národní technické muzeum, Foto: autor
12. Obytný dům Blok 34 – Hlavní třída, 50. léta 20. století, Národní památkový ústav d.p. Opava, P. Kaniová, kopie z nezpracovaného fondu Stavoprojekt středisko Ostrava I. a II. díl, Foto: autor
13. Návrh na centrum města Oto Waler, Řešení obytných okrsků Havířova In: Architektura ČSSR XXII, 1963, č. 3, 164-168
14. Učiliště Pavko Korčagin, 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II. stavební etapy, Fond KNV Ostrava I., Zemský archiv v Opavě, Foto: autor
15. Základní škola - s původně plánovanými sochami pionýrů, 50. léta 20. století, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor
16. Havířov, Základní škola, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora

17. Havířov, Základní škola, detail sgrafita V. Wünscheho, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
18. Kombinované kino Radost, 50. léta 20. století, Šumbark-Bludovice – Investiční úkol II. stavební etapy, Zemský archiv v Opavě, Foto: autor
19. Havířov, Kombinované kino Radost, detail lunetové římsy, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
20. – 21 Agitační plán – rozestavené hesel a soch vůdců, Praha - Národní technické muzeum, Foto: autor
22. Havířov, Brána do města bloku 33a, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
23. Havířov, Nové opravy fasád, obytný blok 16, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
24. Havířov, Blok 19, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
25. Havířov, Hlavní třída, blok 2 s obloučkovou atikou po rekonstrukci, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
26. Havířov, Obytný dům, blok 11, obloučková atika, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
27. Havířov, Průjezd u bloků 11 a 12, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
28. Havířov, Sgrafito bloku 11, stavba, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
29. Havířov, Průchod s bosovaným zdivem, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
30. Havířov, Sgrafito nad domovními dveřmi, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
31. Havířov, Keramické dekorace, Hlavní třída, blok 34, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
32. Havířov, Domovní znamení, blok 33, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
33. Havířov, Keramická dekorace, dole patrná pěticípá hvězda, blok 33b, 50. léta 20. století, Foto: archiv autora
34. Ochranné památkové pásmo Havířov, Národní památkový ústav
35. Průzkum z 9. a 10. 5. 2010 (byl vytvořen dotazník s následujícími odpovědi a odpovídali pouze obyvatelé Havířova)

13. Seznam použité literatury a pramenů

AMAN 1992 — Anders °AMAN: *Architecture and ideology in Eastern Europe during Stalin Era*. New York 1992

ALEXA/NOVÝ OTAKAR 1951 — Zdeněk ALEXA / Otakar NOVÝ: O zkušenostech a chybách práce Ostravských architektů. *Architektura ČSR X*, 1951, 275-282

ANTAL 2007 — Marian ANTAL: *Sorela na Slovensku Nová Dubnica*. In: *Sorela-Tvář města Havířova*, Havířov 2007, 33-34

BAUŠ 1952 — Pavel BAUŠ: *Bytová výstavba Nové Ostravy*. In: *Architektura ČSR*, roč. XI, 1952

CAPENKO 1950 — M. CAPENKO: *Socialistický realismus-methoda sovětského stavitelského umění*, In: *Architektura ČSR IX*, 1950, 10-15

CZAJKOWSKI 1953 — W. CZAJKOWSKI: *Terakotové obklady a keramický detail v architektuře*. In: *Architektura ČSR XII*, 1953, 89-94

FENCL/ BÖHM/ ŠKARDA/KUBÍČEK/ PRINC 1952 — Miroslav FENCL / Bohuslav BÖHM / Jaroslav ŠKARDA / Jiří KUBÍČEK / Přemysl PRINC: *Bytová výstavba socialistického města Šumbarku-Bludovic*. In: *Architektura ČSR XI*, 1952, 163-172

FRÁNEK 2007 — Libor FRÁNEK: *Sorela v Havířově-Odkaz minulosti a obraz současnosti*. In: *Sorela-Tvář města Havířova*, Havířov 2007, 10-12

GOČÁR 1953 — Jiří GOČÁR: *Stalin a metoda socialistického realismu*. In: *Architektura ČSR XII*, 1953, 58-63

HALÍK 1996 — Pavel HALÍK: *Ideologická Architektura*. In: *Umění XLIV*, Praha 1996, 438-459

HALÍK 2007 — Pavel HALÍK: *Socialistický realismus v architektuře*. In: *Sorela-Tvář města Havířova*, Havířov 2007, 28 – 32

HRŮZA 2002 — Jiří HRŮZA: *Charty moderního urbanismu*. Praha 2002

KAPLAN 2004 — Karel KAPLAN: *Československo v poválečné Evropě*. Praha 2004

KAPLAN 1991a — Karel KAPLAN: *Československo v letech 1945-1948*. Praha 1991

KAPLAN 1991b — Karel KAPLAN: *Československo v letech 1948-1953*. Praha 1991

KAPLAN 1992 — Karel KAPLAN: *Československo v letech 1953- 1966*. Praha 1992

KHAN-MEGAMEDOV 1987 — O. Selim KHAN-MEGAMEDOV: *Pioneers of Soviet Architecture*. Great Britain, 1987

KOLEKTIV AUTORŮ 1954 — KOLEKTIV AUTORŮ: Ostravsko včera a dnes. Ostrava 1954

KOLEKTIV AUTORŮ 1965 — KOLEKTIV AUTORŮ: Bytostav Havířov. In: Těšínsko 19/20, rok 1965, 2

KOLEKTIV AUTORŮ 1989 — KOLEKTIV AUTORŮ: Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, 15, Ostrava 1989

KRASICKÝ 1953 — A. KRASICKÝ: Pásové město. In: Sovětská architektura III, 1953, 225-227

KRISE/NOVOTNÝ 1954 — J. KRISE/O. NOVOTNÝ: Sídliště Šumbark-Bludovice: In: Architektura ČSR XII, 1954, 4-7

KUSÁK 1998 — Alexej KUSÁK: Kultura a politika v Československu 1945-1956. Praha 1998

MACURA 2008 — Vladimír MACURA: Šťastný věk. Praha 2008

MAŠINSKIJ 1954 — L.O.MAŠINSKIJ: Zeleň ve městě. In: Sovětská architektura IV, 1954, 164-179

MEDUNA 1951 — Vladimír MEDUNA: Nová Ostrava, In: Architektura ČSR X, Praha 1951

MOKROŠ 2005 — Karel MOKROŠ: Sorela v našem městě. In: Radniční listy, září 2005, 10-11
—Karel MOKROŠ: Regulační plán Havířov-Sorela jako nástroj ochrany území obytného souboru z 50. let, In: Sorela-Tvář města Havířova, Havířov 2007, 4-9

MYŠKA/ZÁŘICKÝ 2007 — Milan MYŠKA/Aleš ZÁŘICKÝ: Člověk v Ostravě v XIX. století. Ostrava 2007

NANUŠJAN 1952 — S. NANUŠJAN: Umění vytvářet architektonické ansambly, In: Sovětská architektura II, 1952, 141-145

NAUMOV 1951 — A. NAUMOV: Otázky navrhování obytných komplexů se zastavěním o mnoha patrech, In: Sovětská architektura I, 1951, 122-126

NOVOTNÁ 2009 — Eva NOVOTNÁ: Sgrafito ve službách socialistického realismu. In: Sgrafito 16. - 20. století, Pardubice 2009, 83-89

OSTROWSKÝ 1950 — W. OSTROWSKÝ: Socialistický urbanismus. In: Architektura ČSR IX, 1950, 98-100

OŠČEPKOV 1951 — G. OŠČEPKOV: Vynikající řešení architektury obytného domu. In: Sovětská architektura, 1951, 246-258

PECHAR 1979 — Josef PECHAR: Československá architektura 1945-77. Praha 1979

PECHAR/ULRICH 1981 — Josef PECHAR/Petr ULRICH: Programy české architektury. Praha 1981

PETIŠKOVÁ — Tereza PETIŠKOVÁ: Československý socialistický realismus 1948-1958. Praha 2002

PETIŠKOVÁ 2005 — Tereza PETIŠKOVÁ: Oficiální umění padesátých let. In: Dějiny českého výtvarného umění V. 1939/1958, 2005, 341-369

PLESSEIN 1951 — B. D. PLESSEIN: Současné metody typového projektování obytných budov, In: Sovětská architektura I., 1951, 127-129

- PÝCHOVÁ 2006 — Eva PÝCHOVÁ: Česká bytová výstavba v období 1945-1964, In: Umění 5, LIV, Praha 2006, str. 420-432
- ŘÍMAN 1987 — Josef ŘÍMAN: Malá československá encyklopedie., sv. V., Praha 1987, 728
- SEDLÁKOVÁ 1994 — Radomíra SEDLÁKOVÁ: Sorela Česká architektura padesátých let. Praha 1994
- SEMLECKÝ 2007 — Jaroslav SEMLECKÝ: Sorela v Ostravě. In: Sorela - Tvář města Havířova, Havířov 2007, 16–18
- SITTÉ 1995 — Camillo SITTÉ: Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha 1995
- STALIN 1951 — STALIN: Podle Stalinova generálního plánu. In: Sovětská architektura I, 1951, 116-121
- STARÝ 1950 — Oldřich STARÝ: O socialistickou architektura, In: Architektura ČSR IX, 1950, 1;
- STRAKOŠ 2003 — Martin STRAKOŠ: Nová Ostrava a její satelity, In: Stavba 4, 2003, 59-64
- STRAKOŠ 2007 — Martin STRAKOŠ: Od sídliště k městu - Havířov jako charakteristický příklad městského založení 50. let 20 století. In: Sorela-Tvář města Havířova, MKS Havířov, 2007,19-24
- ŠČERBAKOV 1951 — V. V. ŠČERBAKOV: Kombinované kino. In: Sovětská architektura I, 1951, 291-298
- ŠPAČEK 1963—Zdeněk ŠPAČEK: Výstavba Havířova. In: Architektura ČSSR XXII, 1963, č. 3, 159-161
- ŠPAČEK/WALER/HARTL 1963— Zdeněk ŠPAČEK/O. WALER/M. HARTL: Řešení obytných okrsků Havířova In: Architektura ČSSR XXII, 1963, č. 3, 164-168
- TURNER 1996 — Jane TURNER: Dictionary of Art. New York 1996. 917–919
- VANĚK 2003—Martin VANĚK: Havířov. Havířov 2003
- WAHLA 1981 — Jaroslav WAHLA: Čtvrtstoletí výstavby a rozvoje města Havířova. In: Těšínsko, 1981, č. 1. 2-7
- WALER 1963 — Otto WALER: Výstavba centra města. In: Architektura ČSSR XXII, rok 1963, 163
- ZÁŘICKÝ 2005 — Aleš ZÁŘICKÝ: Rothshildové a ti druzí. Ostrava 2005
- ZÁSTUPCE SPOLEČNOSTI RPG RE 2007 - ZÁSTUPCE SPOLEČNOSTI RPG RE: Sorela z pohledu vlastníka nemovitosti. In: Sorela-Tvář města Havířova, Havířov, 2007, 14-15
- ŽÁČEK 2004 — Rudolf ŽÁČEK: Dějiny Slezska v datech. Praha 2004
- ŽDANOV 1950 — Andrej ŽDANOV: O umění. Praha 1950

ARCHIVY A NPÚ:

Státní okresní archiv Karviná

Zemský archiv v Opavě

Národní technické muzeum - Archiv

Národní památkový ústav, ústřední odborné pracoviště Ostrava

Národní památkový ústav, detašované pracoviště Opava (zde jsou kopie nepřístupných fondů Státního ústavu pro projektování sídlišť a pozemních a inženýrských staveb Stavoprojekt středisko Ostrava, díl I. a Archivu OKD, jež získala Mgr. Kaniová)

KRONIKY:

Kronika města Havířova (on-line na stránkách Magistrátu Havířova nebo také ve Státním okresním archivu Karviná)

Kronika obce Šumbarku (Státní okresní archiv v Karviné)

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Prudká Šárka, VŠE Praha: <http://www.mvcr.cz/clanek/havirov-sluzby-socialni-pece-pro-senior-y-a-potencial-jejich-rozvoje.aspx>, vyhledáno 20. 4. 2010

<http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/032schuz/s032004.htm>, vyhledáno 3. 4. 2010

<http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/howard.htm>, vyhledáno 26. 4. 2010

<http://www.havirov-info.cz/en/pamatky/49.html> vyhledáno 1. 5. 2010

http://kronika.knih-havirov.cz/2006/rl_2006_12.pdf vyhledáno 1. 5. 2010

<http://www.havirov-info.cz/en/pamatky/49.html> vyhledáno 3. 5. 2010

http://www.sca-art.cz/realization/city.php?c_id=3755 vyhledáno 3. 5. 2010

14. Resumé

Budování hornického města na katastru obcí Šenov, Šumbark, Bludovice byla součástí komplexu Nové Ostravy a stalo se tak proklamovaným úkolem prvního pětiletého plánu.

Byla zde použita nová nedostatečně vysvětlená metoda socialistického realismu preferovaná v Sovětském svazu, jež se po únoru 1948 stala jediným vzorem.

Pro pochopení vzniku města Havířova je důležitý exkurz do politického a kulturního vývoje ČSR po Druhé světové válce. Dále také pokus o vysvětlení pojmu, programu nově vzniklé metody socialistického realismu a srovnání příkladů v architektuře i ve výtvarném umění. Metoda socialistického realismu byla charakteristická svým spojením všech druhů umění.

Jádro práce je rozbor realizace socialisticko-realistické metody v Havířově. Nejdříve je nastíněn historický vývoj v ostravském regionu. Dále následují dějiny výstavby města, rozbor a srovnání urbanistického plánu, jenž byl v rozporu s dobovými teoriemi západní Evropy. Také rozbor architektury a výtvarného umění, jež vytvořily syntézu pro agitaci obyvatelstva. Úspěšnost projektu nového města nejlépe ocení prostřednictvím průzkumu současní obyvatele města.

Přestože havířovská sorela nevznikla ve šťastné době, je svým lidským měřítkem, velkým podílem zelených ploch a svou „jednotnou“ různorodostí, příjemným prostředím pro život.

Klíčová slova: socialistický realismus, architektura, umění, urbanismus, Havířov

Počet znaků: 189 947

15. Short annotation

Architecture of Havířov in the Era of Socialist Realism

Building of Havířov was part of complex Nová Ostrava. Nová Ostrava was key project of first five-year plan.

There was used insufficiently explained method of socialist-realism, which was from SSSR.

Important for sympathy of formation Havířov is political and cultural development of ČSR after Second world war. Important is explanation of idea and platform of the new method and comparing of examples in architecture and art.

Base of this work is a analysis of execution of a project method of socialist realism in Havířov. Firstly in this part is a history in ostrava's region, because this progress is connected with coal fields. Next are history of building Havířov, analysis and comparing of town planning, architecture and art. Connection of urbanism, architecture and art made synthesis for re-education of people. The best for rating of new town, which is built on green field, is survey of contemporary of inhabitants.

Socialist realism's architecture in Havířov grew up at bad time, but this architecture is pleasant place for life, has mainly human dimension, public lawns and diversity.

Keywords: socialist realism, architecture, urbanism, art, Havířov

